

NÖVEKEDÉSI JELENTÉS

2015

*„A tudományos emberfő mennyisége
a nemzet igazi hatalma.”*

*Hitel 178.
Gróf Széchenyi István*

NÖVEKEDÉSI JELENTÉS

2015

Kiadja: Magyar Nemzeti Bank

Felelős kiadó: Hergár Eszter

1054 Budapest, Szabadság tér 9.

www.mnb.hu

ISSN 2416-3635 (nyomtatott)

ISSN 2416-3643 (on-line)

A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bank elsődleges céljaként az ár-stabilitás elérését és fenntartását jelöli meg. Az alacsony infláció hosszabb távon tartósan magasabb növekedést és kiszámíthatóbb gazdasági környezetet biztosít, mérsékli a lakosságot és vállalkozásokat egyaránt terhelő gazdasági ingadozások mértékét. Az MNB elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül támogatja a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának fenntartását, ellenálló képességének növelését, a gazdasági növekedéshez való fenntartható hozzájárulásának biztosítását és a rendelkezésére álló eszközökkel a Kormány gazdaságpolitikáját.

A gazdaság növekedési folyamatai közvetlenül és közvetve is befolyásolhatják a monetáris politika jegybank-törvényben kitűzött céljainak elérhetőségét és így a monetáris politika működését. A gazdasági növekedés dinamikájának és szerkezetének változása rövid távon meghatározhatja a kialakuló inflációs környezetet, míg a hosszabb távú növekedési képesség és annak tényezői a gazdaság pénzügyi stabilitásának megítélését alapvetően érinthetik. Ezért a Magyar Nemzeti Bank a jövőben évi rendszerességgel áttekinti a gazdasági növekedést rövid, közép- és hosszabb távon leginkább meghatározó folyamatokat, amely értékeléseket a Növekedési jelentésben mutatja be a hazai és nemzetközi szakmai közönség számára.

Az elemzések Virág Barnabás, Monetáris politikáért, pénzügyi stabilitásért és hitelösztönzésért felelős ügyvezető igazgató általános irányítása alatt készültek. A jelentések elkészítésében a Közgazdasági előrejelzés és elemzés, a Monetáris politika és pénzügyi elemzés, a Költségvetési és versenyképességi elemzések igazgatóságainak, valamint a Gazdaságstratégiáért és tervezésért felelős ügyvezető igazgatóság munkatársai vettek részt. A publikációt dr. Matolcsy György elnök hagyta jóvá. A jelentés készítése során értékes tanácsokat kaptunk az MNB más szakterületeitől.

Tartalom

A legfontosabb megállapítások összefoglalása	7
1. Világgazdasági növekedés: átmeneti lassulás vagy tartósan új norma?	10
1.1. A tartós stagnálás mellett szóló érvek	13
1.2. A pénzügyi válság átmeneti hatásai: mérlegválság és aggregált kereslet	18
1.3. Mérlegalkalmazkodás és mérlegtisztítás	19
1.4. Pénzügyi piacok, beruházások és allokációs hatékonyság	21
1.5. A „türelmes” finanszírozás hiánya – a pénzügyi piacok rövid horizontja	23
2. A munkapiac mennyiségi és minőségi feltételei	30
2.1. Demográfiai folyamatok	31
2.2. A munkaerő képzettsége	42
2.3. Egészségi állapot	55
2.4. Aktivitási ráta Magyarországon nemzetközi összevetésben	60
3. Termelékenységi potenciál a magyar gazdaságban	69
3.1. A termelékenység és komponenseinek alakulása a válság óta	70
3.2. A lassulás okai	78
3.3. Következtetések	84
4. A magyar gazdasági fejlődés helyzete alternatív mutatók tükrében	88
4.1. Gazdasági és társadalmi fejlődés	92
4.2. Nemzetközi versenyképességi rangsorok	94
4.3. Budapest helyzete nemzetközi rangsorokban	96
5. Kiemelt téma: A világkereskedelmi dinamika lassulása és ennek lehetséges hatásai a magyar gazdaságra	100
5.1. Stilizált tények	101
5.2. Ciklikus és strukturális magyarázatok	103
5.3. Magyarország számára levonható következtetések	105
5.4. Összegzés	106
Ábrák és táblázatok jegyzéke	107

A legfontosabb megállapítások összefoglalása

A Növekedési jelentés a magyar gazdaság hosszabb időhorizonton mutatott és várható fejlődési pályájáról, illetve az azt meghatározó legfontosabb tényezőkről nyújt átfogó képet.

A Magyar Nemzeti Bank számos rendszeres kiadványában – mint például az Inflációs jelentésben, a Fizetési mérleg jelentésben, a Pénzügyi stabilitási jelentésben – elemzi a gazdasági növekedés alakulását. Ezen publikációk jellemzően a gazdaság rövidebb távú folyamataira fókuszálnak, ezek közül is kiemelten elemezve a monetáris politika vitelét meghatározó változók alakulását. A Növekedési jelentés éves rendszerességgel megjelenő számainak célja, hogy bemutassák hazánk hosszabb távú – esetenként egy teljes üzleti ciklust is felölelő – növekedési pályáját és annak meghatározó tényezőit, közvetlenül, sztenderd és alternatív mutatókat is felhasználva. Elemzéseinket az elérhető hazai adatok részletes vizsgálata mellett nemzetközi és historikus összehasonlításokkal is mélyítjük. Legutóbbi, 2014-es jelentésünkben részletesen tárgyaltuk az EU-csatlakozás utáni magyar növekedési pályát, ezen belül is behatóan foglalkoztunk a válságot követően lezajlott alkalmazkodási folyamatokkal, valamint a hosszabb távú növekedési tendenciákat illetően a tőkefelhalmozás szerepével. Aktuális jelentésünkben elsőként a mérsékelt inflációval, alacsony kamatokkal és visszafogott növekedéssel jellemezhető globális gazdasági környezet kialakulásának okait tekintettük át. A hazai növekedési feltételeket illetően folytattuk a legfontosabb termelési tényezők részletesebb vizsgálatát. A humán tőke és a termelékenység alakulását a mennyiségi jellemzők és a szerkezeti sajátosságok oldaláról is elemeztük. Végezetül a makroszinten megfigyelt növekedés hatásait alternatív mutatókkal és regionális vizsgálatokkal árnyaltuk. A 2015-ös kiadvány legfontosabb megállapításai összefoglalva az alábbiak:

A globális növekedés és kereskedelem dinamikusabb bővülése még hosszabb ideig várthat magára.

A fejlett gazdaságok növekedése több mint hét évvel a 2008–2009-es globális válság kirobbanása után is változatlanul mérsékelt. A rendkívül támogató monetáris politikai környezet ellenére az infláció továbbra is alacsony, miközben a munkapiac helyreállása lassú és vontatott. Az elmúlt években a válság óta a globális növekedés motorjának számító feltörekvő országokban is érzékelhető növekedési kockázatok jelentkeztek. A korábbi válságtapasztalatoknál lényegesen lassabb kilábalási periódusnak strukturális, valamint az aktuális pénzügyi ciklus sajátosságaiból levezethető okai egyaránt lehetnek. A mérsékelt globális növekedési környezet miatt a hazai export dinamikus bővülésének fenntartásában még hangsúlyosabb szerepet kap a versenyképesség megőrzése és javítása.

A strukturális, hosszabb távú növekedési képességgel kapcsolatban már a válság előtt megjelentek a romló demográfiai tényezők hatásai, előbb a fejlett, majd a kevésbé fejlett régiókban. Emellett a termelékenység növekedési üteme fokozatosan lassult az innovációk egyre gyengébb makrogazdasági hatása miatt. A beruházások részaránya az aggregált keresletben tartósan mérséklődött a fejlett régiókban, ami a termelékenység növekedését akár hosszú távon is lassíthatja. A gazdaságtörténet korábbi innovációs hullámaival szemben az aktuális innovációk egyre jelentősebb része a termelés helyett a fogyasztásra fókuszál. Egyes elemzések szerint a termelést érintő innovációk esetében az újítások terjedése (úgynevezett diffúziós hatás) a világ élvonalától a kis- és középvállalkozások irányába is lelassult.

Szinte valamennyi termelési tényező alakulásában tartósan lassuló tendenciákat figyelhetünk meg, amelyek a válság hatására csak súlyosabbá váltak.

A reálgazdasági tényezők mellett tartós pénzügyi tényezők is befolyásolják a növekedési kilátásokat. A pénzpiacok rövid távú szemlélete is a kapacitások bővítése és a hosszabb távú sikert megalapozó kutatási-fejlesztési beruházások ellen hat. A vállalatok profitjuknak egyre csökkenő hányadát fordítják termelési képességük fejlesztésére, miközben növekvő arányban a pénzügyi befektetőknek és a részvénytulajdonos menedzsereknek kedveznek osztalékfizetéssel, illetve részvény-visszavásárlással. Ezt a magatartást a tőzsdék is jutalmazzák. A pénzügyi piacok rövid távú szemléletét tükrözi a kockázati-tőke-befektetők viselkedése is, akik inkább a fejlesztési folyamat későbbi, a piacra vitelhez közelebb eső és így kisebb kockázatot jelentő fázisban lépnek be. Mivel az állami kutatási és fejlesztési kiadások gyakran az elsők között estek áldozatul a fiskális kiigazítási programoknak, így az állami K+F kiadások sem tudják ellensúlyozni a kieső vállalati kiadásokat.

A válság előtt felhalmozott adósságok leépítése elhúzódó keresleti elégtelenségeket okoz, ami egyre inkább a feltörekvő gazdaságokban is megjelenhet.

A válság előtti évek túlzott eladósodása miatt még sok szektorban magas a felhalmozott adósság, amelynek törlesztése és kamatai mérséklék a rendelkezésre álló jövedelmet. Mivel egyidejűleg több gazdasági szektor – államok, lakosság – és több nagy régió is mérlegkiigazítást végez, a gyenge aggregált kereslet miatt a jövedelmek képződése és növekedése is lassú. Az adósságok csökkenését a túlzottan alacsony infláció mellett a jövedelemegyenlőtlenségek elmúlt évtizedekben tapasztalt növekedése is hátráltatja.

2010 óta nemzetközi összevetésben is jelentős mértékben emelkedett a hazai munkapiaci aktivitás. Az évtized végéig azonban a demográfiai tendenciák egyre effektívebb korlátokat okozhatnak.

A válságot követően a visegrádi országok közül hazánkban emelkedett a legnagyobb mértékben az aktivitási ráta, nemzetközi összehasonlításban ugyanakkor változatlanul alacsonynak tekinthető. A hazai munkakínálat erősödése általánosan megfigyelhető volt, a nemzetközi átlagoktól elmaradó aktivitási ráta változatlanul néhány – egymást részben átfedő – társadalmi csoporthoz köthető. A fejlett európai országokhoz képest az általánosan magasabb aktivitást mutató képzetek aktivitási rátája terén is érzékelhető némi elmaradás. Az alacsonyabb hazai aktivitási rátához a demográfiai összetétel mellett a képzettségi szintben meglévő különbségek is hozzájárulhattak.

A demográfiai kivetítések alapján a következő évtizedekben a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan hazánkban is folytatódhat a társadalom előregedése. Munkapiaci szempontból a legjelentősebb változás a munkaképes korú népesség létszámának csökkenése lehet, ami miatt a demográfiai változások hosszú távon egyre erősebb munkakínálati kihívást jelenthetnek. A demográfiai hatásokat a humán tőke minőségi jellemzőinek javítása és az alacsony aktivitási rátájú csoportok munkapiaci részvételének további erősítése ellentételezheti.

Az oktatás minőségi jellemzői szegmentáltságot mutatva többnyire elmaradnak a régiós átlagoktól.

Hazánkban az ezredforduló óta jelentősen emelkedett a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. A ráta lényegében megegyezik a visegrádi országok átlagos értékével, de még alacsonyabb a fejlettebb országokban megfigyelhető aránynál. A következő évtizedekben a technológiai fejlődés hatására tovább növekedhet a műszaki és természettudományi diplomával rendelkezők iránti munkakereslet. A diplomások mellett a szakmai képzettséggel rendelkező középfokú végzettségűek aránya is mérsékeltebb a fejlettebb európai uniós országokhoz képest. A nemzetközi felmérések eredményei alapján az elmúlt időszakban a magyar diákok teszteredményeinek átlagai elmaradtak az OECD-országokra vonatkozó átlagos értéktől, ami arra utal, hogy az alap- és a középfokú oktatás minősége is javítható hazánkban. A középfokú oktatást területi kettőség is jellemzi: a legjobban teljesítő iskolák főképp a fővárosba koncentrálnak.

Végül az oktatás során megszerzett tudás mellett a népesség egészségi állapota is befolyásolja a humán tőke termeléshez való hozzájárulását. A várható élettartam az elmúlt évtizedekben fokozatosan emelkedett hazánkban, de összességében elmarad a gazdasági fejlettségünk által indokolt értéktől.

A termelékenység növekedését tekintve a kis- és középvállalkozásoknál azonosítható a legnagyobb potenciál.

A magyar vállalatok termelékenységének bővülése az elmúlt évtizedben elmaradt a régiós átlagtól. A jelenség oka részben a régiós országokban a hazainál később bekövetkező erős FDI-beáramlás, amely egyes országokban épp a válság előtt, illetve azt követően eredményezett erős hatékonyságnövekedést. Emellett néhány markáns országspecifikus hatást is azonosíthatunk. A belföldre termelő ágazatok esetében ciklikus hatásként jelentkezett a belföldi keresletnek a válság előtt felhalmozódott súlyos adósságok miatti lassabb helyreállása. Emellett a hazai mutatókat egyedi hatásként néhány nagyvállalat globális piaci problémáinak következményei is negatívan érintették. Az alacsonyabb termelékenységnövekedéshez ágazatokon belüli hatásként a termelési tényezőknek a hatékonyabb vállalatok irányába történő lassabb reallokációja is hozzájárult.

A termelékenységi mutatókat vállalatméret szerint erős heterogenitás jellemzi. A hazai nagy-, valamint kis- és középvállalatok termelékenysége közötti eltérés nemzetközi összevetésben nagynak tekinthető. A kkv-k oldaláról a termelékenységi különbségnek a régiós átlagra történő mérséklése önmagában mintegy 4 százalékponttal magasabb kibocsátást eredményezhetne. A hazai kkv-k relatíve alacsonyabb termelékenységéhez az elmúlt évtizedekben az olcsó finanszírozás nehezebb elérhetősége, az alacsonyabb innovációs aktivitás, valamint a szakmai és menedzsmentképeségek hiányosságai egyaránt hozzájárultak. Ezen területek célzott és tartós erősítése segíthet kiaknázni a kkv-k termelékenységéből rejlő növekedési potenciálokat.

Alternatív fejlettségi indikátoraink többnyire a GDP-mutatóknál kedvezőbb relatív helyzetet mutatnak.

A társadalmi és környezeti szempontokat is figyelembe vevő alternatív komplex mutatók alapján Magyarország globális összevetésben magasabb fejlettségi fokot mutat, mint ahogyan az az egy főre eső bruttó hazai termék-ből vagy a gazdasági versenyképességre fókuszáló rangsorokban elfoglalt pozíciójából következne. A környezeti minőség és tudásgazdaság tekintetében hazánk egyaránt az országok felső 20 százalékába tartozik. A fejlettséget tágabb szemléletben vizsgáló mutatók – különösen az oktatási dimenziót tartalmazó és a születéskor várható élettartamot vizsgáló indexek – arra is rámutatnak, hogy Magyarország esetében a társadalmi egyenlőtlenségek leginkább a közszolgáltatásokhoz és az egészséges életfeltételekhez való hozzáférésben nyilvánulnak meg.

1. Világgazdasági növekedés: átmeneti lassulás vagy tartósan új norma?

A globális pénzügyi válság akut szakaszának elmúltával a döntéshozók és elemzők figyelme fokozatosan a válság utáni időszak kilátásai felé fordul. Bár a válság még nem ért véget minden régióban – elég csak az eurozónában a Görögországgal kapcsolatos bizonytalanságokra vagy a válság alatt a világgazdaság motorjának számító néhány nagy feltörekvő ország romló gazdasági teljesítményére utalni – a hosszabb távú növekedési képességet meghatározó tényezők egyre fontosabb szerepet játszanak a közeljövő globális növekedésének alakulásában. A hosszabb távú növekedési kilátások döntően meghatározzák, hogy mekkora tényleges terhet és pénzügyi kockázatot jelent a válság előtti és alatti időszakban felhalmozott adósságállomány, és alapvetően befolyásolják a magánszektor beruházási döntéseit.

Ha a gyenge növekedés fő oka a mérlegkiigazítás, akkor arra számíthatunk, hogy a lassú növekedés átmeneti jelenség, és noha a mérlegkiigazítás még évekig tarthat, hosszabb távon nem kell tartósan lassú növekedésre („secular stagnation”) berendezkednünk.¹ Jelenleg a korábbi évek túlzott eladósodása miatt még sok szektorban magas a felhalmozott adósság, amelynek törlesztése és kamatai mérséklék a rendelkezésre álló jövedelmet. Mivel egyidejűleg több gazdasági szektor – államok, lakosság – és több nagy régió is egyidejű mérlegkiigazítást végez, a gyenge aggregált kereslet miatt a jövedelmek képződése, a növekedés is lassú. Azonban a növekedés fokozatosan gyorsabb ütemre váltásával az eladósodott szereplők adósságterhe fokozatosan csökkenhet, és ha az infláció is visszatér a jegybanki célokkal összhangban lévő 2-3 százalékos tartomány közelébe, akkor a reálterhek is mérséklődhetnek. A beruházások élénkülhetnek a kilátások és a rendelkezésre álló jövedelem fokozatos növekedésével.

Ha azonban a növekedés lassulása tartósabb, a pénzügyi válságtól független tényezőkkel magyarázható, akkor valóban fennáll a veszélye annak, hogy a válság hatásainak elmúltával is tartósan lassú gazdasági növekedéssel kell számolnunk. A hosszabb távú növekedési képességgel kapcsolatban már a válság előtt is több kérdés és bizonytalanság megfogalmazódott, amelyeket növelt a válságnak a növekedési potenciálra gyakorolt hatása. Már a válság előtt megjelentek negatív demográfiai tényezők, előbb a fejlett, majd a kevésbé fejlett régiókban. A mért termelékenység növekedési üteme fokozatosan lassult az innovációk egyre gyengébb makrogazdasági hatása miatt. A beruházások részaránya az aggregált keresletben tartósan mérséklődött a fejlett régiókban, ami a termelékenység növekedését a jövőben is visszafoghatja, és hasonló következménnyel járhat az alacsonyabb termelékenységgel jellemezhető szolgáltató szektorok gazdasági súlyának növekedése is.

A tartósan ható reálgazdasági tényezők mellett tartós pénzügyi tényezők is befolyásolják a növekedési kilátásokat. Már a válság előtt megfigyelhető volt, hogy a vállalatok profitjuk egyre csökkenő hányadát fordították a kapacitásuk, szervezeti képességeik fejlesztésére, miközben növekvő arányban a pénzügyi befektetőknek és a részvénytulajdonos menedzsereknek kedveztek osztalékfizetéssel, illetve részvény-visszavásárlással. Ezt a magatartást jutalmazták a tőzsdék is, ahol nem azoknak a vállalatoknak a részvényeit értékelik a befektetők, amelyek a saját hosszú távú jövőjükbe ruháznak be, hanem amelyek rövid távon kedveznek a portfólió-befektetőknek. A pénzügyi piacok rövid távú szemléletének további jele, hogy még a kockázatitőke-befektetők is inkább a fejlesztési fázisok későbbi, a piacra vitelhez közelebb eső és így kisebb kockázatot jelentő fázisában lépének be. A kockázatosabb alapvetéseket sem a nagyvállalatok, sem az innovatív kisvállalatokat finanszírozó befektetők

¹ A modern irodalomban a fogalmat Alvin H. Hansen nevéhez kötik, aki 1938-ban vetette fel a tartós stagnálás – „secular stagnation” – kockázatát. Az Amerikai Közgazdasági Társaság elnökeként tartott beszédében szövegéről a kockázatról. Lásd Hansen A. H. (1939). A mai világgazdaság növekedési kilátásairól szólva Eichengreen a tartós stagnálást úgy határozta meg mint a reálkamatok trendszerű csökkenését, amely a megtakarításokhoz viszonyítva alacsony beruházásokat tükröz, és amely tartósan nyitott kibocsátási rést és/vagy lassú növekedést eredményez.

nem finanszírozzák eléggé, emiatt az államnak kell növekvő szerepet vállalnia. Ugyanakkor az államok nem kapnak elég jövedelmet a sikeresnek bizonyuló, a magánszektor által piacra vitt fejlesztések profitjából, amit visszaforgatva tartósan biztosíthatnák a kutatási és fejlesztési tevékenység magas szintjét. Az állami kutatási és fejlesztési kiadások gyakran az elsők között esnek áldozatul a fiskális kiigazítási programoknak, amikor azokra valamilyen oknál fogva szükség van, mint például a jelenlegi válságban.

A tartósan lassú növekedés azzal járna, hogy az életszínvonal lassabban emelkedik a korábban megszokottnál, és a válságban felhalmozott adósság sokáig magas marad a jövedelmekhez viszonyítva, ami miatt tartóssá válik a pénzügyi sérülékenység. A gyenge növekedés fő okainak megtalálása tehát fontos, de korántsem egyszerű feladat, mert a keresleti és kínálati tényezők hatnak egymásra, és bármelyik gyengesége gyengíti a másik tényezőt is.

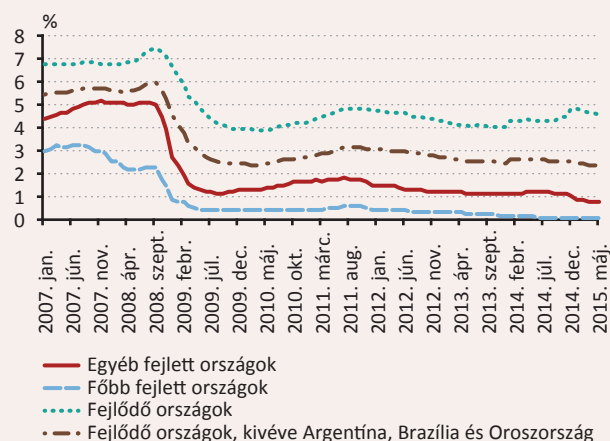
Ezen és más tényezők miatt nemcsak a tartósan ható reáltényezők követelnek meg alkalmazkodást a válság előtti növekedési ütem közelébe való visszatéréshez, de a pénzügyi szektor működésével és a vállalati vezetők ösztönzési rendszerében is alkalmazkodásra van szükség a beruházási tevékenység növelése, a potenciális növekedési ütem kielégítő szintre emelése érdekében.

A fontosabb fejlett országokban a beruházások a válság alatt visszaestek a válság előtti időszakhoz képest. A legnagyobb visszaesés a korábban magas beruházási rátát mutató országokban volt észlelhető, illetve azokat az ágazatokat érintette, amelyekben a beruházások a legnagyobb mértékben hitelből valósultak meg, azaz ahol magas volt a lakás- és nem lakáscélú ingatlanberuházások aránya. A beruházások azonban olyan országokban és ágazatokban is visszaestek, amelyeket nem érintett az ingatlanszektor válsága. A tartós stagnálás melletti érveket támasztja alá, hogy a fix tőkeberuházások összességükben a fejlett országokban trendszerűen csökkennek a nyolcvanas évek óta, és a globális beruházásnövekedés a fejlődő világ gyors beruházásnövekedésének volt köszönhető (1-1. ábra).

Ráadásul aktuálisan a beruházások lassulására olyan időszakban kerül sor, amikor a kamatok a historikus átlagukhoz képest alacsonyak. A beruházásokhoz hasonlóan ez sem csak a válság utáni időszakra vonatkozik, amikor

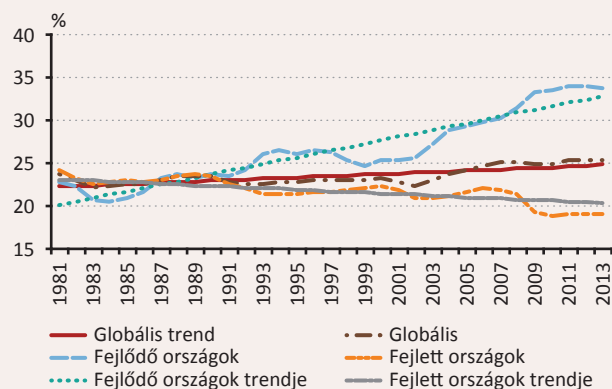
a jegybankok példátlan alkalmazkodással közel zéró, sőt negatív irányadó kamatot tartanak fenn, és a mérlegkiigazítás miatt a hitelkereslet gyenge (1-2. ábra),

1-2. ábra
A jegybankok irányadó kamatai

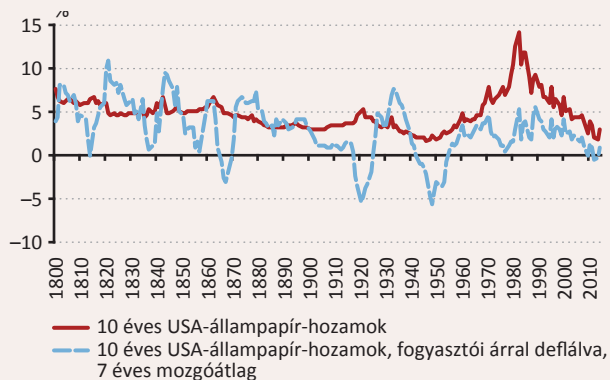
Forrás: BIS (2015) IV. fejezet

1-1. ábra
Beruházások a GDP százalékában

Forrás: BIS (2014) III. fejezet

1-3. ábra
10 éves USA-állampapír-hozamok, fogyasztói árral deflálva, 7 éves mozgóátlag

Forrás: Eichengreen (2015)

hanem jellemző volt már a válság előtt is (lásd az 1-1. ábrán a fejlett országok beruházásának trendjét, Eichengreen 2015).

A tartós stagnálás kockázatát az is növeli, hogy **az infláció szintén történelmileg alacsony szintre mérséklődött**, és emiatt a jegybankok mozgástere jelentősen beszűkült a gazdaság ösztönzésében. A jegybankok ugyanis az utóbbi évtizedekben kialakított gyakorlatuk szerint elsődlegesen az irányadó kamataikkal igyekeztek a gazdaságot egyenletes és fenntartható növekedési pályán tartani. Nagyon alacsony infláció és ennek megfelelően alacsony, zéró vagy újabban egyes jegybankok esetében már negatív nominális kamatok mellett kevés tér marad további csökkentésekkel élénkíteni a gazdaságot, mivel egyre nehezebb mérsékelni a reálkamatot.

A nagyon alacsony kamatok láttán egyes közgazdászok újra felvetették **a tartós stagnálás kockázatát mint**

a válságot követő lehetséges „új normál” állapotot. A továbbiakban összefoglaljuk a világgazdaság növekedési kilátásait meghatározó legfontosabb tényezők várható alakulását és a kapcsolódó vitákban elhangzott fő megállapításokat. Elsőként számba vesszük azokat a folyamatokat, amelyek már a 2007–2008-ban kibontakozott pénzügyi válságot megelőzően is lassuló növekedési trendre utaltak a világgazdaságban, és amelyek állandósulásától lehet tartani a későbbiekben. Amennyiben ezek a trendek nem folytatódhatnak szükségszerűen a jövőben, vagy a gazdaságpolitika képes változtatni rajtuk, akkor feltételezhetjük, hogy a jelenlegi lassú növekedést csak átmeneti, a válsággal és annak utóhatásaival kapcsolatos tényezők magyarázzák. Ezek elmúltával a növekedés visszatérhet a korábbi évtizedekben tapasztalt magasabb ütemhez. Azonban még ebben az esetben is szerepet játszhat a gazdaságpolitika a visszatérés meggyorsításában vagy a növekedési ütem további növelésében.

1.1. A tartós stagnálás mellett szóló érvek

A tartós stagnálás kockázatát erősítő tényezőket legutóbb **Laurence Summers** korábbi USA-pénzügyminiszter és vezető akadémiai közgazdász foglalta össze egy 2013. novemberi és egy 2014. februári konferencián, ami széleskörű vitát indított a témáról.² Az alábbiakban bemutatjuk a vitákban elhangzott legfontosabb tényezőket.

1.1.1. KEDVEZŐTLEN DEMOGRÁFIA

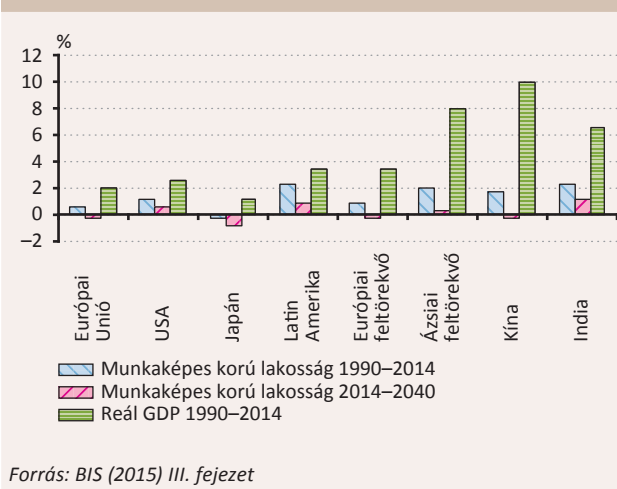
A tartós stagnáláshoz a **demográfia** azzal járulhat hozzá, hogy a népességen belül **növekszik az inaktívok aránya az aktívokhoz képest**, azaz növekszik az úgynevezett „eltartotti arány” (dependency ratio). Az 1-4. ábrán látható, hogy a világ legtöbb régiójában a lakosság idősödésével a demográfia hozzájárulása a növekedéshez negatívvá válik. A születések számának a csökkenése már az olyan régiókban is a társadalmak öregedése irányába hat, ahol korábban magas volt a termékenység. A fejlett országokban nem ritka a népességfogyás. Úgy tűnik, hogy a jólét növekedésével a kevésbé fejlett országokban is hasonló irányzatok válnak jellemzővé a hagyományos társadalmi szerkezet

átalakulása és a városiasodás révén. Az átlagos tanulmányi, képzési idő hosszának növekedése továbbá azt eredményezi, hogy a kisebb létszámú fiatal korosztályok egyre későbbi életkorban válnak gazdaságilag aktívvá (1-5. ábra).

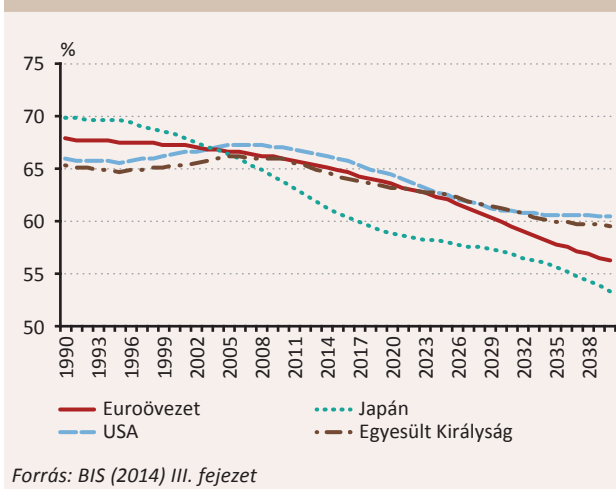
A népesség csökkenése és a társadalmak idősödése többféle **kihívást jelent** a gazdasági növekedés tekintetében. A **társadalombiztosítási** (nyugdíj, egészségügy) **rendszerek** számos különböző modellt követnek a világ országaiban, de végső soron mindegyik azon alapul, hogy az aktívak létrehozzák azokat a javakat és szolgáltatásokat, amelyek a gazdaságilag inaktívak létfenntartását és egészségügyi ellátását biztosítják. A demográfiai változások kedvezőtlen alakulása jelentős alkalmazkodást igényel ezekben a rendszerekben, hogy a jövőben várható aktív-inaktív arányok mellett is fenntarthatók maradjanak.

Kedvező esetben a **termelékenység növekedési üteme** legalább olyan gyors, hogy ellensúlyozza a negatív demográfiai változásokat. Ebben az esetben az anyagi források rendelkezésre állnának ahhoz, hogy az aktívok életszínvonala a jövőben is úgy növekedjen, mint

1-4. ábra
A munkaképes korú lakosság változásának hozzájárulása a GDP növekedéséhez

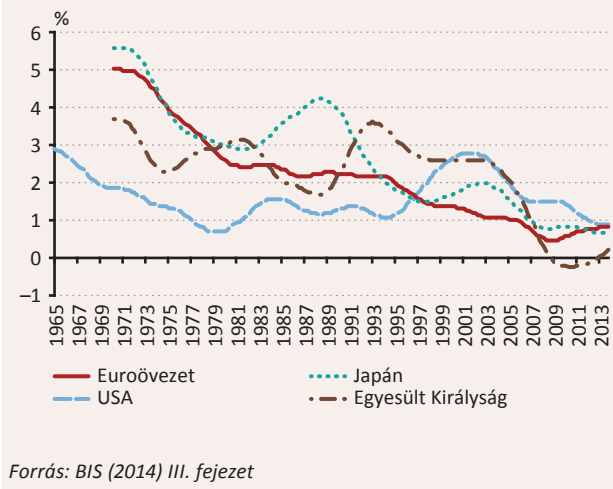

1-5. ábra
Munkaképes korú lakosság a teljes lakosság százalékában

² Summers (2014). Summerst követően többen kifejtették a véleményüket a tézis mellett és ellen. Erről szóló összefoglalását lásd Teulings and Baldwin (2014) kötetében, illetve Eichengreen (2014) szerkesztett előadásában.

1-6. ábra
Egy munkaóra jutó kibocsátás

a megelőző generációké, miközben az inaktív csoportok jóléte sem romolna. Sokkal nehezebb választás elé kerülnek azonban azok az országok, ahol a termelékenység növekedése nem képes ellensúlyozni a demográfiai trendeket (1-6. ábra).

A termelékenységet sok tényező befolyásolja, többek között a népesség alakulása. Már Hansen is a népesség növekedési ütemének lassulását jelölte meg a tartós stagnálás egy valószínű okaként. Adam Smithre visszautalva kifejtette, hogy a korábbi évtizedekben a népesség gyors növekedése növekvő piacokat, új találmányokat, iparágakat hozott létre azáltal, hogy lehetővé tette az egyre kifinomultabb, részletekbe menő munkamegosztást, ami alapvető fontosságú a termelékenység növekedésében.³ A mai elemzésekben a csökkenő ütemű népességnövekedés vagy népességcsökkenés, illetve a változó korösszetétel gazdasági növekedésre gyakorolt kedvezőtlen hatását inkább a megtakarítások és a beruházások alakulásán keresztül mutatják be. Eszerint a **csökkenő népességi** trendet látva egyre **kevesebb beruházásra** van szükség, mert várhatóan a jövőbeni piacok is lassabban fognak növekedni. Csökkenő népesség mellett számos területen

már a meglévő kapacitások pusztán tartása sem célszerű. A megtakarításokhoz képest a beruházások lassulnak, és a megtakarítások viszonylagos bősége („savings glut”) tartósan alacsony kamatokhoz vezet. A megtakarítások növekedését eredményezi, hogy az emberek hosszabb nyugdíjas életszakaszra számítanak, miközben a nyugdíjasok fogyasztási hajlandósága általában kisebb, mint az aktívaké. Végeredményben az alacsony kamatok nem képesek ellensúlyozni a visszafogott beruházási tevékenységet.

A demográfiai változások fenti hatásaival szemben a vitákban több érv is elhangzott. Többen hangsúlyozták, hogy a várható életkor meghosszabbodásával az **aktív életszakasz is meghosszabbítható**. Az emberek nemcsak tovább élnek, hanem egészségesebbek is.⁴ Növekszik az olyan munkák aránya, amelyeket idősebbek is elláthatnak. A legtöbb országban időnként már eddig is hozzáigazították a nyugdíjkorhatárt a várható életkor növekedéséhez. A fejlett országokban a népesség növekedésének lassulásával egyidejűleg az átlagos ledolgozott munkaórák száma is jelentős mértékben csökkent az évtizedek során. A **képzési idő hosszabbodása** hozzájárulhat a termelékenység magasabb szintjéhez. Rámutattak, hogy egy átmeneti időszakot követően a **megtakarítások is alkalmazkodhatnak a beruházási igényekhez**. Eichengreen⁵ cikkében saját korábbi kutatási eredményére támaszkodva megállapítja, hogy az idősödés hasonló mértékben csökkenti a megtakarításokat és a beruházásokat; a reálkamatokra, illetve a folyó fizetési mérlegre gyakorolt hatása minimális. Nem talált kapcsolatot a GDP és a népesség növekedési üteme között sem. Turner az öregedést és a népesség csökkenését olyan kihívásnak tartja, amely a rendelkezésre álló gazdaságpolitikai eszközökkel sokkal könnyebben kezelhető, mint a népesség gyors növekedési üteme. Míg a gyors népességnövekedés komoly nehézségeket támaszt a munkahelyteremtésben, a szociális és sok más infrastrukturális területen, addig a népesség csökkenéséhez **a leghatékonyabban a nők aktivitásának növelésével**, a nyugdíjkorhatár már említett emelésével és hasonló intézkedésekkel lehet alkalmazkodni.⁶

³ Hansen (1939), 8–9. p. Hansen számos kortársának pesszimista, általa malthusinak, illetve ricardoinak nevezett véleményével szemben fejtette ki az álláspontját a népesség növekedésének pozitív növekedési hatásairól. A pesszimista nézet szerint a népesség növekedésével a kibocsátás nem képes lépést tartani, mert például egyre gyengébb termést biztosító mezőgazdasági területek művelésbe vonását igényli (csökkenő hozadék), amely növeli a termelés költségeit, és a gazdaság a növekvő népességet csak egyre alacsonyabb szinten lesz képes ellátni. Hansen elismerte, hogy egyes munkamegtakarító technikai újítások átmenetileg növelhetik a munkanélküliséget, de hosszabb távon szerinte a technikai haladás képes lépést tartani a népesség növekedésével. Pontosan ezt látta veszélyben a népesség növekedésének lassulásával.

⁴ Turner (2014)

⁵ Eichengreen (2015), p. 69.

⁶ Turner (2014; 2015). Turner szerint a nők aktivitásának és önrendelkezésének támogatása a leghatékonyabb eszköz a gyors népességnövekedés, a szegénység elleni küzdelemben. A szegénységből kiemelkedő társadalmakban később a népesség növekedése lelassul. Turner (2015)

1.1.2. KEVESEBB INNOVÁCIÓ VAGY AZ ÚJÍTÁSOK MAKROGAZDASÁGI NÖVEKEDÉST KEVÉSSÉ SEGÍTŐ VOLTA

A technológiai érv megtalálható volt már Hansen eredeti felvetésében is, de a modern vitákban nem a lassú népességnövekedéssel kapcsolódik össze, hanem sokkal inkább a jelenlegi **innovációk jellegével**. Robert J. Gordon már évek óta vizsgálja az okait annak, hogy az innovációk miért nem tűrközödnek eléggé a növekedési adatokban. Korábbi írásait a közgazdászok úgy értelmezték, mintha Gordon technológiai pesszimizmust képviselne, kevesellné az innovációkat, és nem venné észre, hogy napjainkban is milyen sok újítás születik.⁷ A jelenlegi vitában Gordon⁸ a hangsúlyt arra helyezte, hogy bemutassa: **számos innováció ellenére az USA termelékenysége trendszerűen csökken, és a beruházások nem eléggé jövedelmezők**. A termelékenységet a teljes tényezőtermelékenységgel mérve bemutatja, hogy míg 1920 és 1970 között az USA gazdaságának hatékonysága a munka és tőkeinputok felhasználásában 1,2 és 3,2 százalékos ütemben növekedett évtizedes átlagban, addig 1920-at megelőzően és 1970-et követően ez az érték jóval egy százalék alatt – többnyire a fél százalékhoz közelebb – alakult. Gordon ezt a hatékonyságromlást nem az innovációk hiányára vezeti vissza: szerinte az 1920–70 közötti termelékenységnövekedési ütemet akkor sem lehet elérni, ha az innovációk száma nem csökken. A fő okokat Gordon is a kedvezőtlen demográfiában, a csökkenő aktivitási rátában, a jövedelemegyenlőtlenségek növekedésében és a magas államadósság miatti bizonytalanságokban látja.

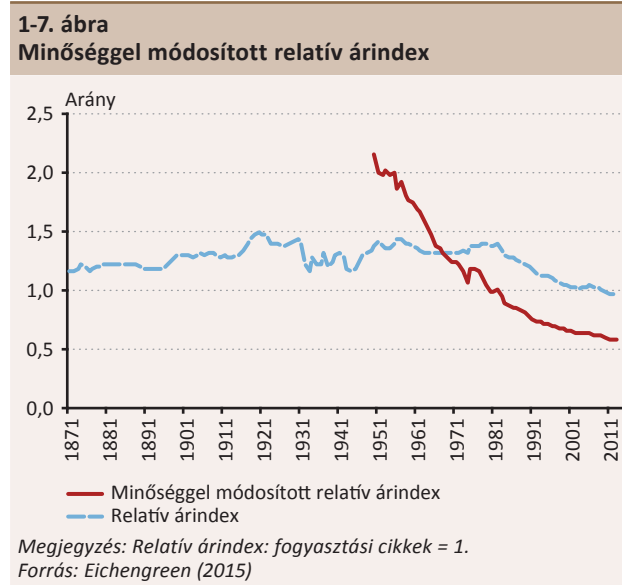
Gordon korábbi elemzéseiben bemutatta, hogy a nagyobb termelékenységjavulások rendszerint a **nagyhatású technikai innovációk** elterjedéséhez kapcsolódnak. Ebből a szempontból az újítások nem azonos hatásúak: vannak amelyek csak néhány ágazatban, mások az ágazatok egy sorában javítják a termelékenységet. A mai termelékenységlassulás egybeesik a számítástechnika térhódításával, amelynek magyarázatára számos hipotézis született. Az egyik magyarázat szerint a számítástechnika hatása azért nem látszik a termelékenységi statisztikákban, mert a számítógépek csak kisszámú iparágban terjedtek el, leginkább a pénzügyi és a kereskedelmi szektorban. Mások azzal érvelnek, hogy amit ma látunk, az már csak a **számítástechnika technikai forradalmának utóélete, amikor eléri a sze-**

mélyes kommunikációt és szórakoztatást. A termelékenységjavító hatás a kilencvenes években érte el a csúcspontját a nagy hálózati számítógépekkel, de ez a hatás mára már elmúlt. Az okostelefon – vagy általánosabban és hivatalosabban, a fogyasztói elektronika – által nyújtott jóléti előnyök számos közgazdász szerint a természetüknél fogva nem jelennek meg a GDP-ben, mert csak a személyes jólét növekedését eredményezi, ami nem képvisel piaci tranzakciót, és ezért nem tárgya a nemzeti számlák számbavételi rendszerének.

Eichengreen szerint nincs vita arról, hogy jelenleg az innováció inkább a fogyasztási cikkek terjedt ki, ami hozzájárulhatott a növekedés lassulásához. Sok múlik azon, hogy az **innovációk következő hulláma** a gazdasági élet mekkora szeletére fog kiterjedni. Ahogy a múltban is változó volt az egyes innovációs hullámok hatóköre, semmi nem igazolja azt, hogy a jelenlegi trend fog szükségszerűen folytatódni.⁹

1.1.3. A BERUHÁZÁSI JAVAK RELATÍV ÁRCSÖKKENÉSE

A megtakarításoktól strukturálisan elmaradó beruházások egy további lehetséges magyarázata a beruházási javak viszonylagos olcsóbbá válására hivatkozik. A **beruházási javak relatív árának csökkenése** lehetővé teszi, hogy **mérséklődő beruházások** mellett is fenntartható legyen a tőke kibocsátás-hányados, ami

⁷ Mokyr in Teulings and Baldwin (2014), pp. 83–90.

⁸ Lásd Gordon tanulmányát in: Teulings and Baldwin (2014), pp. 47–60.

⁹ Eichengreen (2015), p. 69.

a megtakarítások és beruházások arányát megváltoztatva a kamatok csökkenésének irányába hat.

Az 1950-nel kezdődő trend valóban a minőségváltozással kiigazított relatív árak tartós csökkenését mutatja (1-7. ábra).

Nem világos, hogy pontosan mi okozta a beruházási javak relatív árcsökkenését az 1980-as években. A minőséggel nem korrigált adatban nincs ilyen törés, kivéve egy kisebb, átmeneti visszafordulást a hetvenes években. Ennek ellenére semmi sem zárja ki, hogy a jövőben a fogyasztási cikkek termelésében hasonló termelékenység-növekedés valósuljon meg, mint a beruházási javaknál. Egy másik érvelés szerint elvben az **olcsóbbá váló beruházási javak növelik a beruházások jövedelmezőségét**, ezért növelniük kell a beruházási keresletet. Az összesített **végső hatás ezért bizonytalan**.¹⁰

1.1.4. A SZOLGÁLTATÓ SZEKTOR NÖVEKVŐ ÉS A FELDOLGOZÓIPAR CSÖKKENŐ SÚLYA

Hagyományosan a feldolgozóipar különféle ágai általában a gazdaságok legtermelékenyebb részeit képviselik. Történetileg a modernkori jólét a legtöbb társadalomban az iparosodással következett be, és a kevésbé fejlett országok rendszerint az iparosítás révén próbálnak a fejlettek közé emelkedni. A legfejlettebb országok már túljutottak azon a fejlődési szakaszon, amikor az ipar súlya folyamatosan növekszik, és már évtizedek óta veszít a részarányából a különféle szolgáltató szektorok javára. **A szolgáltató szektorban általában kisebb a termelékenység szintje és növekedési üteme is**, ezért a fejlett országok mért átlagos termelékenysége pusztán attól is mérséklődhet, hogy növekszik a szolgáltató szektor súlya. Egyes fejlődő országok lassuló felzárkózását Rodrik¹¹ szerint arra lehet visszavezetni, hogy túl korán térnek le az iparosodás útjáról a szolgáltatások súlyának növelése irányába.

A szolgáltatások lassabb termelékenység-növekedése magyarázható azzal, hogy ezek az ágazatok nehezebben gépesíthetők, és általában munkaintenzívek. Ide többek között olyan ágazatok sorolhatók, mint az oktatás, vendéglátás, személyi szolgáltatások. Napjaink

legnagyobb vállalatai, mint például az **Apple vagy a Google, nem igényelnek nagy mennyiségű, hagyományos, fizikai értelemben vett beruházást**. Továbbá azoknak a beruházásoknak az értékét, amelyek ezekben az ágazatokban tipikusak, rendszerint alulbecsülik vagy meg sem jelennek a statisztikákban. Ilyenek például a kutatásfejlesztési kiadások, a szoftverek, az oktatás és általában a humántőke-beruházás.

1.1.5. JÖVEDELEMEGYENLŐTLENSÉGEK ÉS AGGREGÁLT KERESLET

Az utóbbi években a közgazdasági viták középpontjába került a funkcionális jövedelemelosztás **eltolódása a munkajövedelmektől a tőkejövedelmek irányába**. A jövedelemelosztás kérdése a válságot megelőző évtizedekben kevés figyelmet kapott, bár ez a trend már akkor is jelen volt. A válságot követően Thomas Piketty könyve¹² kapcsán azonban hirtelen a viták középpontjába került. A jövedelemelosztás azzal járulhat hozzá a tartós stagnáláshoz, hogy az aggregált keresletet mérsékelheti a felső jövedelmi csoportokba tartozók arányának növekedése, mert ezek fogyasztási vagy kiadási hajlandósága alacsonyabb, és ennek megfelelően a megtakarítási hajlandóságuk magasabb. Két azonos jövedelmi szintű ország esetében ugyanis strukturálisan nagyobb az aggregált kereslet az egyenlőbb jövedelemelosztással jellemezhető országban. Piketty, Summers, Gordon és mások attól tartanak, hogy ha az utóbbi évtizedek jövedelemelosztási trendje folytatódik, akkor az hozzájárulhat a **strukturálisan magasabb megtakarításokhoz**, az alacsonyabb beruházásokhoz és alacsony kamatok melletti lassú növekedéshez. Egyenlőtlenebb jövedelemelosztású országokban hasonló aggregált kereslet akkor érhető el, ha a költségek növekvő részét hitelből valósítják meg.

A jövedelemelosztás a múltban eltérő trendeket mutatott. Az 1929–1933-as válság előtt ért el olyan egyenlőtlenséget, mint napjainkban, és sokak szerint akkor is hozzájárult a válsághoz. A válságot – és különösen a második világháború utáni időszakot – a jövedelemelosztás nagyobb egyenlősége jellemezte a legtöbb fejlett országban. Ebben szerepet játszottak mind az elsődleges és mind a másodlagos jövedelemelosztás akkor jellemző trendjei, azaz a bérek többnyire

¹⁰ Lásd Blanchard és szerzőtársai in: Teulings and Baldwin (2014), p. 105.

¹¹ Rodrik (2015)

¹² Piketty (2013)

a termelékenység növekedési ütemével növekedtek, illetve az adózás, társadalombiztosítás kiegyenlítő szerepet játszottak. Ezek a trendek körülbelül a nyolcvanas években – különösen az Egyesült Államokban, de más fejlett országokban is – visszafordultak, és az egyenlőtlenségek növekedése irányába hatottak. **A munkajövedelmek rendszerint a termelékenységtől elmaradó ütemben alakultak, miközben az adók és a társadalombiztosítási rendszerek elosztási hatása mérséklődött (1-8. ábra).**

1-8. ábra
A legmagasabb jövedelmű 1 százalék részesedése a nemzeti jövedelemből, USA

A jelenlegi pénzügyi **válságkezelés egy újabb dimenziót adott az elosztásról szóló vitának**, ugyanis a választott megoldások a jövedelemelosztást is érintik. A válság első szakaszában minden fejlett és sok kevésbé fejlett országban a fiskális és a monetáris politika egyaránt arra törekedett, hogy mérsékelje a visszaesés súlyosságát.¹³ A jövedelemelosztási megfonto-

lások a válság későbbi szakaszában kerültek előtérbe, amikor a pénzügyi szektor stabilizálása és a pénzügyi piaci árfolyamok ismételt növekedési pályára állítása mellett a bérek és a foglalkoztatás helyreállítása sokkal lassabban haladt. A jegybankok példátlan lazítása alkalmasabb eszköz volt a pénzügyi stabilizálásra, de sokkal lassabb eredményeket ért el a hitelezés ismételt növelésének, a gazdaság növekedési pályára állításának támogatásában. Eközben a fiskális politika, – amelynek legitim céljai között rendszerint szerepel a jövedelemelosztás társadalmi preferenciák szerinti befolyásolása, – gyakran a válságban megnövekedett deficit csökkentésére, az államadósság növekedésének megállítására és távlatilag visszafogására összpontosított, és eközben kevés mozgásteret talált a jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklésére. Ezért számos országban a még mindig magas munkanélküliség, az új munkahelyek nagy részének bizonytalan foglalkoztatási és rossz bérfeltételei hozzájárulnak az aggregált kereslet gyengeségéhez, az infláció pedig elmarad a céltól a monetáris politika horizontján.

Így azon szektorok és társadalmi csoportok, amelyek jövedelme a pénzügyi szektor jövedelmezőségétől függ, hamarabb helyreállt, holott a monetáris politika céljai között nem szerepel a jövedelemelosztás befolyásolása. **A válságkezelés választott módja azonban elosztási következményekkel járt.** Jegybanki vezetők beszédeikben több ízben is kitértek az így felvetődő problémákra, és minden esetben csak átmeneti mellékhatásnak nevezték, amely megoldódik a növekedési pályára állással.¹⁴ Jelenleg is folynak a viták arról, hogy szükséges-e, illetve milyen gazdaságpolitikai beavatkozás volna alkalmas a jövedelemegyenlőtlenségek mérséklésére, amivel stabilabb növekedési pályát lehetne elérni a jövőben.

¹³ Bővebben lásd MNB (2014)

¹⁴ Lásd Bullard (2014) és Coeuré (2013)

1.2. A pénzügyi válság átmeneti hatásai: mérlegválság és aggregált kereslet

Amint láttuk, az alacsony kamatokra és az ennek ellenére lassú növekedésre, illetve alacsony beruházási tevékenységre adott, többnyire „kínálatoldali” **magyarázatok nem győztek meg minden megfigyelőt**. A fentebb ismertetett magyarázatok hívei nem tagadják, hogy a válság utóhatásai még mindig szerepet játszhatnak a gyenge növekedésben, csak azt állítják, hogy ezek elmúltával is tartós stagnálással kell szembenézni a globális gazdaságban.

Bernanke korábbi Fed-elnök nem értett egyet Summers véleményével; továbbra is fenntartja korábbi állítását, miszerint az **alacsony kamatok a magas globális megtakarításokat**, nem pedig a tartósan alacsony beruházási keresletet tükrözik.¹⁴ Alacsony kamatok mellett szerinte nem maradhatnak tartósan alacsonyak a beruházások. Első érve szerint helytelen a megtakarításokat és a beruházási lehetőségeket pusztán országon belül vizsgálni. Szerinte még abban az esetben is, ha az USA-ban nem találnak elég befektetési lehetőséget – például a Summers által említett demográfiai változások miatt, – akkor is vonzó maradhat a fejlődő országok magasabb megtérülést ígérő piaca. Ezen keresztül pedig lehetséges elegendő munkahelyet teremteni az USA-ban is az exportszektorokban. Ám még ha a fejlődő világban is uralkodóvá

válnak a lassú növekedés tényezői, logikailag akkor is kizártnak tartja, hogy a csaknem zéró kamatok mellett ne lehetne jövedelmező beruházásokat találni. Ilyen esetekben már a legkisebb hozam is megtérülést biztosít.¹⁵ Ezért Bernanke biztos abban, hogy az alacsony kamatokkal a jegybankok idővel elérik a gazdaság élénkülését.

Summers kevésbé optimista az alacsony kamatok keresletösztönző képességével kapcsolatban. Tartós stagnálás veszélyét látja abban is, hogy a jegybankok által eddig alkalmazott gazdaságélénkítő programok sokkal inkább az értékpapírok és más vagyontárgyak árfolyamának élénkülését érték el. Miközben többen újabb buborékok veszélyéről beszéltek, beleértve a fejlődő országokat is, a reálgazdaság fellendülésére, a munkanélküliség csökkenésére alig hatottak. Summers szerint egy pontig a buborékok elfogadhatók, mert szerinte a modern gazdaságok egyre inkább csak a buborékokon keresztül képesek a növekedésre. Aggasztónak tartja azonban, hogy a legújabb trendek szerint **egyre nagyobb buborékok szükségesek ahhoz, hogy kielégítő növekedést érjenek el a gazdaságok**, mert ezek pénzügyi stabilitási kockázatot jelentenek, és egy esetleges válság a növekedési eredményeket könnyen megsemmisítheti.

¹⁵ Bernanke (2015a; 2015b)

¹⁶ Bernanke Samuelson szemléletes érvelését idézi, amely szerint alacsony, sőt némely esetekben negatív kamatok mellett olyan beruházásokat is érdemes megvalósítani, mint a vasútvonalak kanyarjainak kiegyenesítése, akár úgy is, hogy a hegyeket elhordják: az eredményezett alacsonyabb üzemanyag-fogyasztás miatt a beruházás idővel biztosan megtérül.

1.3. Mérlegalkalmazkodás és mérlegtisztítás

A vita ezen szála a pénzügyi változók szerepét érinti. A megtakarítások, beruházások és a kamatok kapcsolata a fentebbiekben szorosán követte a tankönyvekben és általában a főáramban szokásos reálgazdasági magyarázatokat. Ezzel szemben – mint azt Borio és Disyatat, illetve Borio¹⁷ meggyőzően bemutatta – a kamatok alapvetően monetáris tényezők alakítják, amelyek nem vezethetők le a reálgazdasági elemzésből, a reál értelemben felfogott megtakarítások és beruházások alakulásából, amely a fent ismertetett vitákat jellemzi. Ezeket a monetáris jellemzőket röviden szólva a bankok hitelezési tevékenysége és a jegybankok, illetve a gazdaságpolitika felügyeleti, makrogazdasági stabilizációs politikája alakítja. **Nem kellően prudens banki hitelezési gyakorlat, valamint laza makrogazdasági és felügyeleti politika** könnyen vezethet hazai és nemzetközi szinten egyaránt **pénzügyi és reálgazdasági túlfűtöttséghez**, ugyanis a bankrendszer hitelnyújtó képességét az előzetesen rendelkezésre álló („reál”) megtakarítások nem korlátozzák.

Ebben a megközelítésben a jelenlegi válság a túlzott hitelezés, illetve eladósodottság miatt alakult ki, és a válság elhúzódása ennek a korábban felhalmozott adósságnak a következménye. Az **eladósodott szereplők a mérlegeik kiigazítására törekednek**, aminek feltétele, hogy a jövedelmeik korábbinál nagyobb hányadát takarítsák meg, amiből az adósságaikat visz-

szafizethetik, miközben tartózkodnak újabb hitelek felvételétől. Mivel egy országon belül több szektor – lakosság, állam, bankok – és a világgazdaságban több eladósodott földrajzi régió egyidejűleg próbálkozik mérlegkiigazítással, az eredmény a hazai és a külföldi aggregált kereslet gyengesége. A **gyenge aggregált kereslet** azután a kibocsátásra is mérséklő hatással van, és stagnálás közeli állapot alakul ki (1-1. táblázat).

Richard Koo, akinek nevéhez a „mérlegválság” kifejezés kötődik, úgy fogalmaz, hogy a mérlegválságban a szereplők nem a profit maximalására, hanem a **veszteségek minimalizálására** törekednek.¹⁸ Ezzel magyarázza, hogy a jegybankok által alkalmazott élénkítésre kevésbé reagál a reálgazdaság. Amikor egy vállalat beruházásokat tervez, és mérlegeli, hogy a várható keresletnövekedésre érdemes-e kapacitásbővítéssel válaszolnia, akkor a beruházási tevékenységre hatást gyakorolhat a kamatszint mint a költségek fontos összetevője. Ilyen esetekben a jegybanki kamatpolitika a gazdaság ciklikus helyzetére a beruházásokon és más kamatérzékeny kiadási tételeken keresztül hathat. Amikor azonban a vállalatok vagy akár a háztartások a korábbi hitelek visszafizetésével vannak elfoglalva, akkor nem gondolkodnak újabb hitelek felvételén, ezért az alacsony kamatok sem befolyásolják a kiadásaikat. Koo szerint a **válságban a fiskális politika az aggregált kereslet végső biztosítójának szerepét játszhatná**, amivel segíthetné a magánszektor adósságállományának leépítését. A mérlegválság időszakában érthető, hogy a magánszereplők a megtakarításaik növelésére törekuszenek. A szinkronizált kiigazítás növekedést lassító hatása megnehezíti ennek a törekvésnek a megvalósítását is, hiszen a csökkenő vagy lassan növekvő jövedelmekből megtakarítani is kevesebbet lehet, és a jövedelemarányos adósság lassabban csökken. Ebben a helyzetben a költségvetések további eladósodásával a jövedelemnövekedés gyorsítható, alacsony kapacitáskihasználtság mellett a fiskális multiplikátorok magasak, az állami kiadások nem szorítanak ki magánkiadásokat, és így nem nö-

1-1. táblázat
A mérlegválság és a tartós stagnálás összehasonlítása

Mérlegválság	Tartós stagnálás
Ciklikus, nem tartós jelenség	Strukturális, tartós jelenség (már a válság előtt)
Pénzügyi tényezők: – hitelezés felfutása – túlzott eladósodás – mérlegek kiigazítása – szektorális reallokáció	Reáltényezők: – demográfia – technológia – innováció – beruházások

Forrás: MNB

¹⁷ Borio and Disyatat (2011); Borio (2015); Tily (2012). Bővebb ismertetését magyarul lásd: MNB 2014-es Növekedési jelentésének első fejezete MNB (2014), illetve Szalai (2014)

¹⁸ Koo 2014 in: Teulings and Baldwin (2014)

velik a kamatokat, illetve az inflációs veszély is kicsi.¹⁹ Koo szerint Japán is azért esett a tartósan lassú növekedés csapdájába, mert bátortalanul használta a fiskális politikát: attól félt, hogy a magas államadósság fenntarthatatlannak fog bizonyulni.

Borio²⁰ és munkatársai a gyenge aggregált kereslet magyarázatában szintén a mérlegválság utóhatásait hangsúlyozzák. A válsághoz az a folyamat vezetett, amelynek során sem a magánszereplők, sem a gazdaságpolitikusok nem ismerték fel a **reálgazdasági és a pénzügyi ciklusok kölcsönhatásait**. A gazdaságpolitikusok a bankrendszer túlzott rugalmasságát figyelmen kívül hagyva a reálgazdasági pálya simítására törekedtek, és eközben az inflációs előrejelzéseik alapján próbálták megítélni, hogy fenntartható pályán van-e a gazdaság. Csakhogy az infláció egyre kevésbé bizonyult megbízható előrejelzőnek a pénzügyi szempontból fenntartható növekedés ütemére vonatkozóan, és amikor **az árstabilitás mellett kialakult túlfűtöttség** pénzügyi instabilitással fenyegetett, akkor gyors és határozott lépést tettek a válság elkerülésére. A gazdaságpolitika aszimmetrikussá vált, mert a fellendülés idején kevés figyelmet fordított a pénzügyi instabilitások felépülésének megelőzésére, és a gazdasági túlfűtöttséget nem érzékelte, de határozottan lépett a negatív következmények elkerülése érdekében. Borioék²¹ szerint ez az aszimmetrikus politika vezetett

oda, hogy a válságokban nem épültek le az adósságok, és a következő ciklikus pénzügyi túlfűtöttség magasabb adósságszintekről indult.

Borioék szerint az egyre nagyobb adósságállományok mellett kialakuló újabb és nagyobb kilengéseket mutató túlfűtöttség és túlhűtöttség **rossz ciklusai szimmetrikusabb gazdaságpolitikával előzhetőek meg**: a jegybankoknak a túlfűtöttséget már a felépülés szakaszában hűteniük kell. Ehhez a meglévő monetáris politikai mandátumokon belül a stratégiájuk megfelelő módosítására van szükség. Ha azonban mégis bekövetkezik a pénzügyi válság, akkor számolni kell azzal, hogy – mint a mostani helyzetben is, – a fiskális politika lehetőségei korlátozottak a válságkezelésben. A válság mérséklésében kezdetben hasznos lehet **a deficit** növekedésének megengedése, de **az idő múlásával** az eszköz **kicsorbul**, és már csak arra elegendő, hogy újabb eladósodást és pénzügyi buborékot eredményezzen. Ezért a **fiskális** politika meglévő **mozgásterét** szerintük nem az aggregált kereslet általános növelésére kell felhasználni, hanem a magánszektor adósságainak, illetve a bankszektor **mérlegeinek tisztítására**. Pozitív példaként a skandináv országok gyors és hatékony bankválságkezelését említi az 1990-es évek elejéről, amikor a bankokat a válságban gyorsan államosították, megtisztították a rossz hitelektől, és végül költségvetési veszteség nélkül ismét privatizálták.

¹⁹ A mérlegválság és a tartós stagnálás sajátosságait lásd az 1-1 táblázatban.

²⁰ Borio (2014)

²¹ Uo.

1.4. Pénzügyi piacok, beruházások és allokációs hatékonyság

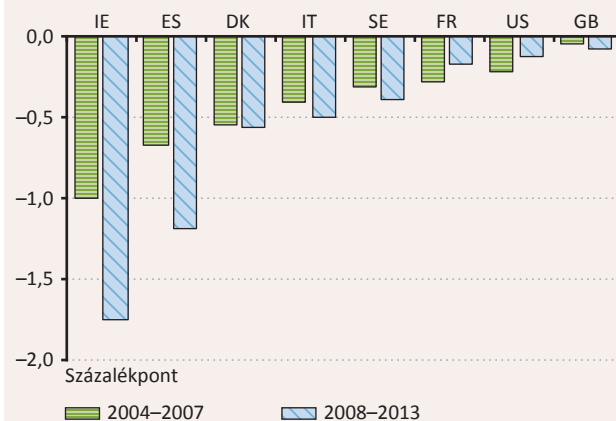
A tankönyvi és főáram szerinti makrogazdasági megközelítések a pénzügyi szektortól nagyrészt elvonatkoztatottak, mert azt feltételezték, hogy – eltekintve az esetenkénti súrlódásoktól vagy a külső sokkok átmeneti felnagyításától és az alkalmazkodás elhúzódtásától – működésükkel nem befolyásolják a gazdaságok hosszabb távú egyensúlyi pályáját. A **jól informált szereplők átlátnak a pénzügyi, monetáris fátylon,** és a reálmegfontolásokat szem előtt tartva hozzák meg optimális döntéseiket.

Ha azonban bebizonyosodik, hogy a pénzügyi változók tartósan eltéríthetik az erőforrások allokálását a fenn tartható pályának megfelelőtől, akkor előfordulhat, hogy a válságot megelőző növekedési ütem ismételt eléréséhez hosszabb ideig elhúzódo alkalmazkodásra van szükség a reálgazdaságban is. A **pénzügyi válságból való** kilábalás ebben az esetben nemcsak mérlegalkalmazkodást követel meg, **hanem a reálgazdaság alkalmazkodását is,** ami lassú és költséges. Elég, ha arra gondolunk, hogy a válság előtt a könnyű hitelezési feltételek miatt sok olyan lakó- és egyéb ingatlan épült fel, amelyeket a magán- vagy vállalkozói építetők egy része a válságot követően nem képes tovább finanszírozni. A túlberuházások nagy mértéke miatt eladni is csak egy részüket lehet, azt is nyomott árakon. Az ilyen „rosszul allokált” reáljavakat visszaalakítani sem lehet más fizikai tárgyakká. Az új realitások mellett valószínűleg az építőiparban használt gépek, eszközök egy része is feleslegessé, kihasználhatatlanná válik, és hasonlóan nehéz ismét pénzzé tenni ezeket a tőkeelemeket. Végül az építőiparban alkalmazott munkaerő létszáma is túlzottan magas lesz a hosszú távon fenntartható kisebb kapacitásigény miatt, ezért a munkaerőnek olyan ágazatokba kell áramlania, amelynek kibocsátására tartósan szükség van. Ez szakma- és helyváltoztatással is járhat, amely időigényes, és magán-, illetve közösségi költségek is jelentkezhetnek.

A gazdaságpolitikai hiba lehetséges mértékét akkor tudnánk megbecsülni, ha ismernénk az optimális növekedési pályát biztosító erőforrás-allokációtól való el-

térés potenciális növekedésre gyakorolt hatását. Eddig csak kevés kutatás foglalkozott ennek empirikus becslésével; – részben a becslési nehézségek miatt,²² részben azonban az uralkodó paradigma miatt is, amely feltételezte, hogy a pénzügyi szektornak, nominális változóknak nem lehet tartós reálgazdasági hatása. A kevesek közé tartozik Cecchetti és társa munkája, illetve a BIS 2015-ös jelentése,²³ amelyben megkísérelték megbecsülni az erőforrások optimálistól elmaradó allokációjának növekedésre gyakorolt hatását. A kutatási stratégia alaphipotézise szerint **a hitelezés bővülése egy ponton túl** növekvő mértékben **olyan ágazatok** irányába tereli a reálgazdasági erőforrásokat, amelyek **termelékenysége elmarad az átlagtól.** Így a hitelboomot a gazdasági hatékonyság romlásának mutatójaként lehet kezelni. A BIS szerint az előbbieknak megfelelően értelmezett termelékenységromlás szignifikáns volt: ha a hitelezés növekedési üteme nem haladta volna meg az 1994–2000 közötti növekedési ütemet, akkor a termelékenység növekedési üteme 2004–2007 között az USA-ban évi átlagban 0,2, Olaszországban 0,4, Spanyolországban 0,7 és Írországban 1 százalékkal magasabb lett volna (1-9. ábra).

1-9. ábra
Termelékenységkiesés a nem optimális allokáció miatt

Megjegyzés: a BIS ábrája azt mutatja, hogy hány százalékponttal kisebb a munkatermelékenység a hitelboom következtében az optimálistól elmaradó reál erőforrás-allokáció miatt.

Forrás: BIS (2015)

²² Egy ilyen kutatásban azt kell kimutatni, hogy miként alakult volna a növekedés egy olyan pályán, amely nem valósult meg. Vagyis a „mi lett volna ha” (counterfactual) jellegű kérdésre kell választ adni.

²³ Cecchetti and Kharroubi (2015). Lásd még BIS (2015) a „Credit boom-induced resource misallocations stifle productivity” szakaszt, pp. 50–51.

A fentiek alapján látható, hogy a **növekedési potenciál nem azért alacsonyabb**, mert a gazdaság fizikailag nem képes nagyobb kibocsátásra; ez a képessége megvan, de az **erőforrások felhasználása az adott arányokban és szerkezetben pénzügyileg részben fenntarthatatlannak** bizonyult. Egy másfajta erőforrás- és jövedelemallokáció mellett könnyen lehet, hogy a válság előtti növekedési potenciál ismét elérhetőnek vagy túlszárnyalhatónak bizonyul. Ha például csak fenntartható mennyiségű ingatlan építésére került volna sor, és egyenletesebb jövedelemelosztás révén a lakásvásárlók eladósodottsága is fenntartható szinten marad, akkor a reálerőforrások egy részét lakásépítés helyett más területeken hasznosíthatták volna. Amíg az alkalmazkodás nem megy végbe mind a mérlegekben, mind a reálerőforrások allokálásában, addig valóban arra lehet számítani, hogy a válság utáni növekedési potenciál elmarad a válság előttitől, de elvben és egy átmeneti időszakot követően nem lehet kizárni, hogy ismét elérje azt. A következtetés ebből a gondolatmentből az, hogy **ha a gazdaságpolitikuskok ezt a megfontolást figyelmen kívül hagyva azt feltételezik, hogy a válság utáni növekedési poten-**

ciál tartósan alacsonyabb a válság előttinél, és erre alapozzák a döntéseiket, akkor azt kockáztatják, hogy **önbeteljesítő jóslatként hozzájárulnak a leghetesebb elmaradó növekedési potenciál kialakulásához.**

Ugyanez a gondolat másként megfogalmazva: az **erőforrások optimálistól elmaradó allokálása már a válság előtt jellemző volt a hitelboom miatt**, és azt eredményezte, hogy a gazdaságok potenciális kibocsátása, a termelékenység elmaradt a leghetesebből, amit egy az optimálishoz jobban közelítő erőforrásallokáció lehetővé tett volna. A következtetés tehát az, hogy **a válság előtti termelékenységnövekedés elvben nem elérhetetlen.** Természetesen a fentiek nem jelentik azt, hogy ez feltétlenül be is következik. Nemcsak a gazdaságpolitika hibája okozhatja ezt, például azzal, ha tévesen tartósan a lehetségeshez képest alábecsüli a gazdaság potenciális növekedését. A magánszektor a válság előttihez hasonló módon a jövőben is elkövethet allokációs hibákat mind térben (ágazatok, országok közötti) mind időben (jelenbeli és jövőbeni fogyasztás között, túlzott vagy elégtelen beruházások révén).

1.5. A „türelmes” finanszírozás hiánya – a pénzügyi piacok rövid horizontja

A már a válság előtt is visszafogott beruházási tevékenység magyarázatára a tartós stagnálás mellett érvelők által hangsúlyozottaktól eltérőek is születtek. Az könnyen magyarázható, hogy a válság bizonytalanságai közepette megnövekedett az igény a likviditásra, illetve hogy a befektetők tartózkodtak a hosszú távú pénzügyi elkötelezettséget jelentő beruházásoktól.²⁴ Ugyanakkor már a válságot megelőzően is megfigyelhető volt, hogy a vállalatok – elsősorban a nagyvállalatok – nagyon jelentős likvid eszközökkel, vállalati megtakarításokkal rendelkeztek²⁵, mert a nyereségük csökkenő részét forgatták vissza beruházásokba, azaz a saját fizikai és humán képességeik fejlesztésére, illetve a kutatási-fejlesztési tevékenységekre. Ehelyett **a források növekvő részét fordították pénzügyi piaci tevékenységre, részvényesi osztalékok fizetésére**, és drámaian megnöttek a vállalati menedzserek javadalmazását szolgáló **részvény-visszavásárlásokra** fordított összegek.²⁶

Az USA-ban például a magánberuházások mintegy nyolcvan százalékát adják a nagyvállalatok, és csak a fennmaradó rész jut a kis és közepes vállalatokra, amelyek esetében indokoltan merülhet fel a pénzügyi források hiánya.²⁷ Ez azt mutatja, hogy a **pénzügyi források hiánya** önmagában **nem magyarázza** sem az innovációk visszafogott alakulását, sem a **lassuló beruházásokat**.

A makrogazdasági irodalomban kevésbé jelentek meg korábban azok a kutatási eredmények, amelyek a modern **cégek pénzügyi szerkezetével**, illetve a pénzügyi szerkezet és a **beruházási, foglalkoztatási és kutatá-**

si-fejlesztési tevékenység kapcsolatával foglalkoztak, – ezek megmaradtak a pénzügyi piacok, illetve a vállalati pénzügyek, főleg mikrogazdasági megközelítésein belül (corporate finance, corporate governance). Ahogy magát a pénzügyi szektort, ugyanúgy a vállalati pénzügyeket is csak „fátyol”-nak tekintették, amelyek elősegítik a rendelkezésre álló (reálként felfogott) szűkös erőforrások optimális allokálását. Itt nincs terünk részletekbe menően bemutatni az irodalmat, csak a tartós stagnálással kapcsolatos viták szempontjából fontos két vonatkozását emeljük ki.

1.5.1. A NAGYVÁLLALATI SZEKTOR PÉNZÜGYI HELYZETE

A magánszektor beruházásainak nagyobb részét adó nagyvállalati szektor finanszírozási és vezetői ösztönzési szerkezete az utóbbi évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül. A második világháborút követő évtizedekben jellemző „menedzseri” cégek fokozatosan adták át helyüket a részvényesi érdek, a „shareholder value” szellemében vezetett nagyvállalatoknak. Már a menedzseri cégek esetében is elvált a vállalat tulajdonlása (részvényesek) és tényleges vezetése (menedzsment), amely kapcsolatot az irodalomban „ügynök–megbízó” kapcsolatként elemezték.²⁸ Az alapvető kérdés az volt, mi biztosítja azt, hogy az elaprózott részesedésekkel bíró tulajdonosoknál jobban informált vállalatvezetők (akik inkább lehetnek érdekeltek a belső tartalékok felhalmozásában, a cég méretének növelésében, mint a hatékonyság növelé-

²⁴ Mason (2015), p. 4.

²⁵ IMF (2006). Az elemzés hozzátette, hogy 2003–2004-ben a G-7 országok vállalati megtakarításai kétszeresét tették ki a velük szemben kevésbé fejlett országok által felhalmozott folyó fizetésimérleg-többletnek, ami „paradox” tőkeáramlást képviselt a kevésbé fejlettektől a fejlettek irányába. A mai likviditási helyzetről lásd Tett (2015) és a cikk alapjául szolgáló jelentést: Association for Financial Professionals (2015). Eszerint az európai nagyvállalatok körülbelül 1,1 trillió eurónyi likvid pénzeszközt tartanak nagyon alacsony hozammal a bankszektorban, ami nagyságrendileg megegyezik azzal a pótlólagos likviditással, amennyit az EKB az eszközvásárlási programja keretében 2006 őszéig biztosítani kíván a gazdaság élénkítésére.

²⁶ Lazonick (2014a; 2014b), Mazzucato and Wray (2015). Az S&P 500-hoz tartozó 449 vállalat, amely 2003 és 2012 között a tőzsdén szerepelt, az összes nyeresége 54 százalékát fordította nyílt piaci részvény-visszavásárlásra és 37 százalékát osztalékfizetésre. Így nem sok nyereség maradt a fejlesztések finanszírozására.

²⁷ Mason (2015), p. 2.

²⁸ Berle and Means (1932)

sében) a tulajdonosok érdekeit fogják képviselni az üzleti döntésekben (például beruházások, finanszírozás, nyereségfelosztás kérdésében). A hetvenes évektől kezdve terjedt el az a gyakorlat, hogy a menedzserek javadalmazását egyre szorosabban a saját **maguk által vezetett cégek részvényértékéhez** kötötték, ezzel közelítve az érdekazonosságot a tulajdonosok és a cégek vezetése között. Ez azt feltételezte, hogy a részvénytőzsdék megfelelően értékelik a vállalatokat, a cégek hosszú távú életképességének és nem utolsósorban jövedelmezőségének érdekében hozott beruházási döntéseket, amelyek megkövetelik, hogy a vállalat a saját nyereségét és a külső forrásokat (részvény, kötvény és bankhitel-finanszírozás) maximálisan ennek a hosszú távú célnak rendelje alá. Mivel a cég hosszú távú életképessége nemcsak a tulajdonosok, hanem az alkalmazottak, a beszállítók és a vevők érdeke is, feltételezték, hogy mindenki más, akinek a cég befolyásolta a jólétét – a „stakeholderek” –, szintén a részvényérték növelésében érdekeltek. Amelyik menedzsment ebből a szempontból alulterjesíti, azt alulértékeli a részvénytőzsde, más cégek a vállalatot kivásárolják, és alkalmasabb menedzsmentet választanak a régi helyére.²⁹

Már a nyolcvanas években éles vita kezdődött arról, hogy mennyiben kerül sor a valóságban ezekre az érdekegybeesésekre. A vita a feltételezett **„short-termism”** fogalma körül forgott. A kritikusok szerint a tőzsdék nem értékelik kellően a hosszú távú elkötelezettséggel, de rövid távon kevés osztalékkal és árfolyamnyereséggel kecsegtető fejlesztéseket. Olyan **rövid távú pénzügyi jövedelmezőségi** követelményeket támasztanak, amelyek az ilyen – máskülönben kívánatos stratégiáik – megvalósítását kizárják, vagy nagyon megnehezítik. A vita a válság nyomán ismét felerősödött, és – elsősorban az USA-ban és az Egyesült Királyságban – ismét többen érvelnek a „shareholder value” helyett a „stakeholder” érdekeket jobban figyelembe vevő vállalatvezetési és vállalati pénzügyi struktúrák mellett.³⁰

A kritikusok már a válság előtt rámutattak, hogy a mai részvényesek – elsősorban az angolszász világban, de növekvő mértékben egyre több országban – a nagyvállalatoknak csak „portfolió-tulajdonosai”. Azaz jólétük nem kötődik egyetlen vállalathoz. Nem egyetlen vállalat hosszú távú stabilitásában érdekeltek, hanem a **portfoliójuk értékének növelésében**. Ezt azzal is el-

érhetik, hogy minden vállalat részvényeit csak addig tartják, amíg osztalékot biztosít, majd amikor a jövőjük kétségessé válik, kiszállnak belőlük. Vagyis erről az oldalról nincs biztosíték arra, hogy a részvényesi érték maximalizálása egybeesik a vállalat és általában a gazdaságok hosszú távú növekedésével.

William Lazonick, a „shareholder value”-megközelítés egyik legkorábbi bírálója adatokon mutatta be, hogy a menedzsment ösztönzése részvényopciókkal **nem eredményezte a hosszú távú szemlélet erősödését**.³¹ Épp ellenkezőleg, a menedzsmentnek számos eszköze van a saját cége részvényárfolyamának befolyásolására olyan módszerekkel, amelyek a vállalat hosszú távú érdekeivel akár ellentétesek is lehetnek. Az USA-vonatkozásban végzett elemzések szerint a részvények sokkal inkább a menedzserek nyugdíjazását finanszírozták, de nem járultak hozzá a beruházások növeléséhez.

Az OECD ideai vállalati kilátásokkal foglalkozó jelentése külön szakaszt szentelt a témának.³² Bemutatják, hogy elvben természetesen sokszor pozitív szerepet játszanak az „aktív részvényesek”, azaz a folyamatos jövedelmezőséget elváró, türelmetlen befektetők a túlzottan elkényelmesedett, az üzleti lehetőségeket gyakran megragadni képtelen vállalatvezetéssel szemben az általuk állított követelményeken keresztül. Az esetek egy részében azonban ugyanezek az aktív részvényesek a **hozamelvárásaikkal „küszöböt” állíthatnak** a menedzsmenttel szemben, akik egy olyan alacsony finanszírozási költségekkel jellemezhető környezetben, mint a mostani, hajlandók engedni a rövid távú nyomásnak, és osztalékot fizetni akár még hitelből is. Ezt az OECD az effektív kockázati prémium megemelésével egyenértékű mechanizmusként segít megérteni. Kimutatják, hogy a vállalatok működési profitjának („operating cash flow”) nagy részét részvény-visszavásárlásra fordítják beruházások helyett, ami a részvényesek (köztük magának a menedzsment) javadalmazásának egy formája (1-10. ábra).

Mason kimutatja, hogy az USA-vállalatok a válság előtt **a hitelt nem a beruházások, hanem a részvényesek (osztalék és visszavásárlás) finanszírozására vették fel**. A válság alatt a hitelfelvétel visszaesett, de a beruházások nem, csak az osztalékfizetés és a visszavásárlások mérséklődtek. Hosszabb idősor alapján szorosabb volt a kapcsolat a ciklussal együtt hullámzó profitok és

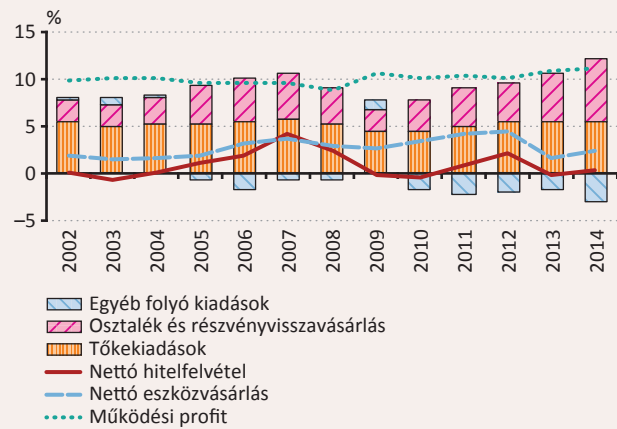
²⁹ Az úgynevezett „market for corporate control” mechanizmus. Lásd Jensen (1991)

³⁰ Az utóbbi időben az angol jegybank főközgazdája is több beszédében foglalkozott a kérdéssel, és támogatta a „stakeholder”-ek érdekeit jobban érvényre juttató mechanizmusok kialakítását. Lásd például Haldane (2015)

³¹ Lazonick (1991; 2015)

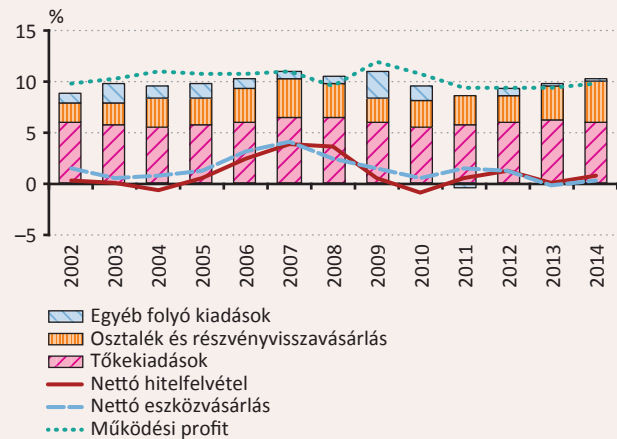
³² OECD (2015), Short-termism: the cash-flow, CAPEX and buyback puzzle, p. 44.

1-10. ábra
USA-iparvállalatok: kiadások és források a nettó értékesítési bevételek százalékában

Forrás: OECD (2015)

1-11. ábra
Európai ipari vállalatok: kiadások és bevételek a nettó értékesítés százalékában

Forrás: OECD (2015)

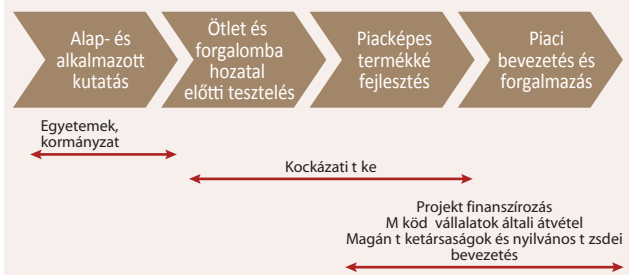
a beruházások között, de ez a kapcsolat idővel gyengült. Az utolsó ciklusokban a nyereség emelkedett, de a beruházások lassultak. Ezzel párhuzamosan az osztalékfizetések sokáig stabilak, a ciklusra érzéketlenek és alacsonyok voltak. Az utóbbi években az osztalékfizetések alaposan megemelkedtek, és az idősor végén a beruházásokat is meghaladták. A hitelezés a korábbi évtizedekben stabilan alakult, de fokozatosan egyre ciklikusabbá vált, időnként a ciklus mélypontján teljesen el is tűnt. Az utóbbi időben erősödik az osztalékfizetésekkel való együttmozgása. Mason következtetése szerint **ha esetlegesen van is problémájuk a nagyvállalatoknak a finanszírozás biztosításával, az nem azért**

van, mert kevés forrás áramlik a cégekhez, hanem mert túl sok áramlik ki, és kevés a beruházásokra.

1.5.2. AZ INNOVÁCIÓK FINANSZÍROZÁSA

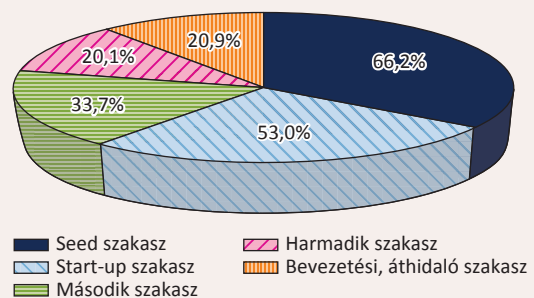
A pénzügyi szerkezet megváltozásával az innovációk finanszírozása is átalakult. Az USA-ban az innovációk finanszírozásában fontos szerepet játszó **kockázati tőketársaságok egyre kevésbé vállalják a korai fázisban** lévő kutatási projektek költségeinek fedezését, és inkább a kevésbé kockázatos, a piacra vitelhez közelebbi fejlesztési fázisok támogatására szorítkoznak³³ (1-12. és 1-13. ábra).

1-12. ábra
A kockázati tőkebefektetés szakaszai

Forrás: Mazzucato (2011), p. 40.

1-13. ábra
A befektetés veszteségességének kockázatai a fejlesztési fázis függvényében

Forrás: Mazzucato (2011), p. 40.

Így egyre **nagyobb szerep hárul az államra** mint az innováció finanszírozójára és mint a fejlesztési irányok meghatározójára. (Lásd az alap kutatásokra, illetve a kutatásfejlesztésre rendelkezésre álló finanszírozási

³³ Mazzucato and Wray (2015)

³⁴ Ez különösen vonatkozik azokra a világsiker aratott termékekre, amelyek piacra vitele révén a leginnovatívabbnak tartott vállalatok, mint például a Google, az Amazon, az Apple vagy a Facebook a legnagyobb és a legvagyonosabbak cégek közé emelkedtek.

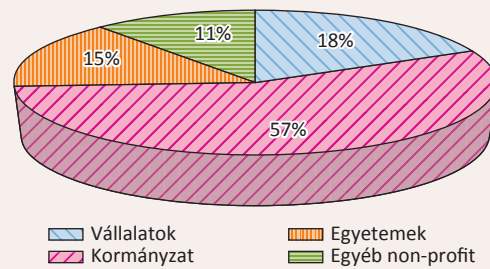
források megoszlását az 1-14., illetve a 1-15. ábrán.) A fejlett országokban azonban fokozatosan megszűntek vagy szűkítették a tevékenységüket az állami fejlesztési bankok. A fiskális kiigazítások esetén gyakran éppen a kutatási-fejlesztési és egyéb, hosszú távú versenyképességet befolyásoló beruházásokat fogják vissza. A magánszektor jelentős forrásai ellenére sem vállalja a korábbi évtizedekhez hasonló mértékben a legkockázatosabb fázisok finanszírozását.

Mazzucato számos tanulmányban bemutatta, hogy a legsikeresebbnek tartott innovatív termékek kifejlesztésében az államok – főleg az USA – döntő szerepet játszottak, és jelentős forrásokat áldoztak rá.³⁴ Amikor azonban egyes termékek piaci sikert érnek el, akkor az államok aránylag kevésbé részesülnek a pénzügyi eredményekből, a profit a magánszektorban marad, illetve a sikeres vállalatok gyakran képesek minimalizálni az adóterheiket. Ezek a változások hozzájárulnak ahhoz, hogy a szükségesnél kevesebb fejlesztési forrás képződik, mert a korábbi innovációk piaci hasznosításának eredményeiből sem a vállalatok, sem az államok nem forgatnak vissza eleget az új alap kutatásokra.

Mazzucato és mások olyan változtatásokat javasolnak, amelyek biztosítanák, hogy a **stabil és türelmes pénzügyi források a szükséges** mennyiségben álljanak rendelkezésre az alap kutatások költségeinek fedezéséhez. Véleménye szerint ebben az államnak döntő szerepe van, mert a piacok nem képesek ezt a stabilitást biztosítani, és nem vállalják azt a bizonytalanságot, ami az alap kutatásokkal jár. Ennek fejében azonban el kellene érni, hogy amikor a magánszektor a piaci hasznosítás keretében profitra tesz szert, akkor abból magasabb arányban kapjon vissza az azt lehetővé tevő állam. Az államnak nem egyszerűen a piaci kudarcokat kell korrigálnia, mint a főáram-ajánlásokban, hanem ezeket a piacokat létre kell hoznia vagy legalábbis alapvetően kell hozzájárulnia ezek létrejöttéhez. Egy alkalmas állam átalakító jellegű beavatkozásokkal irányt adhat az innovációknak és a jövőbeni fejlődési irányoknak, és az erőfeszítéseket társadalmilag kívánatos, a társadalmi egyenlőtlenségeket és környezeti károkat mérséklő irányba terelheti.

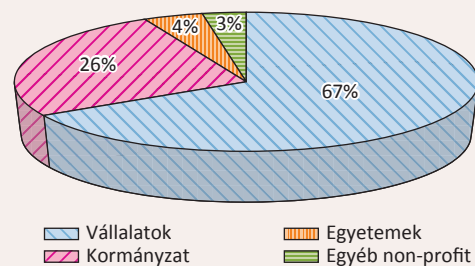
A fejlett gazdaságok mérséklődő növekedési ütemét többen összefüggésbe hozzák ezzel az átalakulással.³⁵ A nagyvállalati szektor ma is nagyon jelentős likvid forrásokkal rendelkezik, miközben a beruházási aktivitás még a válság előttől is elmarad.³⁶

1-14. ábra
Az alap kutatások finanszírozási forrása, 2008

Forrás: Mazzucato (2011), p. 52.

1-15. ábra
USA kutatási-fejlesztési források, 2008

Forrás: Mazzucato (2011), p. 51.

Ez azonban csak részben írható a mérlegkiigazítás számlájára, mert azt megelőzően is jellemző volt már, bár a mértéke a válságban a bizonytalanság miatt megnőtt. Ugyanakkor a tartós stagnálástól tartó közgazdászok vélekedését sem fogadják el, mert szerintük a gazdaságpolitika többet tehet, mint amit ők sugallnak. A gyorsabb és fenntarthatóbb növekedés érdekében **olyan szerkezeti változásokat javasolnak, amelyek megteremtik a „türelmes” finanszírozást mind az alap kutatásokhoz, mind ezek piaci terméké kifejlesztéséhez és piacra viteléhez, amiben az államnak meghatározó szerepet kell játszania. A vállalati profitoknak az alaptevékenységből kellene származniuk, és a vállalati menedzserek ösztönzési rendszerét is úgy kellene átalakítani, hogy az a fenntartható és gyors növekedést eredményező magatartást ösztönözze. Végül a makrogazdasági politikának biztosítania kell a stabil környezetet a monetáris, makroprudenciális és fiskális politikák összehangolásával, hogy mérsékeljék a pénzügyi ciklusok negatív hatásait, illetve szükség esetén kezelni tudják a túlzott egyensúlytalanságok következményeit.**

³⁵ Lásd például Lazonick (2014a); Mazzucato és Penna (2014)

³⁶ IMF (2015b)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AGLIETTA, M. (2005): *Macroéconomie Financière*, Editions La Decouverte, Paris, (első kiadás 1995)
- ASSOCIATION FOR FINANCIAL PROFESSIONALS (2015): *AFP 2015 Liquidity Survey Report*, <http://www.afponline.org/press/2015-AFP-Liquidity-Report/>
- BERLE, A. – G. MEANS (1932): *The Modern Corporation and Private Property* (2nd edn Harcourt, Brace and World, New York 1967). ISBN 0-88738-887-6
- BERNANKE, B. (2015a): *Why are interest rates so low, part 2: Secular stagnation*, March <http://www.brookings.edu/blogs/ben-bernanke/posts/2015/03/31-why-interest-rates-low-secular-stagnation>
- BERNANKE, B. (2015b): *Why are interest rates so low, part 3: The Global Savings Glut*. <http://www.brookings.edu/blogs/ben-bernanke/posts/2015/04/01-why-interest-rates-low-global-savings-glut>
- BIS (2014): *84th Annual Report* <http://www.bis.org/publ/arpdf/ar2014e.htm>
- (2015): *85th Annual Report* www.bis.org/publ/arpdf/ar2015e.htm
- BLANCHARD, O. (2015): *An assessment of the state of the world economy*, WEO Press Conference, May <http://www.voxeu.org/print/58898>
- BORIO, C. (2015): *On the centrality of the current account in international economics*, Keynote speech at the ECB-Central Bank of Turkey conference “Balanced and sustainable growth – operationalising the G20 framework” <http://www.bis.org/speeches/sp150828.pdf>
- BORIO, C and P DISYATAT (2011): “Global imbalances and the financial crisis: Link or no link?”, BIS Working Papers, no 346, June <http://www.bis.org/publ/work346.pdf>
- (2014): “Low interest rates and secular stagnation: Is debt a missing link?”, Vox EU, 25 June. <http://www.voxeu.org/article/low-interest-rates-secular-stagnation-and-debt>
- BOSSONE, BIAGIO (2014): *Secular Stagnation*, Economics Discussion Papers, No 2014-47, Kiel Institute for the World Economy <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2014-47>
- BRYANT, CH and C. JONES (2015): „ECB Quantitative Easing. Failure to Spark”, *Financial Times*, 7 September http://www.ft.com/intl/cms/s/0/619b139c-3ce4-11e5-8613-07d16aad2152.html?ftcamp=published_links%2Frss%2Fbrussels%2Ffeed%2F%2Fproduct#axzz3l2E5rsZE
- BULLARD, J. (2014): *Income Inequality and Monetary Policy: A Framework with Answers to Three Questions*, https://research.stlouisfed.org/econ/bullard/pdf/Bullard_CFR_26June2014_Final.pdf
- CECCHETTI, S. G. and E. KHARROUBI (2015): *Why Does financial sector growth crowd out real economic growth?* BIS Working Papers No. 490 www.bis.org/publ/work490.htm
- COURNÈDE, B., O. DENK, P. HOELLER (2015): *Finance and Inclusive Growth*, OECD Economic Papers, No. 14 http://www.oecd-ilibrary.org/economics/finance-and-inclusive-growth_5js06pbhf28s-en;jsessionid=4h2jppbvo5qgf.x-oecd-live-03
- CŒURÉ, B. (2013): *Savers aren’t losing out. Opinion piece by Benoît Cœuré, Member of the Executive Board of the ECB*, published on the Handelsblatt on 11. November 2013. <http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2013/html/sp131111.en.html>
- EGGERTSON, G. and MEHROTRA, (2014): *A Model of Secular Stagnation*, NBER Working Paper No. 20574 <http://www.nber.org/papers/w20574.pdf>
- EICHENGREEN, B. (2015): „*Secular Stagnation: The Long View*”, *American Economic Review: Papers & Proceedings* 2015, 105(5): 66–70 <http://dx.doi.org/10.1257/aer.p20151104>
- HANSEN, ALVIN H. (1939): „*Economic Progress and Declining Population Growth*”, *American Economic Review*, March 1939, 29(1), pp. 1–15; http://www.jstor.org/stable/1806983?seq=5#page_scan_tab_contents

- HAUSMANN, R. (2015): „Secular Stagnation for Free”, *Project Syndicate*, 27th May
<http://www.project-syndicate.org/commentary/economic-stagnation-free-products-by-ricardo-hausmann-2015-03#RmhH5FleQVQAoKGj.99>
- FELIPE, J. and J. MCCOMBIE (2010): „On Accounting Identities, Simulation Experiences and Aggregate Production Functions. A Cautionary Tale for (Neoclassical) Growth Theorists”, CCEPP WP 01–10, in: M. Setterfield, (ed.), *Handbook of Alternative Theories of Economic Growth*, Cheltenham: Edward Elgar, 189–208.
http://www.landecon.cam.ac.uk/research/real-estate-and-urban-analysis/centres/ccepp/copy_of_ccepp_publications/wp01-10.pdf
- HALDANE, A. (2015): *Who owns a company?* Speech Given at the University of Edinburgh Corporate Finance Conference on Friday 22 May 2015
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/Pages/speeches/2015/833.aspx>
- IMF (2006): „Awash with Cash: Why are corporate savings so high?”, *World Economic Outlook*, Spring Chapter IV
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/01/pdf/c4.pdf>
- (2015a): „Lower Potential Growth: A New Reality”, in: *World Economic Outlook*, Ch. 3. IMF, Washington
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/>
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/pdf/c3.pdf>
- (2015b): „Private Investment: What’s Hold Up? in: *World Economic Outlook*, Ch. 4. IMF, Washington
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/>
- JENSEN, M. C. (1991): „Corporate Control and the Politics of Finance” (Summer 1991). *Journal of Applied Corporate Finance*, Vol. 4, No. 2, pp. 13–33, Summer
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.350421>
- KOO, R. (2014): *Balance sheet recession is the reason for secular stagnation*, in *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*, VOX.EU.org ebook
http://www.voxeu.org/sites/default/files/Vox_secular_stagnation.pdf
- LAZONICK, W. (1992): „Controlling the Market for Corporate Control: The historical significance of the managerial capitalism”, *Industrial and Corporate Change*, (1992) 1 (3): 445–488. doi: 10.1093/icc/1.3.445, vagy
<http://web.uconn.edu/ciom/CorpControl92.pdf>
- (2014a): „Profits without prosperity”, *Harvard Business Review*, September, <https://hbr.org/2014/09/profits-without-prosperity>
- (2014b): „What Apple should do with its profit”, *Harvard Business Review*, October, <https://hbr.org/2014/10/what-apple-should-do-with-its-massive-piles-of-money>
- (2015): *Share buybacks: From retain-and-reinvest to downsize-and-distribute*, Brookings Center for Effective Public Management, April,
<http://www.brookings.edu/research/papers/2015/04/17-stock-buybacks-lazonick>
- MANKIW, G. (2013): „Defending the One Percent”, *Journal of Economic Perspectives*, 27(3): 21–34.
<https://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/jep.27.3.21>
- MASON, J. (2015): *Disgorge the Cash, The Disconnect Between Corporate Borrowing and Investment*, Roosevelt Institute, február
http://rooseveltinstitute.org/sites/all/files/Mason_Disgorge_the_Cash.pdf
- MAZZUCATO, M. (2011): *The Entrepreneurial State*, Demos
http://www.demos.co.uk/files/Entrepreneurial_State_-_web.pdf
- MAZZUCATO, M. and PENNA, C. (2014a): *Mission-Oriented Finance for Innovation: New ideas for investment-led growth*,
<http://missionorientedfinance.com/>
- MAZZUCATO, M. and PEREZ, C. (2014b): *Innovation as Growth Policy: The Challenge for Europe*, University of Sussex, SWPS 2014–13
- MAZZUCATO, M. and WRAY, R. (2015): *Financing the Capital Development of the Economy: A Keynes-Schumpeter-Minsky Synthesis*, Jerome Levy Institute of the Bard College, Working Paper No. 837, May
http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_837.pdf

MNB (2014): *Növekedési Jelentés*, 1. fejezet
<http://www.mnb.hu/Kiadvanyok/novekedesi-jelentes>

NEALY M., A. RADIA and THOMASS, R. (2014): „Money Creation in the modern economy”, *Bank of England Quarterly Bulletin*, Q1, pp. 1-14.
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1prereleasemoneycreation.pdf>

OECD (2015): *Business and Finance Outlook 2015*, http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-business-and-finance-outlook-2015_9789264234291-en

PICHELMANN, K. (2015): *When 'Secular Stagnation' meets Piketty's capitalism in the 21st century. Growth and inequality trends in Europe reconsidered*, Economic Papers No. 551, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2015/ecp551_en.htm

PIKETTY, Th. (2013): *Le capital au 21e siècle*, Editions du Seuil - Septembre, angolul (2014): *Capital in the 21st century*
<http://piketty.pse.ens.fr/fr/capital21c>, magyarul: A tőke a 21. században, Kossuth Kiadó, Budapest

PISANI-FERRY, J. (2015): *What to Make of Productivity Paradoxes*, *Caixin online*, 10th August
<http://english.caixin.com/2015-08-07/100837558.html>

RODRIK, D. (2015): „Premature Deindustrialization,” NBER Working Paper No. 20935, February 2015,
<http://www.nber.org/papers/w20935>. (Blogbejegyzés: *Perils of premature desindustrialisation*, Project Syndicate, 11 october, 2013
<http://www.project-syndicate.org/commentary/dani-rodrikdeveloping-economies--missing-manufacturing>
 vagy
http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2015/02/premature-deindustrialization-in-the-developing-world.html)

ROGOFF, K. (2015): *Debt supercycle, not secular stagnation*, <http://www.voxeu.org/article/debt-supercycle-not-secular-stagnation>

SUMMERS, L. H. (2014): „U. S. Economic Prospects: Secular Stagnation, Hysteresis, and the Zero Lower Bound”, *Business Economics*, Vol. 49. No. 2., February

<http://larrysummers.com/wp-content/uploads/2014/06/NABE-speech-Lawrence-H.-Summers1.pdf>

----- (2015): *The Fed looks set to make a dangerous mistake*, 23 August
<http://larrysummers.com/2015/08/23/the-fed-looks-set-to-make-a-dangerous-mistake/>

SZALAI ZOLTÁN (2014): *Globális pénzügyi válság és kilábalás: beruházások és megtakarítások*
http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/szakmai_cikkek/befektetesekmegtakaritasok/Szalai_Zoltan_Globalis_penzugyi_valsaq_es_kilabalas_beruhazasok_es_megtakaritasok.pdf

TEULINGS, C. and Baldwin, R. (eds, 2014): *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*, VOX.EU.org ebook
http://www.voxeu.org/sites/default/files/Vox_secular_stagnation.pdf

TETT, G. (2015): „The US economy is infested with zombie corporate cash”, *Financial Times*, 13rd August
http://www.ft.com/intl/cms/s/0/00f5849e-41b4-11e5-b98b-87c7270955cf.html?ftcamp=published_links%2Frss%2Fmarkets_gillian-tett%2Ffeed%2F%2Fproduct#axzz3jzW0CUK1

TILY, G. (2012): „Keynes' Monetary Theory of Interest”, in: *Threat of Fiscal Dominance?*, BIS Papers, No. 65., May, pp. 51–81,
http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap65c_rh.pdf

----- (2015): „US Council of Economic Advisers gets dynamics of long-term interest rate wrong”, *Prime Economics blog*, 2 September
<http://www.primeeconomics.org/articles/dynamics-of-the-long-term-rate-of-interest-the-us-council-of-economic-advisers-gets-it-wrong>

TURNER, A. (2014): „Is A Shrinking Population Always A Bad Thing?”, *The Project Syndicate*, 24th August
<http://www.socialeurope.eu/2014/08/shrinking-population-always-bad-thing/>

----- (2015): „The Real Demographic Challenge”, *The Project Syndicate*, 21th August
<http://www.project-syndicate.org/print/demographic-challenge-poor-countries-by-adair-turner-2015-08>

2. A munkapiac mennyiségi és minőségi feltételei

A válság előtti években a magyar gazdaság egyik legakutabb strukturális problémája az alacsony munkapiaci aktivitás és foglalkoztatás volt, ami korlátozta a gazdaság növekedési potenciálját. A válság óta meghozott reformok következtében számottevően emelkedett az aktivitási ráta, de nemzetközi összehasonlításban továbbra is alacsony. Előretételezve a gazdasági növekedés szempontjából kulcsfontosságú a munkapiac mennyiségi és minőségi feltételeinek alakulása.

A humán tőke két csatornán keresztül is hat a gazdasági növekedésre, egyrészt a rendelkezésre álló munkaerő-állomány létszámán keresztül, másrészt a munkavállalók képzettségi szintjén keresztül. A népesség-előrejelzések alapján a következő évtizedekben a társadalom elöregedése miatt felértékelődhet a minőségi jellemzők szerepe. A képzettebb munkaerő a termelékenység növekedésén keresztül élénkíti a gazdasági növekedést. Emellett a jelenleg alacsonyabb aktivitási rátájú csoportok munkapiaci részvételének további növelése is mérsékelheti a demográfiai folyamatokból eredő hosszú távú növekedési hatásokat.

A népesség-előrejelzések alapján a következő évtizedekben a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan hazánkban is folytatódhat az elöregedés, és annak mértéke enyhén meghaladhatja az uniós átlagot. Munkapiaci szempontból a legjelentősebb demográfiai változás a munkaképes korú népesség létszámának jelentős mértékű csökkenése lehet. A demográfiai változások hosszú távon egyre erősebb munkakínálati kihívást jelenthetnek. A demográfiai hatásokat ellentételezheti a minőségi jellemzők javítása és az alacsony aktivitási rátájú csoportok munkapiaci részvételének további növelése.

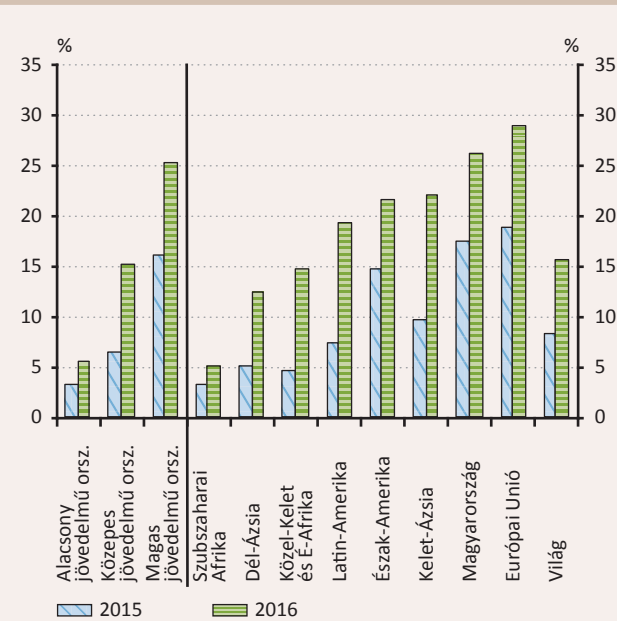
Az elmúlt években hazánkban emelkedett a legnagyobb mértékben az aktivitási ráta a visegrádi országok között, azonban nemzetközi összehasonlításban hosszú ideje alacsonynak tekinthető. A hazai munkakínálat erősödése általánosan megfigyelhető volt, az alacsonyabb aktivitási ráta változatlanul néhány – egymást részben átfedő – társadalmi csoporthoz köthető. Nemzetközi összevetésben a magasabb aktivitást mutató képzettek aktivitási rátája is alacsonynak számít. Az aktivitási rátában megfigyelt lemaradásunkat a demográfiai összetétel mellett a képzettségi szintben meglévő különbségek is magyarázzák.

A munkaerő-kínálat minőségi jellemzői legegyszerűbben a foglalkoztatottak képzettségi szintjével ragadhatóak meg. Magyarországon az ezredforduló óta jelentősen emelkedett a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. A ráta lényegében megegyezik a visegrádi országok átlagos értékével, de alacsonyabb az uniós átlagnál és a fejlettebb országokban megfigyelhető aránynál. A képzettségi szint tekintetében ugyanakkor régióként jelentősebb eltérések figyelhetőek meg hazánkban. A következő évtizedekben a technológiai fejlődés hatására tovább növekedhet a diplomások körében a műszaki és természettudományi diplomával rendelkezők iránti munkakereslet. A műszaki területen felsőfokú végzettséget szerzők aránya hazánkban mérsékeltebb, mint a többi visegrádi országban. A diplomások aránya mellett a szakmai képzettséggel rendelkező középfokú végzettségűek aránya is alacsonyabb más európai uniós országokhoz képest. A munkaerőpiac kínálati oldalán a középfokú végzettséggel rendelkező munkavállalók jelennek meg a legnagyobb létszámmal. A nemzetközi felmérések eredményei alapján az elmúlt időszakban a diákok átlagos teszteredményei elmaradtak az OECD-országokra vonatkozó átlagos értéktől, ami arra utal, hogy az alap- és a középfokú oktatás minősége tovább javítható hazánkban. A középfokú oktatás minőségét ugyanakkor kettősség jellemzi. A legjobban teljesítő iskolák tipikusan a fővárosban koncentrálódnak. Végül az oktatás során megszerzett tudás mellett a népesség egészségi állapota is része a humán tőkeállománynak. Az elmúlt évtizedekben fokozatosan emelkedett hazánkban a várható élettartam, de összességében elmarad a gazdasági fejlettségünk által indokolt értéktől.

2.1. Demográfiai folyamatok

A globális gazdaság egyik legnagyobb kihívása a társadalom elöregedése, amely lényegében az egész világon jellemző tendencia. Az elöregedés folyamata a közepes jövedelmű országokban lehet a leggyorsabb, ahol az idősek népességen belüli részaránya a jelenlegi értékhez képest megkétszereződhet 2050-re. Az elöregedés mértéke a magas jövedelmű országokban lehet a legnagyobb: 2050-ig 25 százalékra emelkedhet a népességen belül a 65 éven felüliek részaránya. A következő évtizedekben a világ régiói közül az Európai Unióban lehet a legjelentősebb a demográfiai változások mértéke: az idősek népességen belüli részaránya 2050-re megközelítheti a 30 százalékot, így a világ országaira becsült 15 százalékos érték kétszeresét teheti ki (2-1. ábra). A különböző népesség-előrejelzések alapján az európai tendenciákhoz hasonlóan Magyarországon is folytatódhat a társadalom elöregedése a következő évtizedekben.

2-1. ábra
A 65 éven felüliek népességen belüli aránya a világ egyes országcsoportjaiban

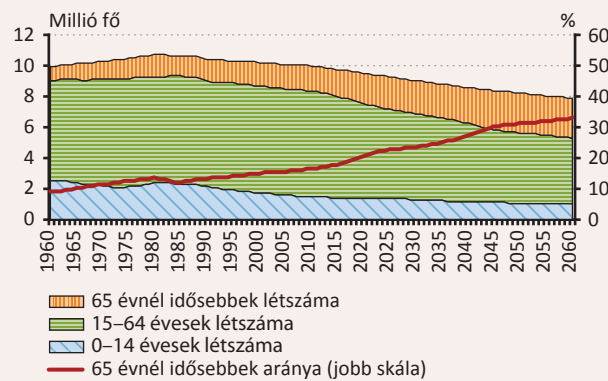

Megjegyzés: Az országcsoportok a Világbank adatbázisának besorolását követik, amely a 2014. évi egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem alapján kategorizálja az egyes országokat.
Forrás: Világbank (2015)

2.1.1. DEMOGRÁFIAI HELYZETKÉP MAGYARORSZÁGON

A munkaerőpiac mennyiségi feltételeit érdemben meghatározzák a demográfiai folyamatok, azaz a népesség létszámának és korösszetételének alakulása. Hazánkban az 1980-as évek óta a népesség létszámának csökkenése és a társadalom fokozatos elöregedése figyelhető meg (2-2. ábra).

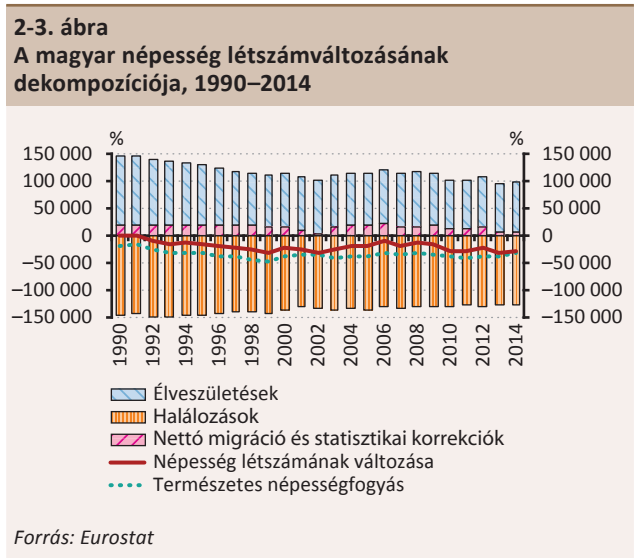
2-2. ábra
A magyar népesség korcsoportok szerinti létszáma Magyarországon, 1960–2060

Megjegyzés: Az 1960 és 2010 közötti tényadatok az Eurostat adatbázisából származnak, a 2011 és 2060 közötti értékek a KSH NKI (2015) alapváltozatának adatait mutatják be.
Forrás: Eurostat, KSH NKI (2015)

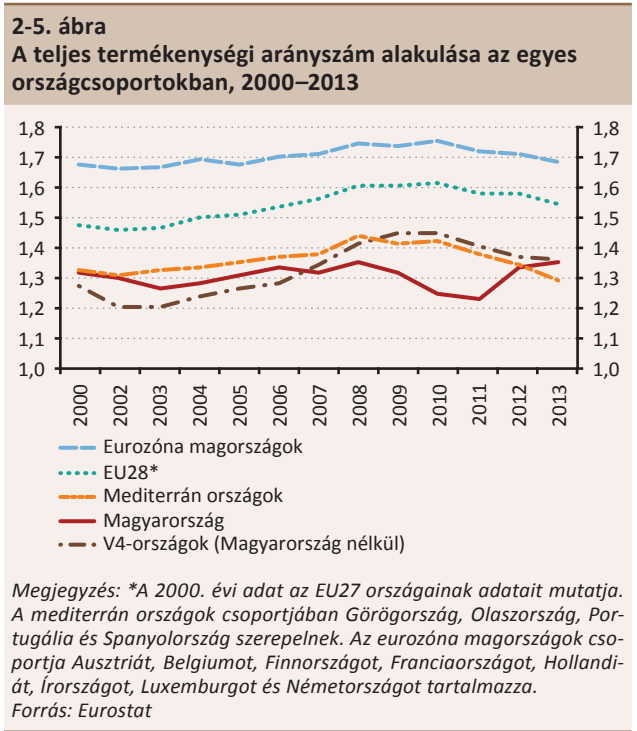
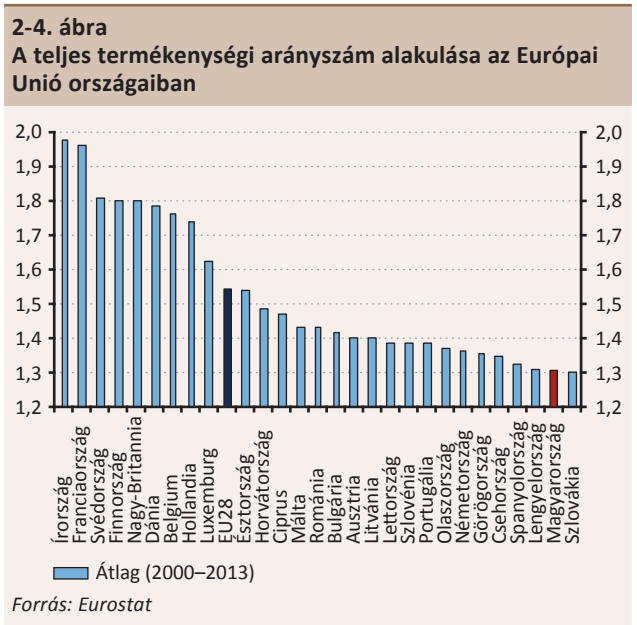
A népesség létszámcsökkenésében jelentős szerepet játszik a korábbi évtizedekhez képest alacsonyabb születésszám. Magyarország népessége 1990 és 2010 között 360 ezer fővel csökkent. A várható élettartam fokozatos emelkedésének hatására ugyan mérséklődött a halálozások éves száma, de a születésszám ennél is nagyobb mértékben esett vissza az elmúlt két évtizedben. Ennek eredményeképpen a születések száma nem képes ellentételezni a halálozások miatti létszámcsökkenést, így az elmúlt években a természetes népességfogyás hatására átlagosan évi 35 ezer fővel csökkent a magyar népesség létszáma

(2-3. ábra). Az Eurostat adatai alapján ennek hatását részben ellensúlyozta a nettó migráció pozitív egyenlege, de ezt figyelembe véve is jelentős a népességfogyás éves mértéke hazánkban.

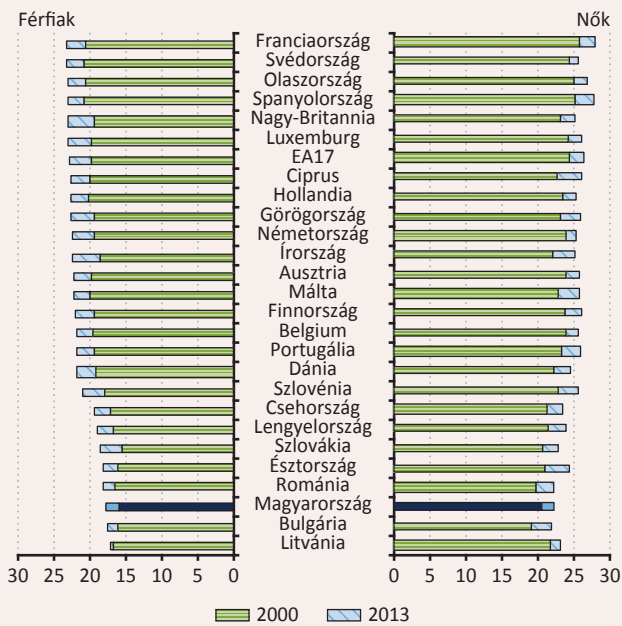
A korstruktúra változását a társadalom előregedése jellemzi. A népességben belül a fiatalok (0–14 évesek) és a munkaerőpiac szempontjából releváns, 15–64 évesek létszáma is csökkenést mutat (2-2. ábra), miközben a 65 évnél idősebbek csoportja egyre nagyobb részarányt tesz ki. A társadalom előregedése két tendenciára – az alacsony születésszámra és a várható élettartam fokozatos emelkedésére – vezethető vissza. A korábbi évtizedekben megfigyelt alacsonyabb születésszám az idősebb generációkhoz képest kisebb létszámú fiatal évszámokat eredményez, és a szülőképes korú nők jövőbeli létszámát is mérsékli, a várható élettartam növekedése miatt az idősebb generációk tagjai hosszabb ideig élnek.

Magyarországon a teljes termékenységi arányszám európai összehasonlításban rendkívül alacsony (2-4. ábra). A termékenységi ráta az ezredforduló óta 1,23 és 1,35 között ingadozott hazánkban, de az elmúlt években megfigyelt emelkedő tendencia ellenére is érdemben elmarad a hosszú távú reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéktől. Annak ellenére, hogy a legutóbbi, 2013. évi adat az ezredforduló óta a legmagasabb értéket mutatja (1,35), Magyarország ez alapján a 28 tagállam között mindössze a 22. helyen áll. Az Európai Unióban belül a termékenységi ráta nagy szóródást mutat: Írországban és Franciaországban 2 körül, míg a vi-segrádi és a dél-európai országokban 1,3–1,4 körül alakult az elmúlt években (2-5. ábra). Összességében a világ régiói közül az európai termékenységi ráta a leg-alacsonyabb.

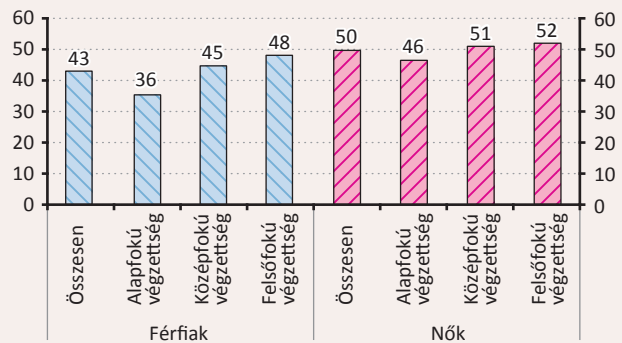
A várható élettartam az ezredforduló óta kismértékben emelkedett Magyarországon, de szintje és a növekedés mértéke elmarad az uniós országokra vonatkozó átlagos értéktől (2-6. ábra). A 60 éves korban várható élettartam 2013-ban átlagosan mintegy 24 év volt az Európai Unió országaiban, a Magyarországra jellemző érték (20 év) a legalacsonyabbak közé sorolható. Az ezredforduló óta egyenlő mértékben növekedett a nők és a férfiak 60 éves korban hátralévő éveinek száma, így a várható élettartamban a nemek között megfigyelt különbség nem mérséklődött hazánkban.

2-6. ábra
60 éves korban várható élettartam az Európai Unió országaiban 2000-ben és 2013-ban (év)

Forrás: Eurostat

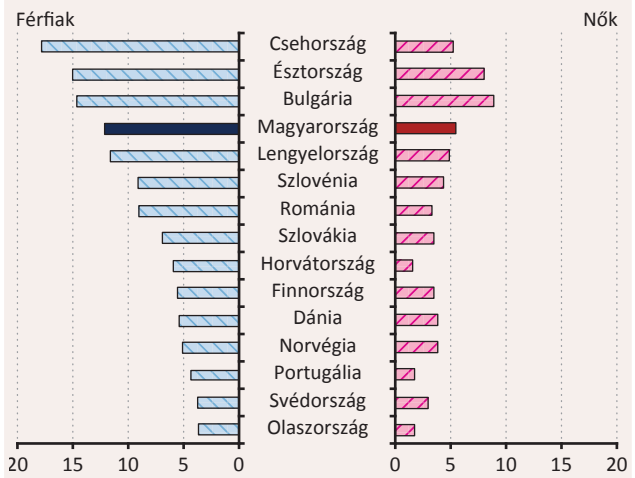
2-7. ábra
30 éves korban hátralévő várható életek száma iskolai végzettség szerint Magyarországon 2012-ben (év)

Forrás: Eurostat

A várható élettartam a különböző iskolai végzettséggel rendelkezők csoportjaiban nagy eltérést mutat: a felsőfokú végzettséget szerző férfiak 30 éves korban hátralévő várható életeinek száma átlagosan 12 évvel meghaladja az alapfokú végzettséggel rendelkezők élettartamát Magyarországon (2-7. ábra). Ehhez hasonló nagyságrendű eltérés csak a kelet-közép-európai országokban figyelhető meg, a fejlettebb nyugat-európai tagállamokban nem mutatható ki szignifikáns különbség az eltérő képzettségű csoportok hátralévő várható élettartamában (2-8. ábra).

2-8. ábra
A felsőfokú és az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezők 30 éves korban hátralévő várható életei közötti különbség 2012-ben (év)

Forrás: Eurostat

2.1.2. A DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK VÁRTHATÓ ALAKULÁSA

A népesség létszámának és korösszetételének jövőbeli alakulását a termékenységi ráta és a várható élettartam alakulása, valamint a nettó migráció egyenlege határozza meg. A magyar népességre vonatkozóan több előrejelzés is rendelkezésre áll, amelyek eltérő feltételezések mentén becslik meg a várható folyamatokat.

A magyar népesség jövőbeli alakulását bemutató előrejelzések alapján a következő évtizedekben folytatódhat a népesség létszámcsökkenése, és felgyorsulhat az elöregedés. Az egyes előrejelzések alapján a népesség létszáma 2060-ban a 6,7 és 9,2 millió fő közötti sávban alakulhat (2-1. táblázat). A KSH NKI (2015) és az ENSZ kivetítésének (UN, 2015) alapváltozata is 7,9 milliós népességlétszámot mutat 2060-ra, így 2 millió fős létszámcsökkenéssel számolnak. Az Eurostat 2013-ban készített népesség-előrejelzésének alapváltozata ezeknél magasabb, 9,2 milliós népességlétszámot vetít előre, elsősorban a migrációra vonatkozó eltérő feltételezések miatt. Az alábbiakban bemutatjuk a KSH NKI (2015) alapváltozatának és az Eurostat (2013) alapváltozatának feltevéseit.

A népesség-előrejelzések a termékenységi ráta emelkedését feltételezik (2-2. táblázat). A KSH NKI (2015) hipotézise alapján a ráta eléri a jelenlegi 1,6 körüli uniós átlagot, és ezen a szinten stabilizálódik 2060-ig. Az Eurostat (2013) kivetítése a termékenységi ráta

fokozatos felzárkózásával számol, ami 2060-ra 1,74 lehet. A következő időszakban a gyermekvállalási hajlandóságot növelhetik az elmúlt években meghozott kormányzati intézkedések.³⁷ A termékenységi arányszám jövőbeli alakulását a gyermekvállalási hajlandóság mellett érdemben befolyásolja a szülőképes korú nők létszáma is. Mivel a következő évtizedekben ezen csoportnál jelentősebb létszámcsökkenésre számíthatunk, így az emelkedő termékenységi ráta ellenére is fokozatosan csökkenő születésszám várható, ami a népességszám jelentős mérséklődését eredményezi 2060-ig. A 2013. évi mintegy 90 ezres születésszám 2060-ra 85 ezer fő közelébe csökkenhet az Eurostat (2013) alappályája és 63 ezer főre a KSH NKI (2015) alapváltozata alapján.

Az egyes előrejelzések mellett a várható élettartam fokozatos emelkedését feltételezik, érdemi eltérés van ugyanakkor a migrációs hipotézisek esetében. A KSH NKI (2015) előtekintve figyelembe veszi, hogy – egyes becslési eredmények alapján – a nemzetközi vándorlás egyenlege az elmúlt években már negatívvá vált hazánkban: a külföldön munkát vállalók tényleges létszáma átlagosan évi 7 ezer fővel meghaladta a bevándorlók létszámát 2010 és 2012 között (2-9. ábra). Az eltérést az okozza, hogy a migrációra, különösen a kivándorlásra vonatkozó statisztikákat jelentős bizonytalanságok övezik, amelyek azonban korrigálhatóak a magyar munkavállalókat befogadó országok statisztikáival. Ez alapján a KSH NKI (2015) alapváltozata

2-1. táblázat**A magyar népesség várható létszáma 2060-ig az egyes népesség-előrevetítések alapján**

Forrás	Népesség-előrevetítés változata	2020	2040	2060	2060–2010
KSH NKI (2015)	Alapváltozat	9,5	8,6	7,9	-2,1
	Alacsony változat	9,5	8,1	6,7	-3,3
	Magas változat	9,6	8,9	8,7	-1,3
Eurostat (2013)	Alapváltozat	9,8	9,5	9,2	-0,8
	Migráció nélküli változat	9,7	8,8	7,9	-2,1
	Magasabb várható élettartamot feltételező változat	9,8	9,6	9,4	-0,6
ENSZ (2015)	Alapváltozat	9,7	8,8	7,9	-2,1
	Alacsony változat	9,6	8,2	6,7	-3,3
	Magas változat	9,8	9,4	9,2	-0,8
Világbank (2015)	Alapváltozat	9,7	9,1		

Megjegyzés: A KSH NKI (2015) esetében az alapváltozat a készítés időpontjában valósan elképzelhető jövőnek felel meg, míg az alacsony és a magas változat a jövőbeli népességlétszám alsó és felső határát jelöli ki (Földházi, 2015). Az Eurostat (2013) és az ENSZ (UN, 2015) a fentiekén kívül további alternatív pályákat is bemutat. A Világbank (2015) kivetítési horizontja 2050-ig tart.

Forrás: Eurostat (2013), KSH NKI (2015), UN (2015), Világbank (2015)

2-2. táblázat**A magyar népesség-előreszámítás hipotézisei**

Forrás	Mutatószám	2013. évi adat	2030	2060
KSH NKI (2015)	Termékenységi ráta	1,34	1,60	1,60
	Születéskor várható élettartam (év), férfiak	72,0	76,7	84,8
	Születéskor várható élettartam (év), nők	78,7	82,4	88,7
	Nettó migráció egyenlege ¹	-7 340	-5 960	7 500
Eurostat (2013)	Termékenységi ráta	1,38	1,61	1,74
	Születéskor várható élettartam (év), férfiak	71,9	75,9	82,0
	Születéskor várható élettartam (év), nők	78,8	85,4	87,0
	Nettó migráció egyenlege	8 100	20 900	14 000

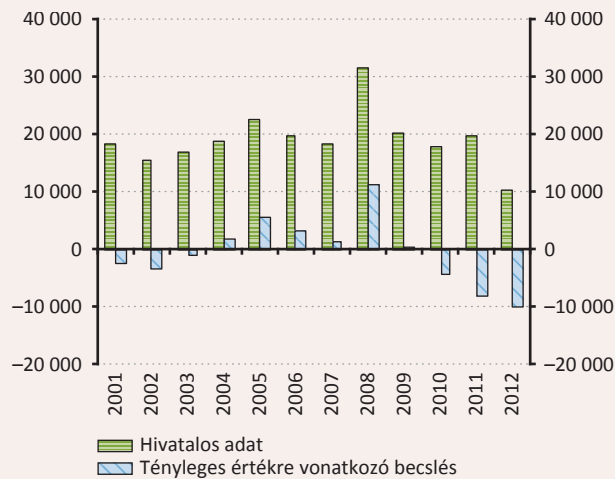
Megjegyzés: 2012. évre vonatkozó becslés.

Forrás: Eurostat (2013), KSH NKI (2015)

³⁷ Például családi adókedvezmény bevezetése, gyed extra, Munkahelyvédelmi Akcióterv

azt feltételezi, hogy a bevándorlók létszáma lassan emelkedni kezd a bővülő magyar gazdaság növekvő munkaerőigénye miatt, amivel párhuzamosan az elvándorlás mértéke csökkenni fog, és a 2030-as évektől alacsony szinten maradhat. A nettó migráció egyenlege így a 2030-as évektől pozitívvá válhat, és a 2040-es évek végétől évi 7500 fős szinten állandósulhat.³⁸

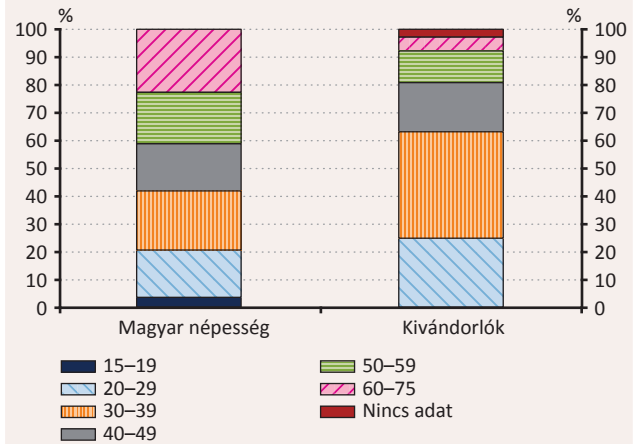
2-9. ábra
A nettó migráció egyenlegére vonatkozó hivatalos adat és a becült érték Magyarországon

Forrás: Bleha és szerzőtársai (2014)

A nemzetközi vándorlás egyenlege mellett a külföldön munkát vállalók korösszetétele és képzettsége is hatással lehet a munkaerőpiaci folyamatok alakulására. A SEEMIG³⁹ adatai alapján a 15–74 évesek csoportjában a külföldön munkát vállalók korösszetétele jellemzően fiatalabb, mint a teljes magyar népességé (2-10. ábra). A külföldön dolgozó, 15-74 év közötti magyar munkavállalók átlagos életkora 38 év, ami a magyar népesség azonos korcsoportjai esetében 45 évet tesz ki. A külföldön munkát vállaló magyarok egynegyede 20 és 29 év közötti, és mintegy kétharmada 40 évnél fiatalabb.⁴⁰ Iskolai végzettségüket tekintve képzetebbek a magyar népesség átlagához viszonyítva, mivel a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya meghaladja a magyar populációra jellemző átlagos szintet. Ugyanakkor a külföldön munkát vállalók jellemzően továbbra is erősen kötődnek a magyar gazdasághoz: a fizetési mérlegben például a külföldön munkát vállaló magyar rezidensek munkajövedelmei tartósan magas szinten stabilizálódtak az elmúlt években, ami a GDP mintegy 3 százalékának felel meg (2-11. ábra).

2-10. ábra
A magyar kivándorlók és a hazai népesség korcsoportok szerinti megoszlása, 1989–2013 közötti kivándorlók

Forrás: SEEMIG

2-11. ábra
A külföldön dolgozó magyar munkavállalók jövedelmei

Forrás: KSH

A külföldi munkavállalók okozta munkapiaci hatásokat részben ellentételezheti, hogy a Magyarországon letelepedők körében nagyobb részarányt tesznek ki az aktív korúak (15–64 év közöttiek), mint a magyar lakónépességben belül a 2011. évi népszámlálás adatai alapján. Emellett az iskolai végzettséget tekintve az látható, hogy a 25 és 64 év közötti letelepedők körében magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a magyar lakónépességhez viszonyítva, és összességében foglalkoztatási rátájuk is magasabb.⁴¹

Magyarországon a következő évtizedekben felgyorsulhat az elöregedés a népesség-előrejelzések alapján, és annak mértéke meghaladhatja az uniós átlagot. Az elöregedés mértékét több mutatószámmal

³⁸ Földházi (2015)

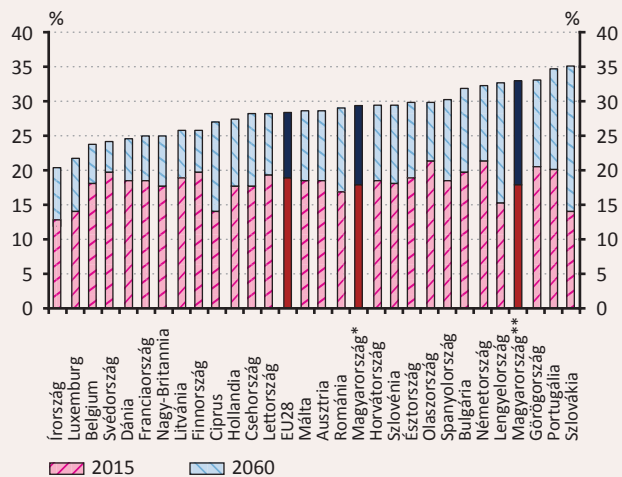
³⁹ SEEMIG – Az Európai Unió Délkelet-Európa Programja által alapított stratégiai projekt, amely Délkelet-Európa migrációs, humán tőkét érintő és demográfiai folyamatait vizsgálja.

⁴⁰ SEEMIG (2014)

⁴¹ Kincses (2015)

is meg lehet ragadni. Ilyen például a 60 vagy 65 éven felüliek népességen⁴² belüli aránya és a különböző függőségi mutatók (például az időskori függőségi ráta) alakulása. A 65 évnél idősebbek népességen belüli aránya a 2015. évi 18 százalékról 30 százalék közelébe emelkedhet hazánkban 2060-ig az Eurostat (2013) népesség-előrejelzése alapján. A KSH NKI (2015) eltérő feltételezések alapján készült előrejelzése még ennél is kedvezőtlenebb, 33 százalékos értéket mutat 2060-ra. Az Európai Unió országaiban a 65 évnél idősebbek aránya a 2015. évi mintegy 19 százalékról 28,4 százalékra emelkedhet 2060-ig, így az idősebb generációk részarány-növekedése kisebb mértékű lehet az EU-ban, mint hazánkban (2-12. ábra).

2-12. ábra
A 65 évnél idősebbek népességen belüli aránya az Európai Unió országaiban 2015-ben és 2060-ban

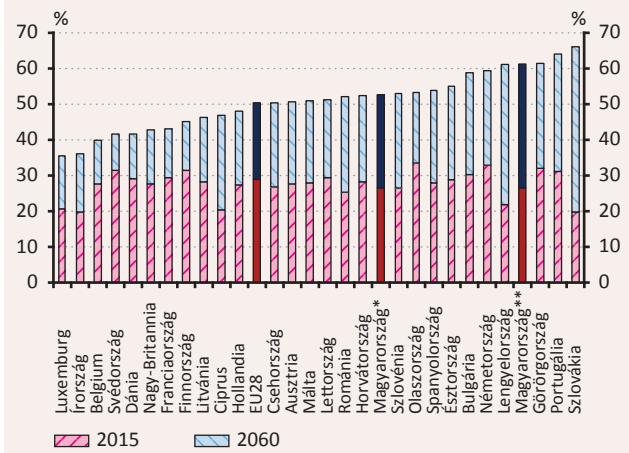

Megjegyzés: *Eurostat, **KSH NKI (2015).
Forrás: Eurostat (2013), KSH NKI (2015)

Az időskori függőségi ráta a jelenlegi szinthez képest megduplázódhat 2060-ig Magyarországon, így a gazdaságilag aktív korúakra háruló eltartási terhek jelentősen emelkedhetnek a következő évtizedekben az elöregedés hatására. Az időskori függőségi ráta azt mutatja meg, hogy az időskorúak (65 évnél idősebbek) létszáma hogyan viszonyul a munkaképes korúak (15–64 évesek) létszámához. A mutató a 2015. évi 26 százalékról az Eurostat (2013) alapján 52 százalékra, a KSH NKI (2015) előreszámítása alapján 61 százalékra emelkedhet 2060-ig hazánkban, így az európai átlagos érték (50,2%) fölé kerülhet a mutató (2-13. ábra).

Míg 2015-ben 100 munkaképes korú egyénre 26 időskorú jut Magyarországon, addig 2060-ban 100 munka-

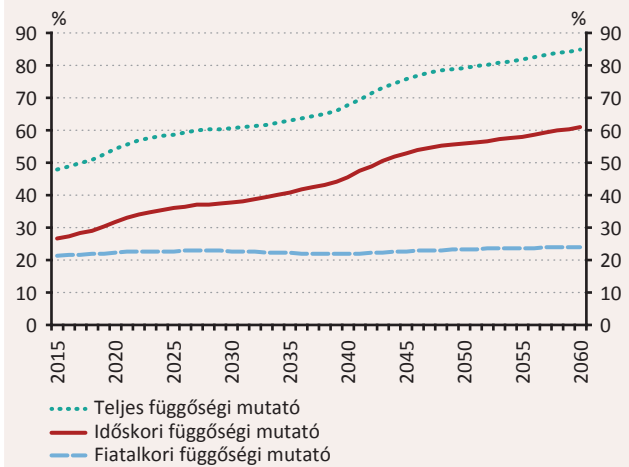
2-13. ábra
Az időskori függőségi ráta várható alakulása az Európai Unió országaiban 2015-ben és 2060-ban

Megjegyzés: *Eurostat, **KSH NKI (2015). A többi adat forrása az Eurostat (2013) népesség-előrejelzése.
Forrás: Eurostat, KSH NKI (2015), Eurostat (2013)

képes korúnak kétszer annyi, 52–61 időskorú ellátását kell majd biztosítani. A teljes függőségi mutató ennél kisebb mértékben növekedhet, mivel a gyermekek létszámcsökkenése részben ellensúlyozhatja az idősek részarányának emelkedését. A teljes függőségi mutató 2060-ra 85 százalékot tehet ki, ez azt jelenti, hogy a munkaképes kornál fiatalabb és idősebb generációk létszáma meg fogja közelíteni a munkaképes korúak állományát, annak 85 százaléka lehet. A fiatalok függőségi mutató csak kismértékben, 21 százalékról

2-14. ábra
Függőségi mutatók várható alakulása Magyarországon, 2015–2060

Forrás: KSH NKI (2015) alapváltozata

⁴² Tekintve, hogy a legtöbb európai országban egyre inkább 65 év felé közelít az öregségi nyugdíjkorhatár, elemzésünkben a 65 év feletti csoportját vizsgáljuk.

24 százalékra emelkedhet 2015 és 2060 között (2-14. ábra). A gyermekek részarány-csökkenése ellenére azért növekedhet a fiatalok függőségi ráta, mert a munkaképes korúak létszáma a gyermekkorúaknál nagyobb mértékben csökkenhet a népesség-előreszámítás szerint.

2.1.3. A DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MUNKAERŐPIACI ÉS MAKROGAZDASÁGI HATÁSAI

Munkaerőpiaci szempontból a legjelentősebb demográfiai változás előretekintve a munkaképes korú népesség létszámának várhatóan jelentős mértékű csökkenése. Mindez azért fontos, mert a termelésbe bevonható munkaerő számottevően csökkenhet Magyarországon. A munkaképes korúak állománya, azaz a 15–64 évesek létszáma a 2015. évi 6,6 millió főről 4,3 millió főre mérséklődhet 2060-ig hazánkban (2-15. ábra), ami összesen 2,3 millió fős létszámcsökkenést jelent.⁴³ 2060-ban a jelenlegi állomány létszámának egyharmadával kisebb lesz a potenciálisan elérhető munkakínálat. A munkaképes korúak népességén belüli aránya is jelentősen – a 2015. évi 68 százalékról 54 százalékra – mérséklődhet 2060-ig. Ennél kisebb visszaesés jelentkezik az Európai Unió egészében, ahol a munkaképes korúak létszáma 2015-höz képest

11 százalékkal csökkenhet 2060-ig, szemben a hazánkban várható 35 százalékos létszámcsökkenéssel. Az EU tagállamaiban a munkaképes korúak népességén belüli aránya is kisebb mértékben – a 2015. évi 66 százalékról 57 százalékra – eshet vissza 2060-ig. Emellett hazánkban a munkaképes korúak körében is fokozatos kismértékű elöregedésre lehet számítani. A különböző előrejelzéseket áttekintve az látható, hogy a munkaképes korúak létszáma a 4,2 és 5,1 millió fő közötti sávban alakulhat 2060-ban.

A demográfiai folyamatok előretekintve egyre effektívebb munkaerő-kínálati kihívást jelenthetnek.

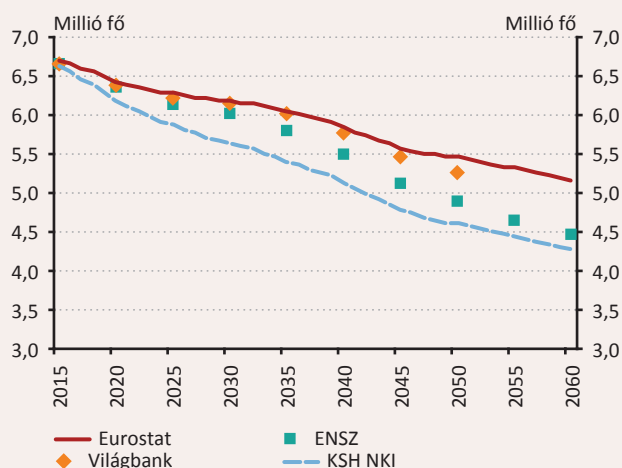
A munkaképes korúak létszáma az 1970-es években még 5 százalékkal növekedett az 1960-as évek átlagos létszámához képest, és az azt követő évtizedekben lényegében stagnált egészen a 2010-es évek elejéig (2-3. táblázat). A KSH NKI (2015) népesség-előrevetítésének alapváltozata alapján a 2010-es években 4,5 százalékkal mérséklődhet a munkaképes korúak létszáma a megelőző évtized átlagához képest.

A demográfiai változások a 2020-as és a 2040-es években okozhatják a legjelentősebb munkaerőpiaci hatást, ekkor ugyanis 11-11 százalékkal eshet vissza a munkaképes korúak állománya (2-4. táblázat). Ebben szerepet játszhatnak a munkaképes korúak körébe belépő új évfázatoknál lényegesen nagyobb létszámú Ratkó-generációk is, akik ezekben az évtizedekben érik el a 65 éves kort. Hasonló tendenciák rajzolódnak ki az Eurostat (2013) előrejelzése alapján is, ami a munkaképes korúak körében némileg kisebb, összesen 25 százalékos létszámcsökkenéssel számol 2010 és 2060 között, szemben a KSH NKI (2015) alapváltozata alapján adódó 38 százalékos csökkenéssel.

A munkaképes korúak népességén belüli aránya a munkaképes korúak létszámánál kisebb mértékben csökkenhet, ami hozzájárul a függőségi mutatók emelkedéséhez is. Előretekintve a népesség létszáma is mérséklődni fog, de a munkaerő-állomány létszámánál kissé lassabb ütemben, elsősorban a 65 évnél idősebb népesség növekvő létszáma miatt. A munkaképes korúak népességén belüli aránya 1960 és 2010 között lényegében stabilan, 66 és 69 százalék között alakult. Az arány a 2030-as évekre 61 százalékra, a 2050-es évekre pedig 55 százalékra csökkenhet, tehát a 2050-es évek végére lényegében a népesség felére mérséklődhet a munkaképes korúak létszáma (2-5. táblázat).

2-15. ábra

A munkaképes korú népesség létszámának várható alakulása 2015 és 2060 között Magyarországon különböző népesség-előrevetítések alapján

Megjegyzés: Az ábrán az előrejelzések alapváltozatait mutatjuk be. A Világbank (2015) kivetítési horizontja 2050-ig tart.
Forrás: Eurostat (2013), KSH NKI (2015), Világbank (2015), UN (2015)

⁴³ KSH NKI (2015), alapváltozat

2-3. táblázat

A munkaképes korúak létszámának alakulása, 1960–2009

	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–1999	2000–2009
Munkaképes korúak átlagos létszáma (millió fő)	6,7	7,0	7,0	7,0	6,9
Létszámváltozás mértéke		5,0%	–0,6%	–0,6%	–0,3%

Megjegyzés: A munkaképes korúak csoportja a 15–64 évesek korcsoportjait tartalmazza.
Forrás: KSH NKI (2015) alapváltozata

2-4. táblázat

A munkaképes korúak létszámának várható alakulása, 2010–2059

		2010–2019	2020–2029	2030–2039	2040–2049	2050–2059	2010–2060
KSH NKI (2015)	Munkaképes korúak átlagos létszáma (millió fő)	6,6	5,9	5,4	4,8	4,4	–2,6
	Létszámváltozás mértéke	–4,5%	–11,1%	–8,0%	–10,8%	–8,0%	–37,8%
Eurostat (2013)	Munkaképes korúak átlagos létszáma (millió fő)	6,7	6,3	6,0	5,6	5,3	–1,7
	Létszámváltozás mértéke	–3,5%	–6,2%	–3,7%	–7,1%	–5,4%	–25,1%

Megjegyzés: A munkaképes korúak csoportja a 15–64 évesek korcsoportjait tartalmazza.
Forrás: Eurostat (2013), KSH NKI (2015) alapváltozata

2-5. táblázat

A munkaképes korúak népesség belüli arányának várható alakulása, 2010–2059

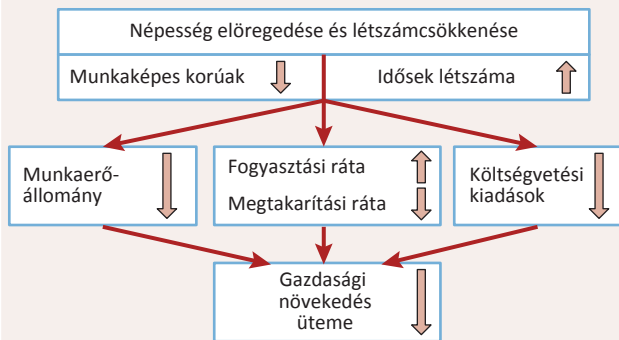
		2010–2019	2020–2029	2030–2039	2040–2049	2050–2059	2010–2060
KSH NKI (2015)	Munkaképes korúak népesség belüli aránya	68%	63%	61%	57%	55%	–15%
	Változás mértéke (százalékpont)	–1,6%	–6,4%	–3,0%	–6,5%	–4,1%	–21,2%
Eurostat (2013)	Munkaképes korúak népesség belüli aránya	68%	64%	63%	59%	57%	–12%
	Változás mértéke (százalékpont)	–1,3%	–4,9%	–2,3%	–5,5%	–3,6%	–18,2%

Megjegyzés: A munkaképes korúak csoportja a 15–64 évesek korcsoportjait tartalmazza.
Forrás: Eurostat (2013), KSH NKI (2015) alapváltozata

A népesség létszámának és korösszetételének megváltozása több csatornán keresztül is hatással lehet a fő makrogazdasági változók, így a gazdasági teljesítmény alakulására is. A demográfiai változások a kínálati és a keresleti oldalon egyaránt kifejtik hatásukat: a **kínálati oldalról** a munkapiaci, a tőkefelhalmozási és a termelékenységi csatornákon keresztül hatnak a gazdasági teljesítményre, a **keresleti oldalon** a fogyasztáson és a megtakarításon, valamint a költségvetési csatornán keresztül (2-16. ábra).

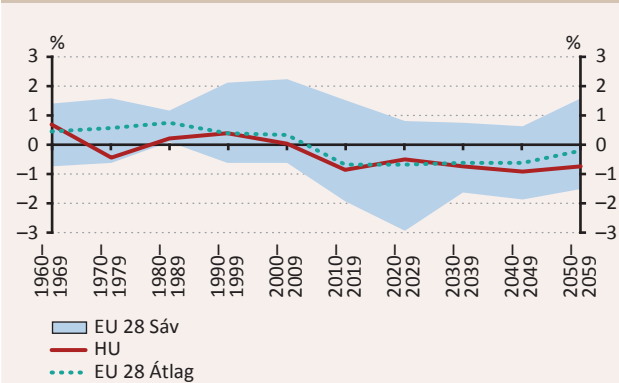
A gyorsuló ütemben csökkenő munkakorú népesség hosszú távon egyre nagyobb kihívást jelenthet a gazdasági növekedés szempontjából. A munkaerőpiaci folyamatok növekedésre gyakorolt hatását termelési függvény alapon vizsgálva, Cobb-Douglas típusú termelési függvényt és szokásos kétharmados munkaerőfeltételezve az látható, hogy a demográfiai folyamatoknak 1980 és 1999 között pozitív növekedési hozzájárulása volt, de ezt követően éles fordulatot vett: 2000 után mintegy 0,5 százalékpontos növeke-

2-16. ábra
Az elöregedés gazdasági növekedésre gyakorolt hatásai

Forrás: MNB

2-17. ábra
A munkaképes korú népesség létszámváltozásának növekedési hatása 2000–2009-hez képest

Megjegyzés: Termelési függvény alapján.
Forrás: Kreiszné Hudák – Varga – Várpalotai (2015)

désllassulás mutatható ki az aktív korúak számának csökkenése miatt (2-17. ábra). Az egy főre vetített növekedésllassulás ennél még nagyobb mértékű lehet (0,6–0,7 százalékpont), mivel az inaktív aránya fokozatosan növekszik. A Ratkó-unokák inaktív korúvá válásakor, a 2040-es években a növekedési lassulás az

uniós átlagnál is nagyobb mértékű lehet. Az elöregedés gazdasági növekedésre gyakorolt hatása emellett több módszerrel is meghatározható. A becslési eredmények alapján az egy főre jutó növekedés a 2000-es évek átlagához viszonyítva akár 2 százalékponttal is csökkenhet a 2050-es években a demográfiai folyamatok hatására.⁴⁴

Az elöregedés a hosszabb várható élettartam és a korcsoportok arányainak megváltozása miatt hatással lehet az aggregált fogyasztási és a megtakarítási ráták alakulására. Az életciklus-elmélet alapján az egyének fogyasztási és megtakarítási hajlandósága függ az életkortól. Fiatalkorban a fogyasztási ráta magasabb, a megtakarítási ráta pedig alacsonyabb, mint a középkorúaknál, mivel fiatalkorban nem áll rendelkezésre jövedelem, amiből megtakarítani lehetne, illetve időskorban jellemzően a korábbi időszakok megtakarításainak felélése zajlik. A korstruktúra eltolódásával az aggregált fogyasztási ráta emelkedhet, míg az aggregált megtakarítási ráta csökkenhet, tekintve, hogy kisebb részarányban lesznek jelen a magasabb megtakarítási rátájú aktívak, és nagyobb részarányt fognak képviselni a jellemzően magasabb fogyasztási rátájú idősebb korcsoportok. Empirikus eredmények alapján az időskori függőségi ráta emelkedése csökkenti a megtakarítási rátát (Meridith 1995), és a 65 év felettek létszáma szignifikáns negatív hatással van a megtakarítási rátára (Lindh 1999). **A társadalom elöregedése hosszú távon kedvezőtlen hatást gyakorolhat a költségvetési egyenlegre,** elsősorban a magasabb nyugdíjkiadásokon és egészségügyi kiadásokon keresztül. Mivel az emelkedő költségvetési kiadások nem produktív beruházások formájában, hanem társadalmi transzferrek kifizetéseként realizálódnak, így az elöregedés hosszú távon kedvezőtlen hatással lehet a gazdasági növekedésre is.

2-1. keretes írás

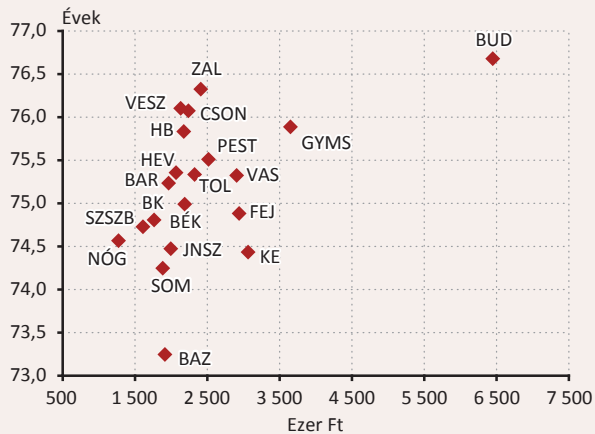
Egyes demográfiai mutatók és folyamatok területi sajátosságai

Születéskor várható élettartam

A születéskor várható élettartam területi mintázatában a nyugat-kelet megosztottság hagyományosnak tekinthető. Az országos átlagértéket két (Csongrád, Hajdú-Bihar) megye kivételével kizárólag a főváros és a nyugati megyék tudták meghaladni, élükön a magasan kiemelkedő fővárossal. A mutató erőteljes korrelációt mutat az egy főre jutó GDP értékével. A legalacsonyabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező megyék a születéskor várható élettartam tekintetében is lemaradásban vannak (2-18. ábra). Negatív anomáliát

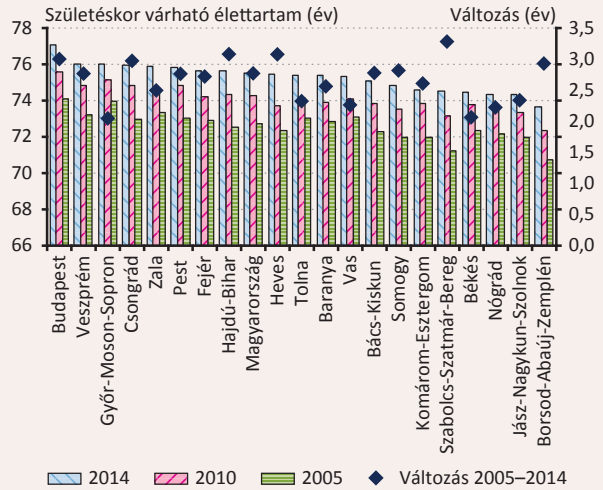
⁴⁴ A részletes számítási eredmények megtalálhatóak az alábbi tanulmányban: Kreiszné Hudák – Varga – Várpalotai (2015).

2-18. ábra
Születéskor várható élettartam és az egy főre jutó GDP Magyarország megyéiben, 2013

Forrás: KSH STADAT 6.1.7, 6.3.1.2.

2-19. ábra
Születéskor várható élettartam Magyarország megyéiben

Forrás: KSH STADAT 6.1.7, KSH Területi Statisztikai évkönyv 2005, 1.6.

jelent ebben a tekintetben Komárom-Esztergom megye, amely a harmadik legmagasabb egy főre jutó GDP-je mellett csak a sereghajtók között helyezkedik el a születéskor várható élettartam vonatkozásában. Hasonlóan kedvezőtlen Vas megye pozíciója is. Az átlagtól eltérő értékeket részben magyarázhatják a településszerkezeti sajátosságok is. Általánosan igaz, hogy minél kisebb a település lélekszáma, annál alacsonyabb a várható élettartam, míg a legkedvezőbb életfeltételeket az 50 és 100 ezer fő közötti városok nyújtják.⁴⁵ Tekintettel például Vas megye aprófalvas településszerkezetére, illetve Csongrád és Hajdú-Bihar megye relatíve magas városodottságára a településszerkezeti sajátosságok részben magyarázatot adhatnak az egyes anomáliákra.

A születéskor várható élettartam tekintetében országos szinten csaknem töretlen emelkedés tapasztalható az elmúlt tíz évben. Országos szinten 2005 óta több mint 4 évvel növekedett a születéskor várható élettartam. Megyei szinten azonban jelentős különbségek tapasztalhatók e tekintetben is. Legnagyobb mértékben a sereghajtók közé tartozó Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében növekedett az élettartam, de Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is csaknem 3 évvel növekedett az érték, bár ennek ellenére továbbra is itt maradt a legalacsonyabb (2-19. ábra). Az élenjárók közül jelentős emelkedés volt tapasztalható a fővárosban, illetve Csongrád és Hajdú-Bihar megyében. Legkevésbé Győr-Moson-Sopron megyében javult az érték, de a sereghajtók között lévő Békés, Nógrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyében is csak az országos átlagtól lemaradva tudott növekedni az élettartam.

A népességcsökkenés területi sajátosságai

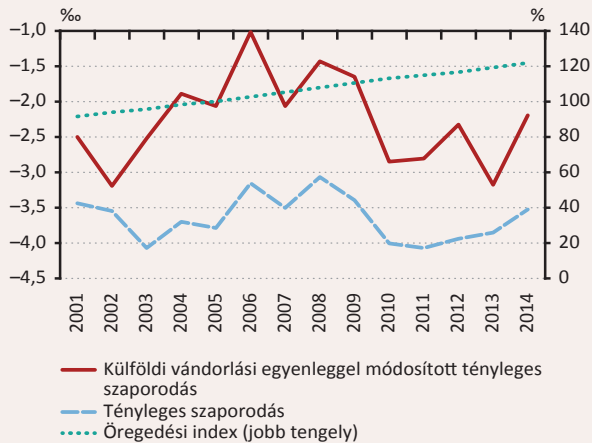
A népességfogyás 1981 óta tartó folyamat, azóta több mint 1 millió fővel csökkent az ország népessége, amely 2014-ben 9877 ezer főt számlált.

A természetes szaporodás minden megyénkben negatív értéket vesz fel, ugyanakkor ennek mértéke eltérő (2-21. ábra). A relatíve legkedvezőbb értékkel Szabolcs-Szatmár-Bereg, Pest és Hajdú-Bihar megye rendelkezik. Győr-Moson-Sopron és Fejér megyében, illetve Budapesten még az országos ütemnél (–3,5 ezrelék) lassabban, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom és Veszprém megyében kicsivel azt meghaladó ütemben fogy a népesség. Az ország területének legnagyobb részén a népességfogyás

⁴⁵ KSH Statisztikai tükör, 2010 IV. évf. 115. szám

2-20. ábra

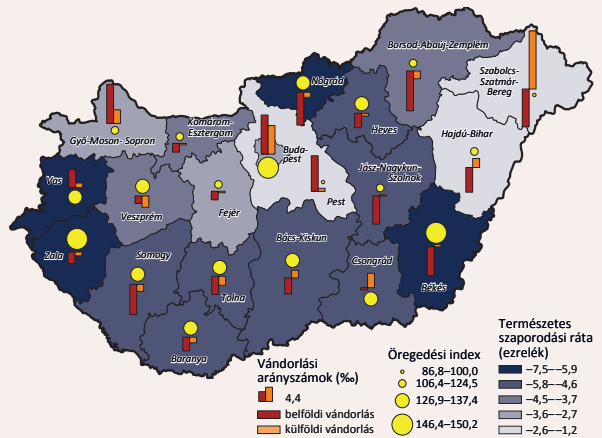
Természetes szaporodás, öregedési index és a belföldi és külföldi vándorlási különbség Magyarországon, 2001–2014

Megjegyzés: Országos szint
Forrás: KSH STADAT 6.1.5, 6.1.6

2-21. ábra

Természetes szaporodás, öregedési index, a belföldi és külföldi vándorlási különbség Magyarországon, 2014

Megjegyzés: Megyei szint
Forrás: KSH STADAT 6.1.5, 6.1.6

mértéke $-4,2$ és $-5,2$ ezrelék között mozog. A legdinamikusabb népességcsökkenés Békés és Nógrád, valamint Vas és Zala megyében figyelhető meg.

A magyar társadalom előregedése évtizedek óta zajló folyamat; jelenleg az öregedési index, amely a 65 éves kor fölötti népesség arányát a gyermeknépesség (0–14 éves) százalékában fejezi ki, 121,5 százalékot tesz ki. Az öregedési index a népesség korszerkezetének az egyik mérőszáma, így alapvetően a népmozgalmi folyamatok határozzák meg, ezért az értéke a természetes szaporodáshoz hasonló mintázatot mutat. Az országos szinthez képest fiatalos korszerkezettel rendelkezik Szabolcs-Szatmár-Bereg és Pest megye, ahol az idős népesség aránya még nem haladta meg a fiatalokét. Az országos szintnél jobb mutatókkal rendelkezik Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Moson-Sopron, Fejér és Komárom-Esztergom megye, de ezekben a megyékben az idősek száma már meghaladja a fiatalokét. A többi megyékben az országos átlagnál is nagyobb mértékű az előregedés, a legkedvezőtlenebb értékek Budapesten, Békés és Zala megyében figyelhetőek meg.

A természetes szaporodás negatív és kisebb megtorpanásokat leszámítva folyamatosan romló tendenciáját az elmúlt 24 évben változó mértékben, de mindig kompenzálta az országhatárokon átnyúló vándorlás (2-20. ábra). Ennek elsődleges befogadói Békés megye kivételével a keleti-délkeleti határ mentén fekvő megyék – elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye –, illetve a főváros, de jelentős külföldi vándorlási többletet tud felmutatni Győr-Moson-Sopron megye is. Pest és Békés megyében enyhe pozitívum figyelhető meg, a többi megyék lakosságát azonban változó mértékben, de minden esetben csökkenti a külföldre történő kivándorlás. A legerőteljesebb kiáramlás Veszprém és Tolna megyét jellemezte.

A belföldi vándorlás legfőbb célpontját egészen a rendszerváltást kísérő folyamatok nyerteseinek számító térségek jelentették. Közép-Magyarország, illetve Győr-Moson-Sopron és Vas megye továbbra is a lakóhelyet változtatók elsődleges célterülete, ugyanakkor Fejér és Komárom-Esztergom megye már 2008 óta negatív belföldi vándorlási egyenleggel rendelkezik, csakúgy, mint a többi megyék. A belföldi vándorlás tekintetében Budapestnek sajátos helyzete van. Az 1990-es években egészen 2006-ig a szuburbanizációs folyamatok következtében csökkent a népessége, amely tendencia 2007-ben fordult meg, és mára a főváros ismét a belföldi migráció egyik fő célpontját jelenti.

2.2. A munkaerő képzettsége

A humán tőkeállomány a hosszú távú növekedési potenciál egyik meghatározó tényezője. A humán tőke⁴⁶ és az egy főre jutó GDP között pozitív kapcsolat mutatható ki: egyrészt a magasabb humán tőkeállománnyal rendelkező országok nagyobb gazdasági növekedést érnek el, másrészt a fejlettebb országok több erőforrást tudnak fordítani a humán tőke bővítésére (2-22. ábra). A humán tőkeállomány növelését – a munkavégzés közben megszerzett tudás és tapasztalat mellett – érdemben támogatja az oktatás.

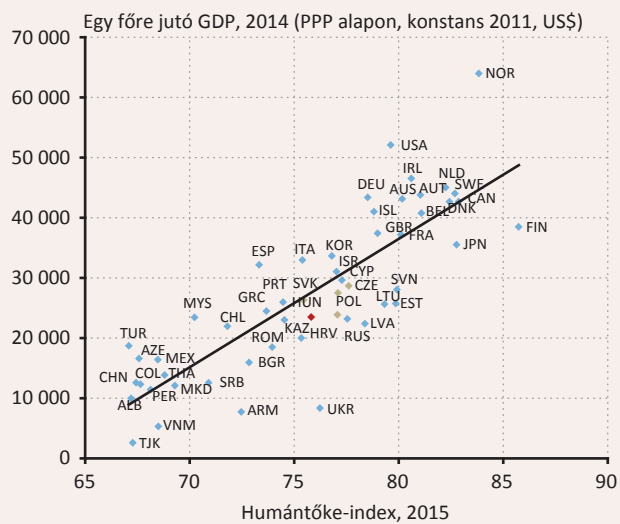
Az oktatás három csatornán keresztül is hozzájárul a gazdasági növekedéshez: egyrészt megnöveli a munkaerő-állomány termelékenységét, másrészt növeli a gazdaság innovációs teljesítményét, harmadrészt az oktatás elősegíti azon tudás megszerzését, amely

az új technológiák megértéséhez és alkalmazásához szükséges (Hanushek és Wössmann 2007).

A munkaerő-kínálat minőségi jellemzői leegyszerűbben a foglalkoztatottak képzettségi szintjével ragadhatóak meg. Az elmúlt időszakban azokban az országokban, ahol nagyobb mértékben emelkedett a magasan képzett munkavállalók aránya, az egy főre jutó GDP növekedése is nagyobb ütemben emelkedett (2-23. ábra). A magasan képzett munkaerő termelékenyebb, és hozzájárul a technológiai innovációhoz, mivel könnyebben fejleszti és sajátítja el az új technológiákat. A képzettebb munkavállalók általában véve kedvezőbb munkaerőpiaci lehetőségekkel rendelkeznek: magasabb aktivitási és foglalkoztatási ráta, nagyobb átlagkereset és jobb egészségi állapot jellemzi őket a képzetlenebb csoportokhoz képest.

2-22. ábra

Az egy főre jutó GDP 2014-ben és a humántőkeindex értéke 2015-ben

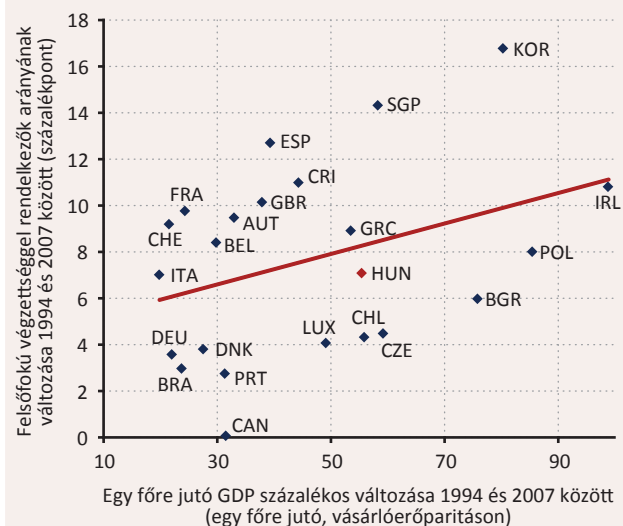

Megjegyzés: A humántőkeindex a tanulással és a foglalkoztatottsággal kapcsolatos mutatókból képzett kompozit index. Az index például a beiratkozottak arányát, az iskolázottsági szintre és az oktatás minőségére, valamint az egyes korcsoportok gazdasági aktivitására vonatkozó változókat tartalmazza. Az indexet 0 és 100 közötti értékekre standardizálják.

Forrás: Világbank, WEF (2015)

2-23. ábra

A munkaerő-állományon belül felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának változása és a GDP növekedése 1994 és 2007 között

Forrás: Világbank

⁴⁶ A humán tőkeállományra számos definíció található a szakirodalomban, így például az OECD (1998) alapján „a humán tőke azon tudás, kompetenciák és egyéb olyan gazdaságilag releváns tulajdonságok összessége, amelyekkel a munkaképes korú népesség rendelkezik” (OECD, 1998, p. 24). Más definíciók a munkaképes korú népesség helyett a teljes populációra vonatkoznak, például a WEF (2015) alapján a humán tőke azon készségeket és képességeket foglalja magában, amelyeket produktív módon hasznosítanak.”

A gazdasági növekedés szempontjából a képzettségi szintnél is nagyobb szerepe van az oktatási rendszer minőségének. Utóbbit leggyakrabban a tanulók kognitív képességeivel mérik, amelyeket a nemzetközi felméréseken elért eredmények alapján számszerűsítene. A tanulók képességei szignifikáns pozitív hatást gyakorolnak az egy főre jutó reálgazdasági növekedésre a fejlődő és fejlett országok 1960 és 1990 közötti adatai alapján, és az oktatás minőségének figyelembevétele mellett az iskolában töltött évek növekedésre gyakorolt hatása inszignifikánssá válik (Hanushek és Wössmann, 2010). Emiatt az oktatásban való részvétel növelése mellett kulcsfontosságú kihívás az oktatási rendszer minőségének további javítása is, ami a munkaerőpiacra lépő tanulók képességeit erősíti.

2.2.1. A MUNKAERŐ KÉPZETTSÉGI SZINTJÉNEK JELENTŐSÉGE

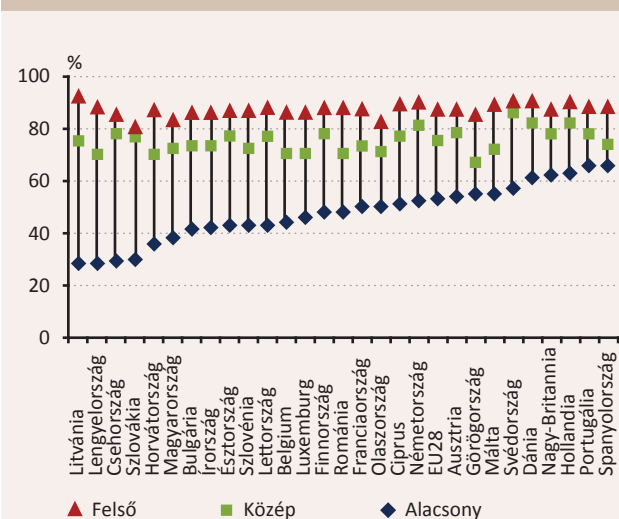
A képzettségi szint érdemben befolyásolja a munkapiaci aktivitást. A képzettség vizsgálatakor három csoportot különböztetünk meg: az alacsonyan képzetteket, akik nem rendelkeznek középfokú végzettséggel, a középfokú, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket. A három csoport közül a diplomások aktivitási rátája a legmagasabb az uniós országokban és hazánkban is. Magyarországon a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aktivitási rátája 83 százalékot tett ki 2014-ben, ami uniós összevetésben az azonos végzettségűekhez képest az egyik legalacsonyabb érték. A leg-

jelentősebben az alacsonyan képzettek és a középfokú végzettséggel rendelkezők aktivitási rátája tér el: míg a felsőfokú végzettségűek aktivitási rátája átlagosan 12 százalékponttal magasabb a középfokú végzettséggel rendelkezők rátájánál, addig a középfokú végzettségűeké 22 százalékponttal meghaladja az alacsonyan képzettek aktivitását az EU országaiban (2-24. ábra). Hazánkban az uniós átlagos értékeknél is nagyobb különbség figyelhető meg: a középfokú végzettséggel rendelkezők aktivitási rátája az alacsonyan képzettek rátájának mintegy kétszeresét teszi ki. Emiatt **Magyarországon munkapiaci tartalékaink jelentős része az alacsonyan képzettek körében van.**

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési esélyei sokkal kedvezőbbek az alacsonyan képzett csoportokhoz képest. Hazánkban a 15–34 éves korosztályban – a legmagasabb iskolai végzettség megszerzését követő 5 éven belül – a felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkoztatási rátája az alacsonyan képzettek rátájának négyszeresét teszi ki (2-25. ábra).

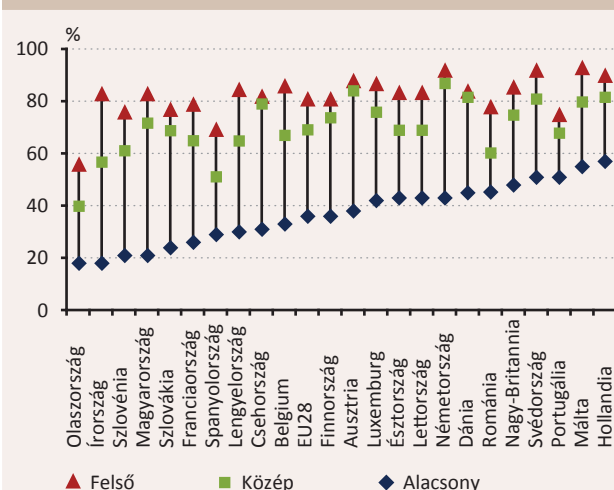
Ehhez hasonlóan a munkaképes korú népességben belül a legmagasabb képzettségűek foglalkoztatási rátája a legnagyobb. Az EU országaiban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők több mint 80 százaléka foglalkoztatott, szemben a középfokú végzettséggel rendelkezőkre jellemző 68 százalékos és az alacsonyan képzettekre jellemző 43 százalékos átlagos értékkel (2-26. ábra). Emellett az iskolai végzettség egyfajta munkanélküliség elleni biztosításnak is tekinthető: a gazdasági válság idején a magasabban képzett csoportok munka-

2-24. ábra
A 15-64 éves népesség aktivitási rátája képzettségi szintek szerint, 2014

Forrás: Eurostat

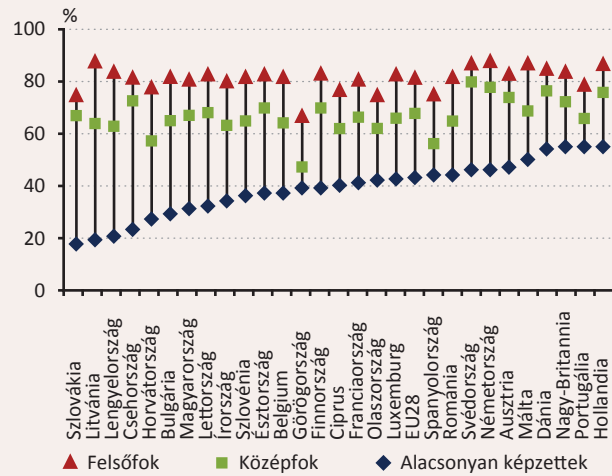
2-25. ábra
A 15-34 éves népesség foglalkoztatási rátája képzettségi szintek szerint a legmagasabb iskolai végzettség megszerzését követő 5 éven belül, 2014

Forrás: Eurostat

nélküliségi rátája Magyarországon és az OECD-országokban is érdemben alacsonyabb színtről és sokkal kisebb mértékben emelkedett, mint az alacsonyan képzettek rátája.

2-26. ábra
A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátája képzettségi szintek szerint, 2014

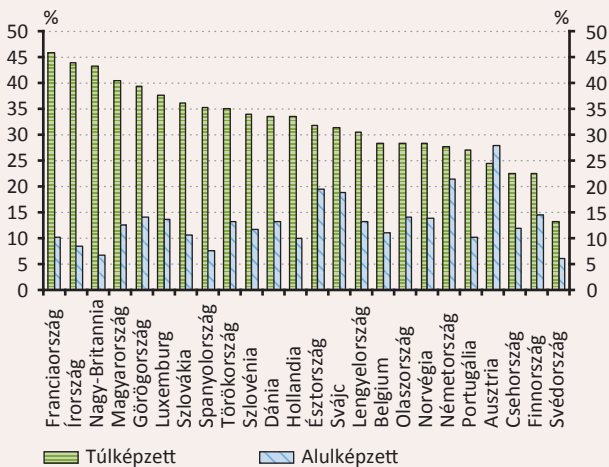
Forrás: Eurostat

A magasabb iskolai végzettségűek kedvezőbb elhelyezkedési esélyeit részben magyarázhatja, hogy a megszerzett képzettségi szintnél alacsonyabb képzettséget igénylő munkakörökben is munkát tudnak vállalni. Ez azonban nemzetgazdasági szempontból

nem hatékony, mivel a túlképzett alkalmazottak nem tudják teljes mértékben kihasználni képességeiket, miközben az alacsonyabb képzettségűek kiszorulnak a munkapiacról. Az OECD-országokban átlagosan minden harmadik munkavállaló volt túlképzett 2010-ben, vagyis iskolai végzettségük meghaladta a betöltött munkakör által igényelt végzettséget. Az alulképzettség aránya ennél sokkal alacsonyabb volt, mert csak minden hatodik munkavállaló vallotta magát annak. Magyarországon a megkérdezett munkavállalók 40 százaléka jelezte, hogy a betöltött munkakörhöz szükséges végzettséghez képest túlképzett, míg az alulképzettek aránya mindössze 12,5 százalékot tett ki 2010-ben (2-27. ábra).

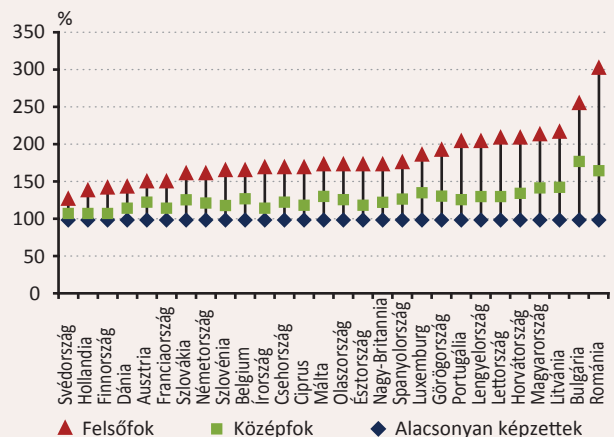
A képzettségnek nem megfelelő foglalkoztatást több tényező is magyarázhatja. Egyrészt az iskolai végzettség nem tükrözi megfelelően az egyének képességeit: az azonos képzettségi szintet megszerző munkavállalók képességei egymástól eltérnek, és az iskolai végzettség nem tükrözi vissza a munkahelyen megszerzett tudást sem. Másrészt a munkapiacra kívül töltött idővel párhuzamosan a megszerzett tudás is elavulhat. Harmadrészt például a képzési szinttől függetlenül érdemben befolyásolhatja az elhelyezkedési esélyeket a szakosodás. A jelenség ugyanakkor nem feltétlenül jelenti azt, hogy a magasan képzettek közül a munkaerőpiacon túlkínálat van, mivel a felsőfokú végzettséget szerzők bérelőnye az elmúlt években sem csökkent, sőt egyes országokban még emelkedett is.⁴⁷

2-27. ábra
A foglalkoztatottakon és önfoglalkoztatottakon belül a magukat a betöltött munkakörhöz képest túlképzettnek vagy alulképzettnek vallók aránya, 2010

Forrás: OECD

2-28. ábra
A 18–64 éves népesség eltérő iskolai végzettséggel rendelkező csoportjainak nettó relatív jövedelme, 2013

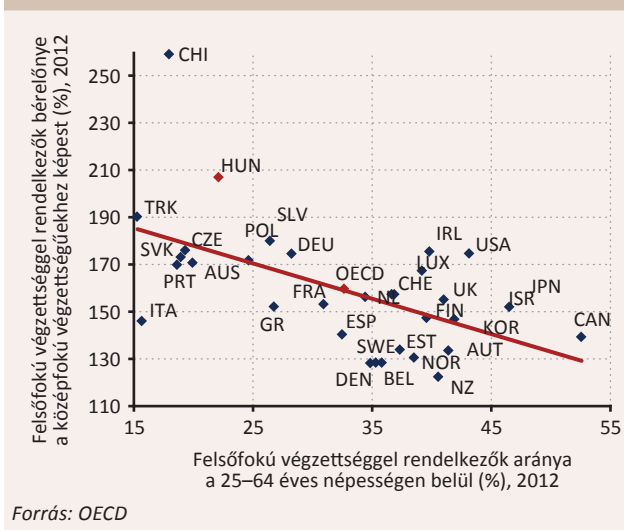

Megjegyzés: Az ábra az egyes csoportok éves átlagos nettó jövedelmét mutatja az alapfokúak jövedelmének százalékában kifejezve, nemzeti valutában meghatározott adatok alapján.
Forrás: Eurostat

⁴⁷ Quintini (2011)

A magasabb képzettségi szinttel rendelkező munkavállalók keresete jellemzően meghaladja az alacsonyabb képzettségűek átlagos keresetét, amit a magasabb termelékenység és a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkaerő szűkössége is indokolhat. A diplomások relatív bérelőnye a kelet-közép-európai országokban általában véve nagyobb, mint a többi uniós országban (2-28. ábra). Hazánkban a magasán képzettek éves nettó munkajövedelme átlagosan kétszer, míg a középfokú végzettséggel rendelkezők jövedelme másfélszer nagyobb az alacsonyan képzettek átlagos jövedelménél. A diploma középfokú végzettséghez viszonyított nettó megtérülése nemzetközi összehasonlításban is magas Magyarországon. A diplomások bérelőnye a középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz képest és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők népességben belüli aránya között negatív irányú kapcsolat mutatható ki: azokban az országokban, ahol kevesebben rendelkeznek diplomával, nagyobb a felsőfokú végzettségűek bérelőnye (2-29. ábra). Emellett a diploma megtérülését növelheti az is, ha a középfokú végzettséggel elérhető bérszint relatíve alacsony, illetve hatással lehetnek rá a képzettségi szintenként megfigyelhető elhelyezkedési esélyek is.

2-29. ábra
A felsőfokú végzettségűek népességben belüli aránya és relatív bérelőnye, 2012

Forrás: OECD

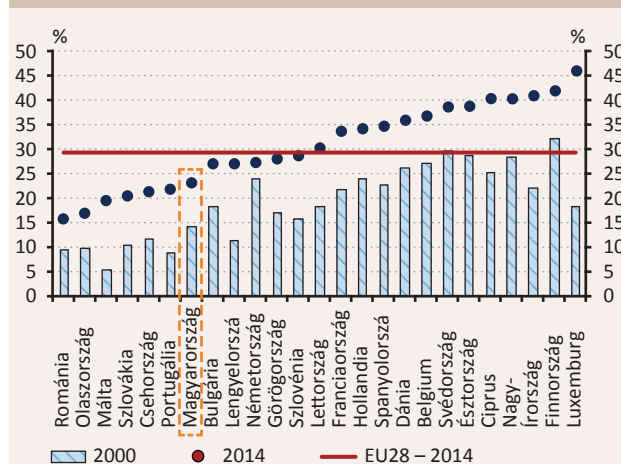
A diplomások arányának növekedése kínálati és keresleti oldalról is magasabb gazdasági növekedést eredményezhet. A magasán képzetteket magasabb aktivitás jellemzi a munkaerőpiacon, emellett a kutatáshoz és fejlesztéshez is nagyobb mértékben hozzá tudnak járulni a diplomások, mint az alacsonyabb kép-

zettséggel rendelkező csoportok. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők jellemzően magasabb jövedelmet szereznek, és többet is fogyasztanak, aminek hatása megjelenik a keresleti oldalon. A magasán képzett munkavállalók nagyobb összegben fizetnek a költségvetésbe társadalombiztosítási járulékokat, munkát terhelő és fogyasztási adókat is, és kisebb arányban vesznek igénybe társadalmi transfereket. A felsőfokú végzettség megszerzéséből származó relatív hasznok hosszú távon csökkenhetnek a magasán képzett egyének munkakínálatának növekedésével. A nemzetközi tapasztalatok alapján ugyanakkor a diplomások fiatalabb korosztályokon belüli arányának emelkedésével a felsőfokú végzettségűek foglalkoztatási rátája nem csökkent.⁴⁸

2.2.2. KÉPZETTSÉGI SZINT MAGYARORSZÁGON

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az ezredforduló óta 14 százalékról 23 százalékra emelkedett Magyarországon a 25–64 éves korosztályban (2-30. ábra). Az Európai Unió országaiban a diplomások aránya magasabb induló szintről, 20 százalékról mintegy 30 százalékra emelkedett. A főiskolai és egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya Magyarországon lényegében megegyezik a visegrádi országok átlagával, de elmarad az uniós átlagtól és a fejlettebb országokban megfigyelhető aránytól. Mindezek alapján

2-30. ábra
A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–64 éves népességben belül, 2014

Forrás: Eurostat

⁴⁸ OECD (2013)

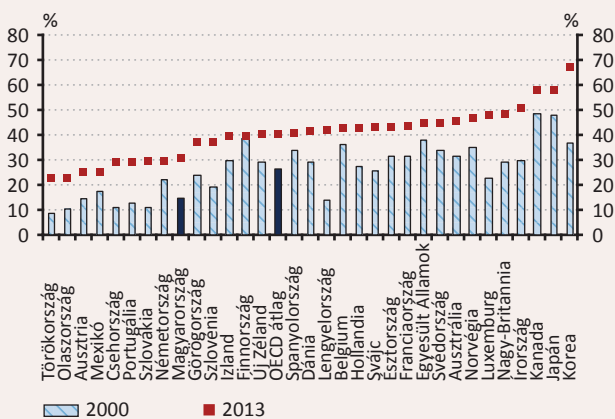
a munkaerő képzettségének szintje tovább javítható hazánkban, ami a versenyképesség növelését is támogathatja.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők népesség belüli arányának növekedését a munkaerőpiacra belépő új munkavállalók magasabb átlagos képzettségi szintje okozza. A 25–34 éves népességben belül az ezredforduló óta megduplázódott a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, 2013-ban 32 százalékot tett ki, ami nemzetközi összehasonlításban továbbra is alacsony érték (2-31. ábra). Az OECD-országokban a 25–34 éves korosztály több mint 40 százaléka rendelkezik diplomával, de egyes országokban, például Japánban és Koreában a 60–70 százaléuk. A 25–34 éves népességben belül diplomával rendelkezők aránya hazánkban meghaladja az aktív korú népességre jel-

lemző átlagos értéket, az 55–64 éves korosztályban megfigyelhető arány mintegy kétszeresét teszi ki (2-32. ábra). Nemzetközi összevetésben a 35-44 évesek csoportjánál a legnagyobb az elmaradás. Ez részben az 1970-es években született Ratkó-unokák nagy létszámú korcsoportjával, részben a migrációs folyamatokkal magyarázható.

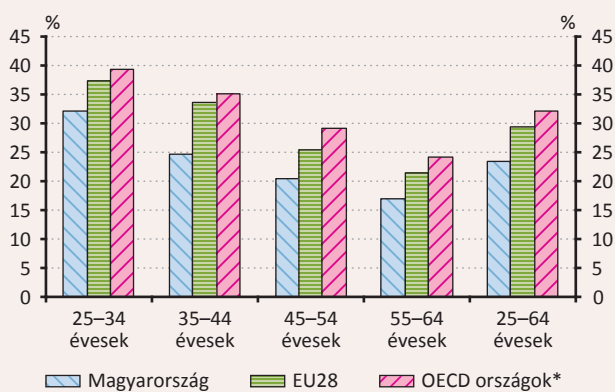
A képzettségi szint tekintetében Magyarországon régióként is jelentősebb eltérések figyelhetők meg. A közép-magyarországi régióban a diplomások aránya a 25-64 éves népességben belül 35 százalékot tesz ki, ami a gazdaságilag elmaradottabb térségekre jellemző érték kétszerese (2-33. ábra). A jelentős régiós eltérések csökkentése érdekében a magasabb képzettségi szinthez hozzájárulhat a felsőfokú oktatáshoz való hozzáférés növelése a kevésbé fejlett térségekben.

2-31. ábra
A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–34 éves népességben belül 2000-ben és 2013-ban

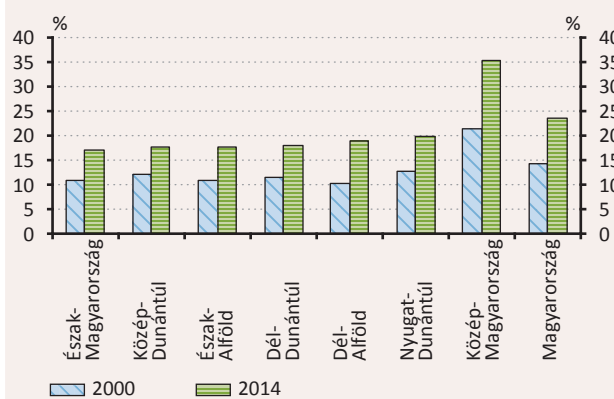
Forrás: OECD

2-32. ábra
A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az egyes korcsoportokban, 2014

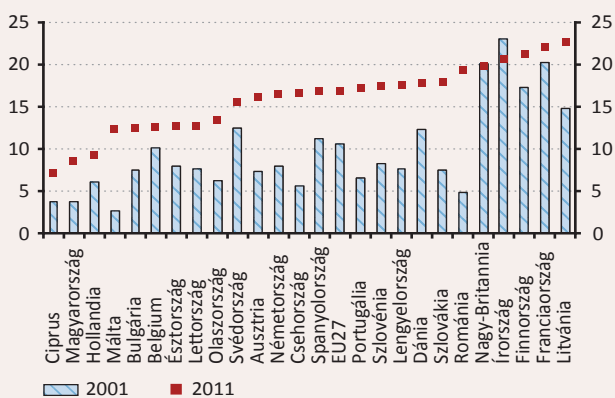
Megjegyzés: *2012. évi adat.
Forrás: Eurostat, OECD

2-33. ábra
A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–64 éves népességben belül Magyarország régióiban

Forrás: Eurostat

2-34. ábra
A 20–29 éves népességben belül műszaki és természettudományi diplomával rendelkezők száma, 1000 főre jutó létszám

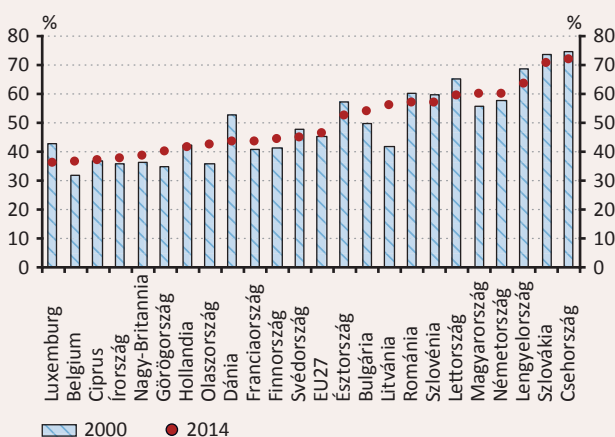

Forrás: Eurostat

rendelkezők iránti munkakereslet, ami a fenti arány további növelését teheti szükségessé.

A munkaerőpiac kínálati oldalán a legnagyobb létszámban a középfokú végzettséggel rendelkező munkavállalók jelennek meg. Hazánkban a 25–64 évesek körében 60 százalékot tesz ki a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Ehhez hasonlóan Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban és Németországban is magas ez az érték ugyanezen korcsoporton belül (2-35. ábra). Hazánkban a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya az ezredforduló óta emelkedik, ami a korai iskolaelhagyó számának csökkenésére vezethető vissza: a 18–24 éves népességben belül a 2000. évi 14 százalékról 11,4 százalékra mérséklődött azok aránya, akik nem fejezik be középfokú tanulmányaikat.

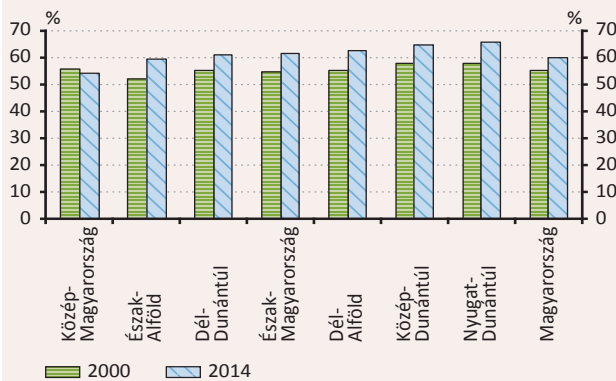
2-35. ábra
A 25–64 éves népességben belül azok aránya, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége középfokú végzettség, 2014

Forrás: Eurostat

A területi egyenlőtlenségeket tekintve az országos átlagnál magasabb a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a Dunántúlon, de alacsonyabb a fővárosban és vonzaskörzetében (2-36. ábra).

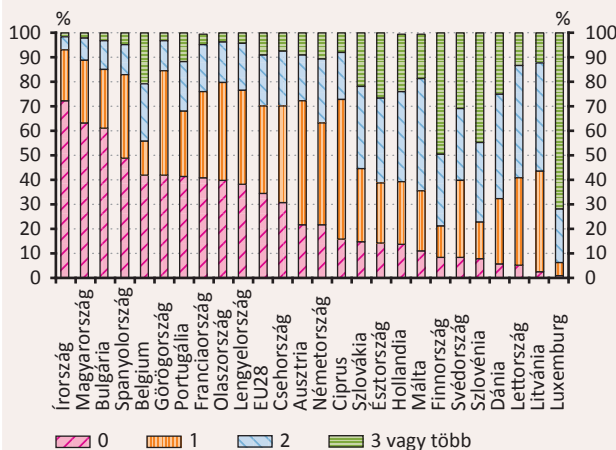
2-36. ábra
A középfokú végzettségűek aránya a 25–64 éves népességben belül Magyarország régióiban, 2014

Forrás: Eurostat

A munkakínálat minőségét a képzettség mellett a munkavállalók nyelvtudása is befolyásolja. A nyelvtanulás és nyelvtudás területén jelentős elmaradást mutatnak a magyar statisztikák. A középfokú oktatásban részt vevő diákok mintegy 80 százaléka tanul angol nyelvet, ez az arány a legtöbb uniós országban megközelíti a 100 százalékot. Ehhez hasonlóan a német nyelvet tanulók aránya is alacsonyabb a középkelet-európai országokra jellemző értéknél (2-37. ábra). A beszélt idegen nyelvek száma szintén alacsony: a népesség több mint 60 százaléka semmilyen idegen nyelven nem beszél, és egy idegen nyelven is csak egy-

2-37. ábra
Beszélt idegen nyelvek számának megoszlása, 2011

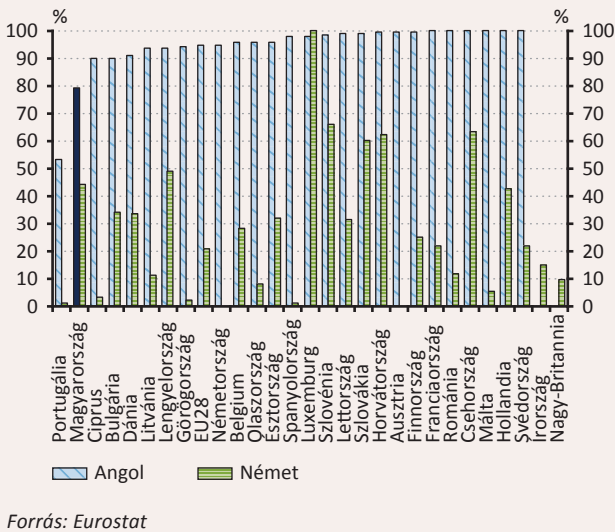

Megjegyzés: Önbevallásos alapon.

Forrás: Eurostat

negyede beszél (2-38. ábra). A nyelvtanulás szerepének növelése ahhoz is hozzájárulhat, hogy csökkenjen a felsőoktatásban azoknak a száma, akik a nyelvvizsga hiánya miatt nem kapnak diplomát. 2010-ben összesen 22 ezer hallgató, ebből a nappali tagozaton tanulók közül 12 ezer hallgató nem tudott diplomát szerezni a nyelvvizsga hiánya miatt (KSH 2012).

2-38. ábra
A középfokú oktatásban angol és német nyelvet idegen nyelvként tanulók aránya, 2011

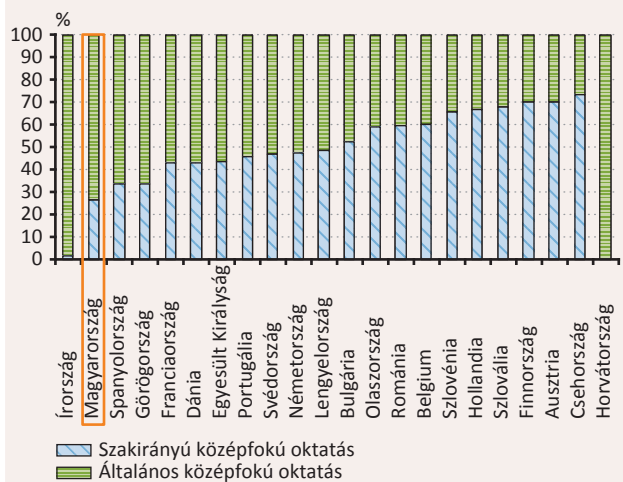

A felsőfokú végzettségük mellett a szakmai képzettséggel rendelkező középfokú végzettségük körében is elmaradás mutatkozik más európai uniós országokhoz képest. Ez is korlátja lehet a gazdasági növekedésnek, hiszen a vállalkozások különböző felmérésekben a szakemberhiányt jelölik meg a termelésbővítés egyik fő korlátjaként. Például a ManpowerGroup Hiányszakma Felmérése (ManpowerGroup 2015) alapján a magyar vállalatok a felmérés 2010-es kezdete óta nyilatkoznak úgy, hogy a szakmunkás munkaköröket a legnehezebb betölteni hazánkban, aminek a legfőbb okát a jelentkezők hiányában látják.

Magyarországon európai összevetésben alacsony a középfokú oktatási rendszeren belül a szakirányú képzésben (hazánkban szakközépiskola vagy szakiskola) részt vevők aránya (2-39. ábra). Míg hazánkban 2013-ban a középiskolai diákok negyede részesült szakirányú képzésben, addig a többi EU-tagországban átlagosan a diákok fele. Azokban az országokban ugyanakkor, ahol a középfokú szakképzés sikeresen működik, az iskolarendszer sokkal nagyobb hangsúlyt fektet az általános készségek fejlesztésére. A szakképesítést nyújtó intézmények ezekben az országokban jellemző-

en több közismereti tudást nyújtanak, és a kompetenciák fejlesztésében is erősebbek, mint Magyarországon. Ezáltal sokkal inkább konvertálható tudást adnak, amelynek segítségével a diákok könnyebben alkalmazkodhatnak a változó munkapiaci igényekhez. Például míg Németországban a középfokú szakirányú képzésben tanulók tartománytól függően 7155 vagy 7950 közismereti képzést nyújtó tanóra után kezdik el a szakma tanulását, addig Magyarországon csak 5742 tanórát száznak az általános készségek oktatására (EC 2014).

2-39. ábra
A középfokú oktatás szerkezete az Európai Unió országaiban

2.2.3. AZ OKTATÁS MINŐSÉGE MAGYARORSZÁGON

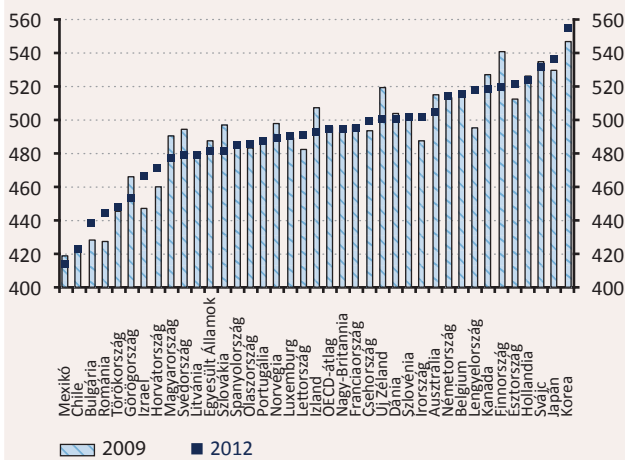
A közoktatási rendszerben megszerzett tudás minőségének és alkalmazhatóságának egyik gyakran használt mérőszáma a PISA-teszteken elért átlagos eredmény, amely a tanulói teljesítmény mérésén alapszik. A teszt a matematika, a szövegértés és a természettudományok területén vizsgálja a 15 éves diákok tudását és képességeit, és elsősorban az általános iskolában, kisebb részt a középiskolában megszerzett tudást értékeli. A középfokú oktatás szerepe azért is kiemelt fontosságú, mivel a legtöbb munkavállaló számára ez jelenti a legmagasabb iskolai végzettséget a munkaerőpiacra való belépés előtt, illetve megalapozza a felsőfokú oktatási rendszerbe való belépést is.

A legutóbbi, 2012. évi PISA-felmérés eredményei alapján a magyar diákok teljesítménye mindhárom területen elmaradt az OECD-országok átlagától, és

a megelőző, 2009. évi felméréshez képest mindegyik területen csökkent az elért átlagos pontszám. A legnagyobb elmaradás a matematika területén figyelhető meg: a 2012-es magyar érték 17 ponttal volt alacsonyabb az OECD-átlagnál, és az eredmény 13 ponttal csökkent 2009-hez képest (2-40. ábra).

Az átlagos pontszám mögött érdemi kettősség található. Hazánkban a legjobban teljesítők aránya 9 százalék volt, míg az OECD-országokban 13 százalék. **A matematikateszteken legrosszabbul teljesítő diá-**

2-40. ábra
A PISA-teszt eredményei matematikából

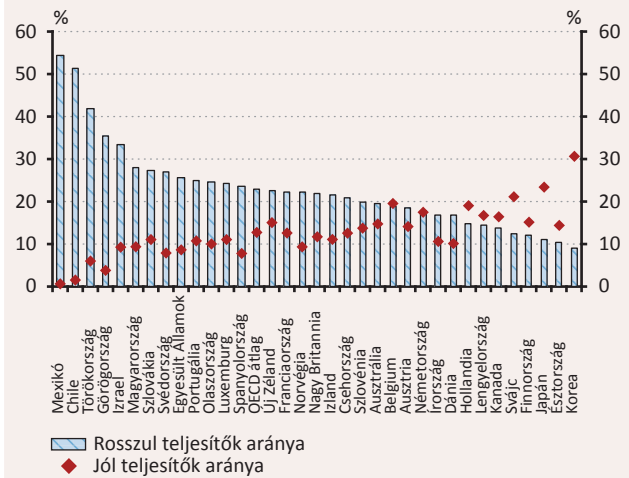

Forrás: OECD

kok aránya nemzetközi összehasonításban kiugróan magas volt, 28 százalékot tett ki 2012-ben (2-41. ábra). A magyar eredmény az OECD-országok között a leggyengébb eredményt jelentette. Magyarországon a diákok teljesítményében mért eltérés 23 százalékát magyarázta a diákok szüleinek társadalmi és gazdasági státusza, ami érdemben meghaladja az OECD-országokra vonatkozó, 15 százalékos átlagos értéket. Ez arra utal, hogy hazánkban más OECD-országokhoz képest erőteljesebben befolyásolja a diákok teljesítményét családi hátterük, és a hátrányosabb helyzetű családokból származó diákok nehezebben érnek el magasabb pontszámot.⁴⁹

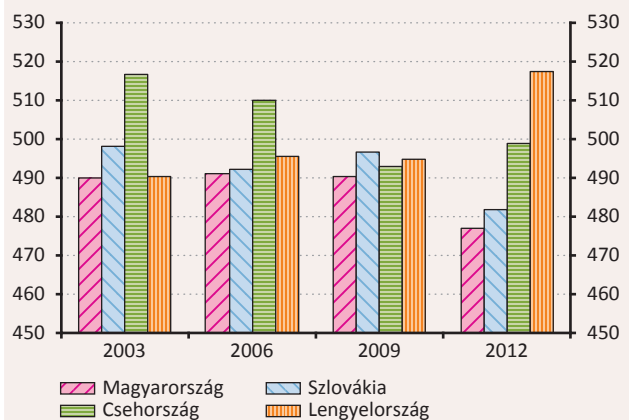
A visegrádi országok közül a magyar teszteredmény volt a leggyengébb a matematika területén az elmúlt időszakban, miközben Lengyelországban azonos induló szintről közel 30 ponttal emelkedett az átlagos teszteredmény 2003 óta (2-42. ábra). A többi területen ennél kisebb mértékű elmaradás figyelhető meg nemzetközi összehasonításban: a szövegértési teszteken 6 ponttal, a ter-

2-41. ábra
Jól és rosszul teljesítő diákok aránya a 2012. évi PISA-teszten, matematika

Megjegyzés: A rosszul teljesítők aránya a 420 pont alatti eredményt elérő diákok arányát mutatja, a jól teljesítők aránya a 607 pont feletti eredményt elérő diákok arányát jelöli.
Forrás: OECD

2-42. ábra
A PISA-teszt eredményeinek alakulása 2003 és 2012 között a visegrádi országokban, matematika

Forrás: OECD

mészettudományi teszten 7 ponttal érték el kevesebb pontot a magyar diákok az OECD-átlaghoz képest.⁵⁰

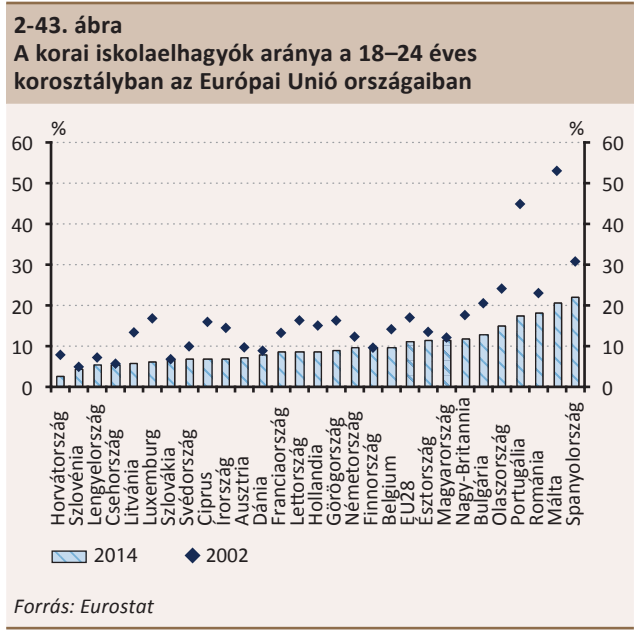
A problémamegoldás területén elért átlagos PISA-teszteredmény kiugróan gyenge volt Magyarországon 2012-ben. A magyar teszteredmény jelentősen elmarad az OECD-átlagtól, és alacsonyabb a többi visegrádi ország eredményénél is. A gyengén teljesítő diákok aránya 35 százalékot tett ki hazánkban, ami érdemben meghaladta az OECD-országokra vonatkozó 21 százalékos átlagos értéket. Az eredmények alapján a magyar

⁴⁹ OECD (2014)

⁵⁰ OECD (2014)

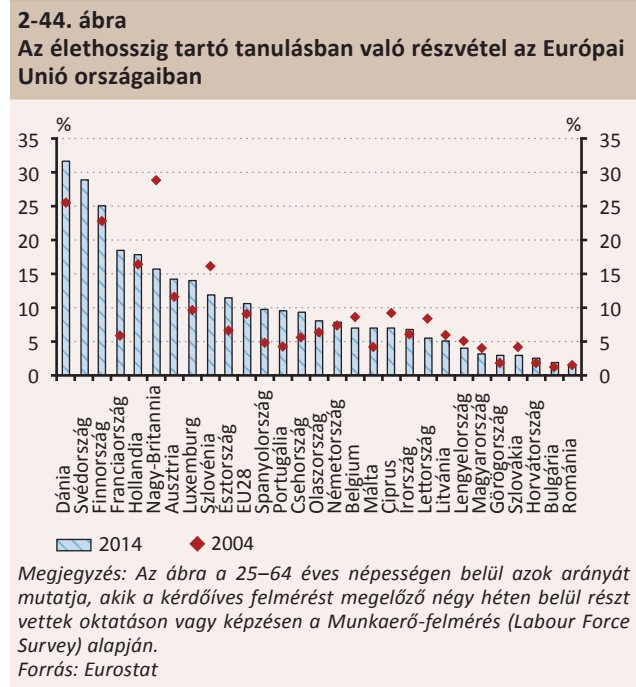
diákok a tananyaghoz közvetlenül nem kapcsolódó problémamegoldási képességek terén is jelentős lemaradásban vannak. A gyenge problémamegoldási képességek megnehezíthetik a későbbi munkaerőpiaci elhelyezkedést.

A korai iskolaelhagyók aránya régiós összevetésben magas Magyarországon. Ez a mutató a 18–24 évesek körében mutatja meg azok arányát, akik nem rendelkeznek középfokú végzettséggel, és nem vesznek részt oktatásban vagy képzésben. Az arány az ezredforduló óta 13,9 százalékról összességében 11,4 százalékra mérséklődött 2014-ig, de az elmúlt években kismértékben még emelkedett is. A magyar ráta a többi vi-segrádi országra jellemző átlagos érték kétszeresét teszi ki (2-43. ábra). A középfokú iskolai végzettség nélküli iskolaelhagyás megnehezíti a munkaerőpiaci elhelyezkedést és a társadalmi felzárkózást. Az arány csökkentésével a munkavállalók szociális helyzete és a munkaerő minőségi jellemzői is javulhatnak.

A humán tőke felhalmozása az iskolai végzettség megszerzését követően rendszerint az iskolarendszeren kívül is folytatódik, például munka közbeni tanulóssal vagy különböző felnőttképzési programok keretében. A technológiai fejlődés növeli az élethosszig tartó tanulás szerepét, ami új ismeretek megszerzésével, illetve a készségek és a kompetenciák fejlesztésével a munkaerőt a gazdaság által megkövetelt változó igényekhez közelíti.⁵¹ Hazánkban 2014-ben

a 24–64 éves népesség 3,2 százaléka vett részt valamilyen képzési programban az adatfelvételt megelőző négy héten belül, ami a 28 uniós tagállamra vonatkozó átlagos érték (10,7 százalék) egyharmadát sem éri el (2-44. ábra). Az EU tagállamai közül különösen a skan-

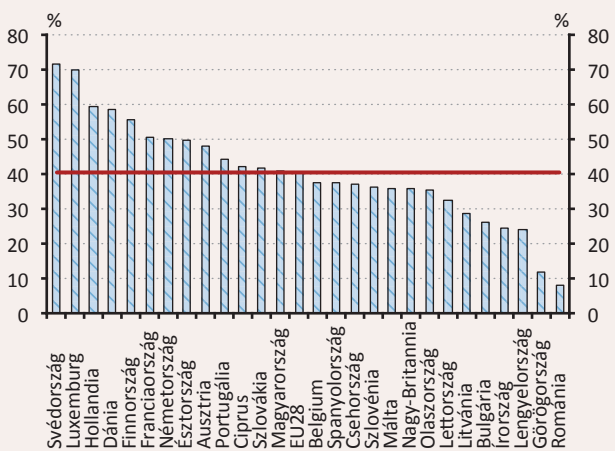

dináv országokban magas a felnőttképzésben részt vevők aránya: 2014-ben 25–32 százalék között alakult.

Eltérő helyzetkép rajzolódik ki Magyarországon vonatkozásában, amennyiben azokat az adatokat vizsgáljuk, amelyek az adatfelvételt megelőző 12 hónapon belüli részvételre vonatkoznak. **Hazánkban 41 százalékot tett ki azok aránya, akik a 2014-es adatfelvételt megelőző 1 éven belül részt vettek valamilyen képzésen, ami kismértékben meg is haladja az uniós átlagot** (2-45. ábra). Az utóbbi magasabb értéket a magyarítja, hogy nagyobb valószínűséggel lehet olyan egyént találni a felmérés során, aki részt vett valamilyen képzésen egy éven belül, mint négy héten belül. A résztvétel életkor szerinti bontásban vizsgálva az látható, hogy a 25–34 évesek körében a legnagyobb a képzéseken részt vevők aránya, és az 55–64 éves korosztályban a legalacsonyabb. Az iskolai végzettség is a felnőttképzésben való részvétel egyik meghatározó tényezője: sokkal nagyobb arányban vesznek részt képzésen vagy oktatáson a felsőfokú végzettségűek, mint az alacsony képzettségűek (2-46. ábra).

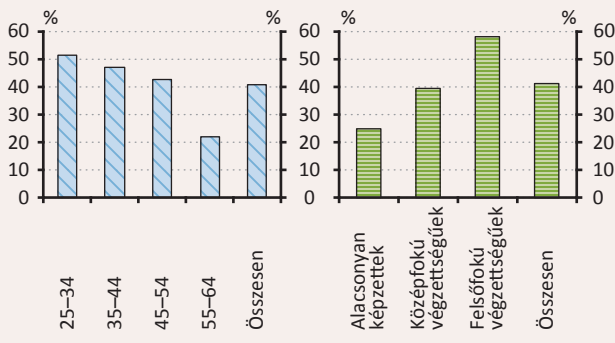
⁵¹ KSH (2004)

2-45. ábra
Az élethosszig tartó tanulásban való részvétel az Európai Unió országában

Megjegyzés: Az ábra a 25-64 éves népességen belül azok arányát mutatja, akik a kérdőíves felmérést megelőző 12 hónapon belül részt vettek oktatáson vagy képzésen a Felnttképzési felmérés (Adult Education Survey) alapján. (A piros vonal a hazai részvételt jelzi.)
Forrás: Eurostat

2-46. ábra
Oktatásban vagy képzésben részt vevők aránya életkor és iskolai végzettség szerinti csoportosításban

Forrás: Eurostat

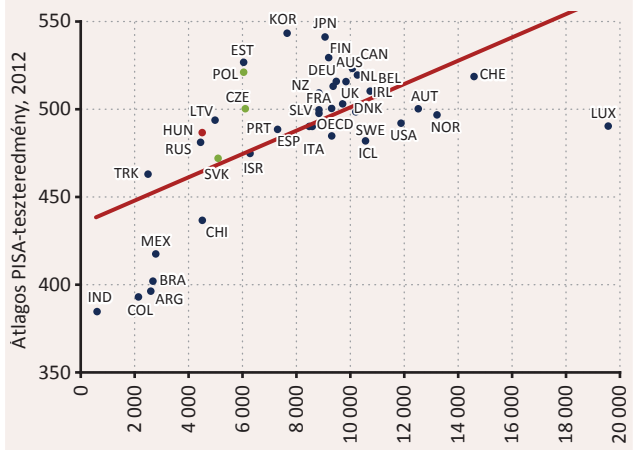
2.2.4. OKTATÁSI KIADÁSOK MAGYARORSZÁGON NEMZETKÖZI ÖSSZEVETÉSBEN

Az oktatásra fordított GDP-arányos kiadások és az egy főre jutó átlagos kiadás a humán tőkébe befektetett beruházásokat mérik. Az oktatási kiadások mértékét több tényező is befolyásolja: az iskoláskorú diákok létszáma, amit alapvetően a demográfiai folyamatok határoznak meg az alap- és középfokú oktatásban, a beiratkozottak aránya, a tanárok bérszínvona és az oktatási rendszer finanszírozási struktúrája, így például a költségvetési és a magánforrások megoszlása.

Különböző országok oktatásra fordított költségvetési kiadásainak összehasonlítását megnehezíti az eltérő intézményi struktúra, mivel az államháztartási rendszeren kívüli intézmények aránya jelentősen eltérhet az egyes országokban.

Az oktatás minőségére az oktatásra fordított kiadások hatékonysága és a kiadások szintje is hatással van. Az oktatási kiadások és az oktatási rendszer eredményessége között pozitív kapcsolat mutatható ki: azokban az országokban, ahol a nemzeti összjövedelem nagyobb részét fordítják alap- és középfokú oktatásra, a diákok átlagosan jobb eredményt érnek el a PISA-teszteken (2-47. ábra). Magyarország ugyanakkor az OECD-átlagtól nagyobb mértékben elmaradó kiadási szint ellenére mindössze 10 ponttal ért el alacsonyabb pontszámot, amit a közoktatási kiadások relatív hatékonysága magyarázhat.

2-47. ábra
A PISA-teszten elért átlagos eredmények és az egy főre jutó kiadás az alap- és középfokú oktatásban

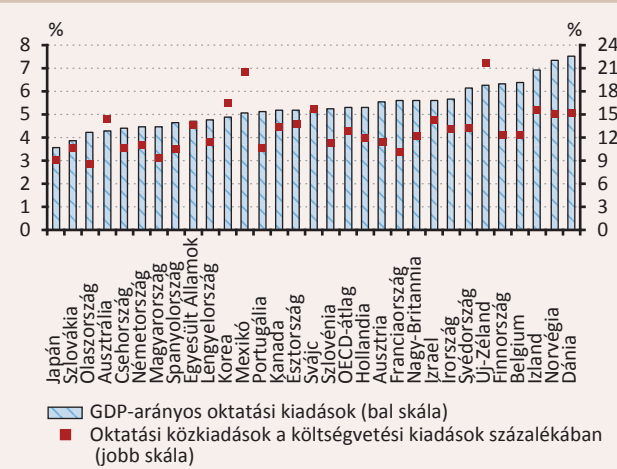

Egy főre jutó oktatási kiadás az alap- és a középfokú oktatásban, 2011 (ekvivalens USD, PPP alapon)

Forrás: OECD

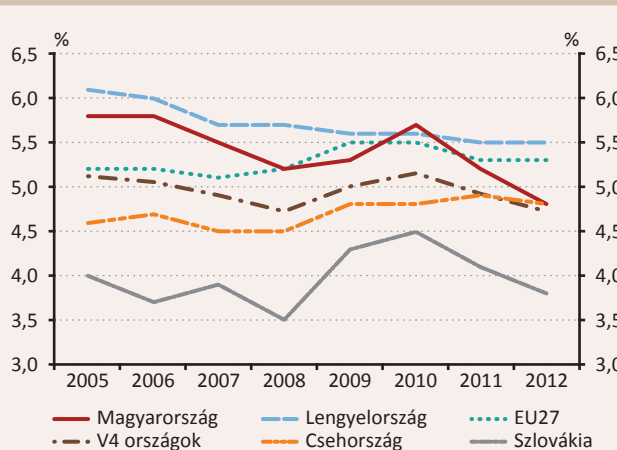
Az oktatásra fordított költségvetési kiadások GDP-arányos mértéke Magyarországon alacsonyabb volt az OECD-országokra jellemző átlagos értéknél 2011-ben. Ekkor az oktatási kiadások a GDP 4,4 százalékát tették ki hazánkban, ami elmarad az OECD-országok 5,3 százalékos átlagos értékétől (2-48. ábra). A költségvetési kiadások 9,5 százalékát költöttük oktatásra 2011-ben, ami az egyik legalacsonyabb érték az OECD-országokban. **A magyar GDP-arányos kiadási szint összhangban van a visegrádi országok átlagával,** de a költségvetési kiadások arányában kifejezett ráfordítás mintegy 1,5 százalékponttal elmarad a többi visegrádi ország átlagától a magasabb újraelosztási ráta következtében.

2-48. ábra
Oktatásra fordított költségvetési kiadások 2011-ben a GDP arányában és a költségvetési kiadások százalékában

Forrás: OECD (2015)

2-49. ábra
Az oktatásra fordított költségvetési kiadások alakulása 2005 és 2012 között a GDP arányában

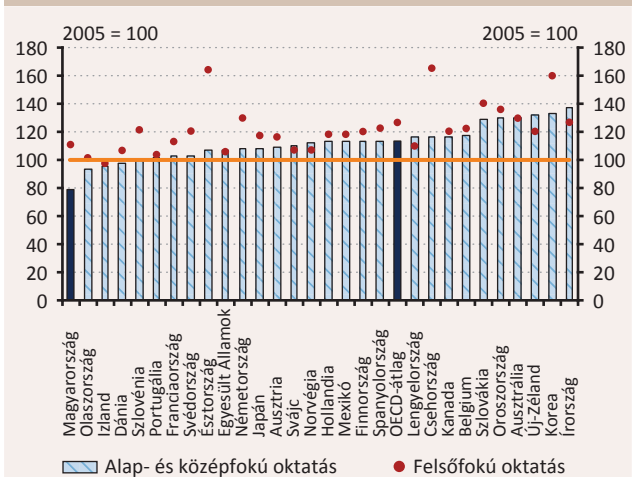

Forrás: Eurostat, COFOG-adatbázis

Az oktatásra fordított költségvetési kiadások – a rendelkezésre álló adatok alapján – **2005 és 2012 között összességében csökkenő tendenciát mutattak hazánkban:** a 2005. évi 5,8 százalékról 1 százalékponttal mérséklődtek 2012-ig, miközben az EU 27 tagállamára jellemző átlagos érték lényegében stagnált. A gazdasági válság miatti költségvetési kiigazítások több európai országban, így hazánkban is az oktatásra fordított kiadások mérséklését tették szükségessé (2-49. ábra). A kiigazítások az alap- és középfokú oktatási kiadásokat érintették a legnagyobb mértékben Magyarországon:

a kiadások reálértéken több mint 20 százalékkal mérséklődtek 2005 és 2011 között (2-50. ábra). Eközben a felsőoktatásra fordított költségvetési kiadások 12 százalékkal bővültek. A közoktatási kiadások csökkenését indokolhatják részben a demográfiai folyamatok is: hazánkban 2005 és 2011 között 2,3 millió főről mintegy 8 százalékkal, 180 ezer fővel csökkent az iskoláskorú népesség létszáma.⁵² Végül meg kell jegyezni, hogy a 2012 után megvalósult intézkedések (mint a 2013-ban elindított pedagógus-életpályamodell) hatására az oktatásra fordított költségvetési kiadások növekedésnek indultak: 2015-ben várhatóan a GDP 4,9–5 százalékát fordítjuk oktatásra.⁵³

2-50. ábra
Az egyes képzési szintekre fordított költségvetési kiadások változása 2005 és 2011 között

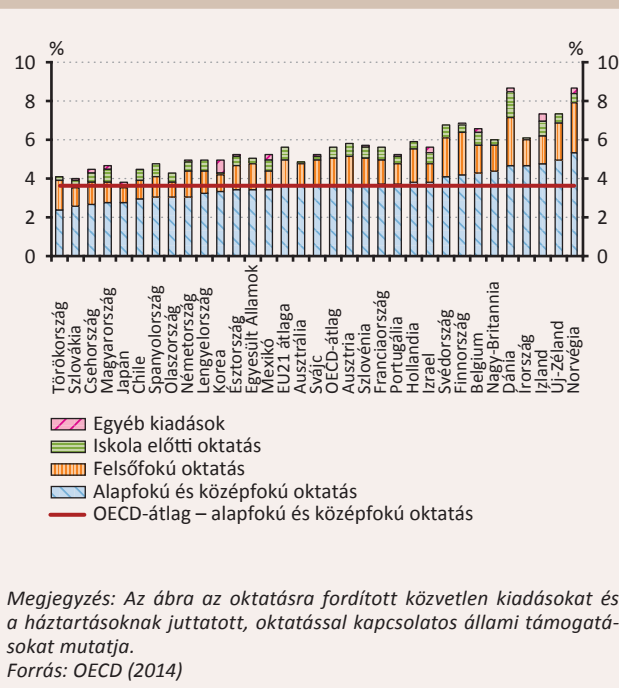
Megjegyzés: Konstans árakon számítva.
Forrás: OECD (2014)

Az oktatási kiadások mértéke jelentős eltérést mutat képzési szintenként. Az OECD-országokban az oktatási kiadások kétharmadát jelentik az alap- és középfokú oktatásra fordított kiadások, hazánkban az arány ennél alacsonyabb, 58 százalékot tesz ki. Jelentős elmaradás látható az alap- és középfokú intézményekre fordított GDP-arányos kiadási szint tekintetében is: a 3,6 százalékos OECD-átlagtól mintegy 1 százalékponttal alacsonyabb a magyar érték (2-51. ábra). A magyar költségvetés a GDP 1,1 százalékát fordítja felsőoktatásra, ami kisebb mértékű nemzetközi elmaradást jelent, mint a közoktatásban. Összességében az oktatási rendszer rendelkezésére álló költségvetési források nemzetközi összevetésben alacsonyak: az alap-, közép- és felsőfokú oktatásra fordított közkiadások hazánkban az

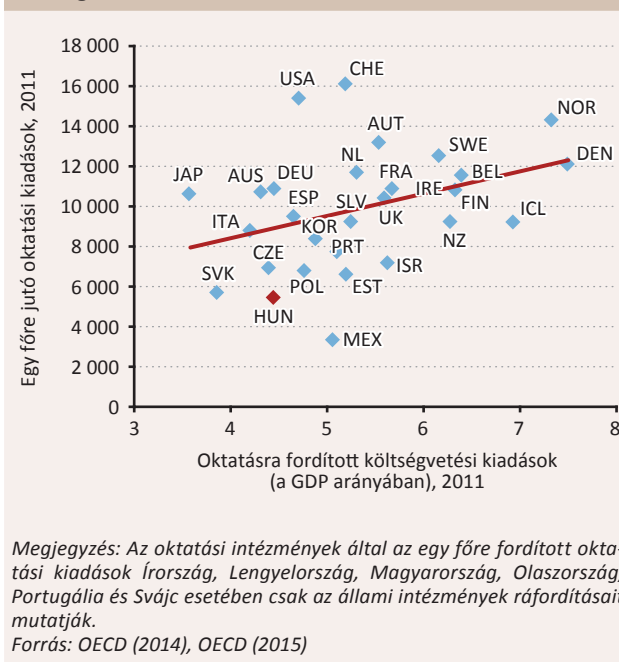
⁵² KSH (2015). Az iskoláskorú népesség létszáma a 3–22 éves népesség számát tartalmazza.

⁵³ A 2015. évi költségvetési törvény alapján az oktatási kiadások a GDP 4,8 százalékát teszik ki, aminél kismértékben, a GDP körülbelül 0,1 százalékkal magasabb összegben alakulhatnak az oktatási kiadások idén.

2-51. ábra
Az oktatásra fordított költségvetési kiadások megoszlása képzési szintek között a GDP arányában

2-52. ábra
Az oktatási intézmények által az egy főre fordított oktatási kiadások és az oktatásra fordított GDP-arányos költségvetési kiadások, 2011

OECD-országok alap- és középfokú oktatásra szánt átlagos kiadási szintjével egyeznek meg.

Az azonos szintű GDP-arányos költségvetési ráfordítások mögött eltérő egy főre jutó kiadások állnak (2-52. ábra). Az egy főre jutó kiadási szint vizsgálatát a demográfiai folyamatok is indokolják a csökkenő létszámú iskoláskorú népesség miatt. A Magyarországgal közel azonos összegű GDP-arányos közkiadásokkal jellemzett országokban – például Németországban és Csehországban – érdemben magasabb az egy diákra fordított kiadás, amit a nagyobb összegű magánforrások és a magasabb egy főre jutó GDP magyarázhat. Az oktatási kiadások közötti eltéréshez jelentős részben hozzájárulhat a gazdasági fejlettség mértéke: az egy főre jutó GDP 24 százalékát fordítottuk oktatásra hazánkban 2011-ben, ami megközelítette a Németországra és az OECD-országokra jellemző 27 százalékos értéket, és meghaladta a Szlovákiára vonatkozó 23 százalékos arányt.⁵⁴

Az egy főre jutó kiadások Magyarországon az OECD-országokra jellemző átlagos érték 57 százalékát tették ki 2011-ben. Képzési szint szerinti bontásban az egy főre jutó kiadások a középfokú oktatásban mutatják

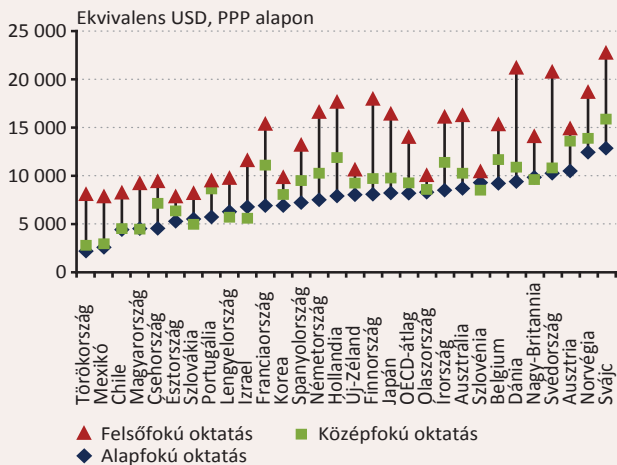
a legnagyobb nemzetközi elmaradást: egy diákra az OECD-átlag 49 százalékát fordítottuk 2011-ben (2-53. ábra). A nemzetközi adatok alapján a képzési szint emelkedésével a kiadási szint is emelkedik, ezzel szemben hazánkban az alapfokú és a középfokú oktatásban lényegében azonos összeget költünk egy főre jutóan. **A hasonló gazdasági fejlettségű Lengyelországhoz képest 20 százalékos elmaradást mutattak az egy főre jutó oktatási kiadások hazánkban 2011-ben.** Az egy főre jutó átlagos kiadási szintet tekintve hazánk a legalacsonyabbak közé tartozik az OECD-országokban, ennél alacsonyabb ráfordítás csak Mexikóban, Törökországban és Chilében figyelhető meg.

Az egy főre jutó kiadási szint a felsőoktatásban részt vevők esetében az OECD-átlagnál 34 százalékkal alacsonyabb Magyarországon, amit részben a kutatásra és fejlesztésre fordított alacsonyabb kiadások magyarázhatnak. Az egy főre jutó kiadások szintjét a képzés átlagos időtartama is befolyásolja: azokban az országokban, ahol ez hosszabb, alacsonyabb egy főre jutó éves kiadási szint adódik.⁵⁵ Az OECD-átlagnál alacsonyabb kiadási sinthez emellett a magánforrások kisebb aránya is hozzájárulhat hazánkban.

⁵⁴ OECD (2014)

⁵⁵ OECD (2014)

2-53. ábra
Egy főre jutó kiadás oktatási szintenként, 2011

Megjegyzés: Az oktatási intézmények által az egy főre fordított oktatási kiadások Írország, Lengyelország, Magyarország, Olaszország, Portugália és Svájc esetében csak az állami intézmények ráfordításait mutatják.

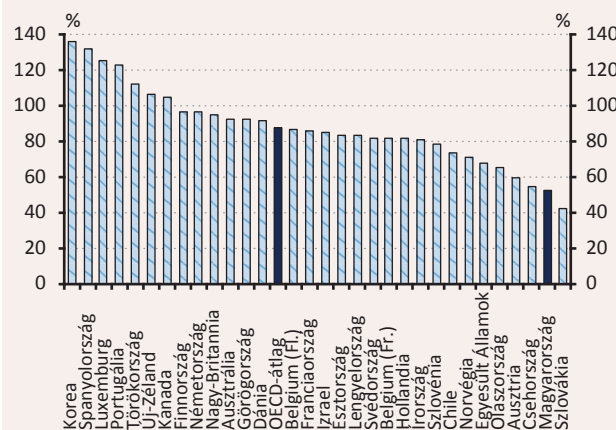
Forrás: OECD (2014)

A nemzetközi tendenciák alapján a felsőoktatásban egyre nagyobb részarányt tesznek ki a magánforrások, amelyek tartalmazzák többek között a háztartások kiadásait (például tandíjat) és a vállalatok ráfordításait is. Az OECD-országokban a magánkiadások szintje reálértéken több mint kétszeres lett 2000 és 2009 között, a magánforrások felsőoktatási kiadásokból való részesedése a 2000. évi 23 százalékról 30 százalékra emelkedett 2009-ig.⁵⁶ Az átlag mögötti értékek jelentős szóródást mutatnak: Koreában és Nagy-Britanniában például 70 százalék körül alakult, míg a skandináv országokban 4–10 százalékot tett ki a magánforrások részaránya 2011-ben.⁵⁷ A teljes oktatási rendszert tekintve a felsőoktatás az a képzési szint, ahol a legmagasabb a privát források aránya. Magyarországon – a legutolsó elérhető adat alapján – az oktatási intézményekre fordított magánkiadások a GDP 0,5 százalékát jelentették 2006-ban, ami megközelítőleg 9 százalékos részesedést jelentett az oktatási kiadások teljes összegéből, kismértékben elmaradva az uniós országok 12 százalék körüli értékétől.⁵⁸

Az oktatási kiadások jelentős részét a tanárok fizetése adja, amely nemzetközi összevetésben összességében továbbra is elmaradást mutat Magyarországon. A közoktatási intézményekben dolgozó középiskolai tanárok fizetése a diplomás munkavállalók átlagos

fizetésének megközelítőleg a felét, 53 százalékát tette ki 2012-ben. Ez az arány Szlovákia után a legalacsonyabb értéket jelenti az OECD-országokban, ahol az átlagos érték 88 százalékos volt 2012-ben. Jelentős elmaradás figyelhető meg a bérek abszolút szintjét vizsgálva is: a középiskolai tanárok fizetése 15 éves munkatapasztalat mellett átlagosan 13 500 dollár körül alakult 2012-ben Magyarországon, ami az OECD-országokra jellemző átlag egyharmadának felelt meg (2-54. ábra). A visegrádi országokhoz képest sokkal kisebb mértékű, 25 százalékos elmaradás figyelhető meg a tanári bérek esetében. Ezt felismerve a tanári pálya vonzóbbá tétele érdekében a Kormány 2013 szeptemberében elindította a pedagógus-életpályamodellt, amely 2013 és 2017 között átlagosan 40 százalékos béremelést eredményez a pedagógusok számára.

2-54. ábra
A közoktatási intézményekben dolgozó középiskolai tanárok fizetése a felsőfokú végzettséggel rendelkező 25–64 éves munkavállalók fizetésének százalékában, 2012

Megjegyzés: A fenti adatok még nem tartalmazzák a 2013 szeptemberében elindított pedagógus-életpályamodell hatásait.
Forrás: OECD

A tanárok bérszínvonalára és a diákok PISA-teszten matematikából elért teljesítménye között pozitív kapcsolat mutatható ki azokban az országokban, ahol az egy főre jutó GDP meghaladja a 20 000 dollárt.⁵⁹ Az ennél fejletlenebb országokban nem mutatható ki kapcsolat, ami arra utal, hogy az oktatáshoz szükséges erőforrások sem állnak rendelkezésre. Hosszú távon a pedagógus-béremelés az oktatás minőségének javításán túl ahhoz is hozzájárulhat, hogy egyre több jó képességű tanuló számára váljon vonzóvá a tanári pálya.

⁵⁶ OECD (2012)

⁵⁷ Magyarországra vonatkozó adat nem érhető el az OECD adatbázisában.

⁵⁸ Eurostat (2015)

⁵⁹ OECD (2014)

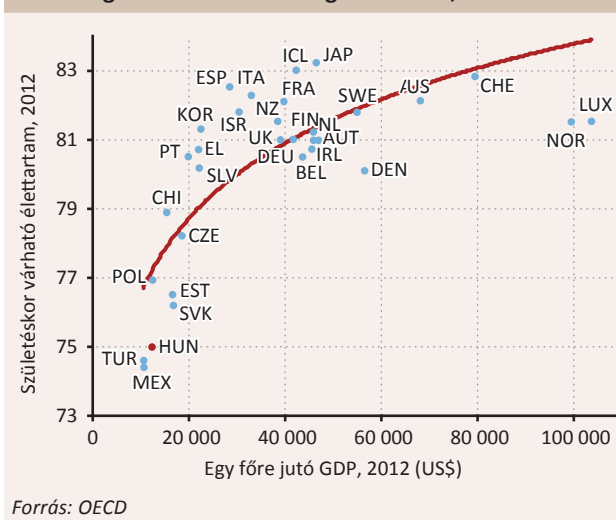
2.3. Egészségi állapot

Az oktatás során megszerzett tudás mellett a népesség egészségi állapota is része a humán tőkeállománynak, és több csatornán keresztül is hozzájárulhat a gazdasági növekedéshez.⁶⁰ Egyrészt az egészségi állapotot erősen meghatározza a munkaerőpiaci részvételt (a munkaerő-állomány létszámát) és produktivitást, így az egészségi állapot javulása magasabb egy főre jutó jövedelmet eredményezhet. Az egészséges munkavállalók kisebb valószínűséggel hiányoznak a munkahelyről betegség miatt, és idősebb korban tovább képesek a munkaerőpiacon maradni. A betegség miatti távollét átlagosan az éves munkaidő 3–6 százalékát teszi ki az európai országokban, és a GDP 2,5 százalékának megfelelő éves költséggel jár.⁶¹ A betegen ledolgozott munkanapok termelékenységvesztést eredményeznek. Másrészt egy egészséges társadalom nagyobb fizikai tőkét képes felhalmozni. A magasabb várható élettartam megnöveli a nyugdíjban töltött évek számát és az időskori fogyasztás biztosítása érdekében nagyobb megtakarítási rátát, vagyis nagyobb tőkefelhalmozást eredményez.⁶² Emellett az egy főre jutó fizikai tőke azért is emelkedhet, mert az egészséges munkavállalók munkaráfordításának emelkedése megnövelheti a tőke határtermékét.⁶³ Harmadrészt a magasabb várható élettartam hatására az oktatásba történő beruházás is nagyobb lehet, mivel a hosszabb élettartam megnöveli a beruházás megtérülését.⁶⁴

Az egészségi állapot legegyszerűbben a népesség várható élettartamával ragadható meg. Az egészségi állapot és a gazdasági növekedés közötti kapcsolat ugyanakkor kétirányú, mivel a gazdagabb országok az összjövedelem nagyobb részét tudják egészségügyi kiadásokra fordítani, jobb életkörülmények között élnek, és egészségtudatosabbak lehetnek. A Preston-görbe alapján az egy főre jutó GDP az egészségi állapot egyik meghatározó tényezője: minél magasabb az egy főre jutó jövedelem, annál magasabb a várható élettartam (2-55. ábra). A görbe alakja alapján az alacsonyabb

jövedelmű országokban a GDP növekedése nagyobb mértékben növeli a várható élettartamot, mint a magasabb jövedelmű országokban.

2-55. ábra
Preston-görbe az OECD-országok adatain, 2012

A várható élettartam emelkedése szignifikáns pozitív hatással van a gazdasági növekedésre. A gazdasági növekedés szempontjából a várható élettartam⁶⁵ szintje és az emelkedés mértéke is fontos. Amennyiben az egészségre a humán tőke egyik összetevőjeként, azaz termelési tényezőként tekintünk, akkor a GDP-növekedésnek az egészségi állapot javulásával, azaz a várható élettartam emelkedésével való korrelációját feltételezhetjük.⁶⁶ Egy másik megközelítés alapján az egészségi állapot a technológiai innováción keresztül növeli a GDP-t, így a termelékenységnövekedés mozog együtt az egészségi állapot szintjével, azaz a várható élettartam értékével.⁶⁷ Aghion és szerzőtársai (2010) az egy főre jutó GDP növekedési ütemét a várható élettartam változásával, az időszak elején fennálló várható élettartammal és a kezdeti egy főre jutó GDP-vel magyarázták 96 ország 1960 és 2000 közötti adatain. Eredményeik

⁶⁰ Bloom és szerzőtársai (2004)

⁶¹ EC (2013)

⁶² Jack és Lewis (2009)

⁶³ Weil (2007)

⁶⁴ Jayachandran és Lleras-Muney (2008)

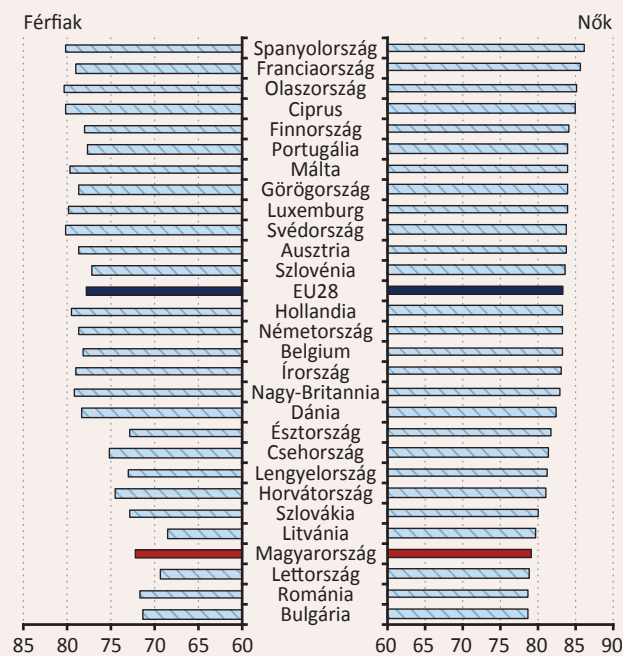
⁶⁵ A várható élettartam azon életévek átlagos száma, amennyi ideig egy egyén kora és neme szerint várhatóan élni fog, amennyiben az adott időszakban megfigyelhető korszpecifikus halandósági ráták fennmaradnak az egyén hátralévő évei során (Wilkie és Young 2009).

⁶⁶ Mankiw és szerzőtársai (1992)

alapján a várható élettartam kezdeti szintje és emelkedésének mértéke is szignifikánsan pozitív hatással van az egy főre jutó GDP növekedési ütemére. Bloom és szerzőtársai (2004) eredményei szerint a várható élettartam 1 évvel való megemelkedése hosszú távon 4 százalékkal magasabb GDP-t eredményez.

A magyar népesség egészségi állapota nemzetközi összehasonításban rossz, és elmarad a gazdasági fejlettségünk által indokolt szinttől (2-55. ábra). A születéskor várható élettartam az elmúlt évtizedekben fokozatosan emelkedett hazánkban, ennek ellenére továbbra is a magyar érték az egyik legalacsonyabb az Európai Unióban (2-56. ábra). Magyarországon 2013-ban a születéskor várható élettartam 79 év volt a nők és 72 év a férfiak esetében. Ezek az értékek a férfiaknál 6 évvel, a nőknél 4 évvel maradnak el az EU 28 tagállamának átlagától (2-57. ábra). A Magyarországgal közel megegyező egy főre jutó GDP-vel rendelkező Lengyelországban átlagosan mintegy 2 évvel hosszabb a születéskor várható élettartam. Az életkilátások tekintetében hazánktól csak Lettország, Litvánia, Románia és Bulgária marad el uniós viszonylatban.

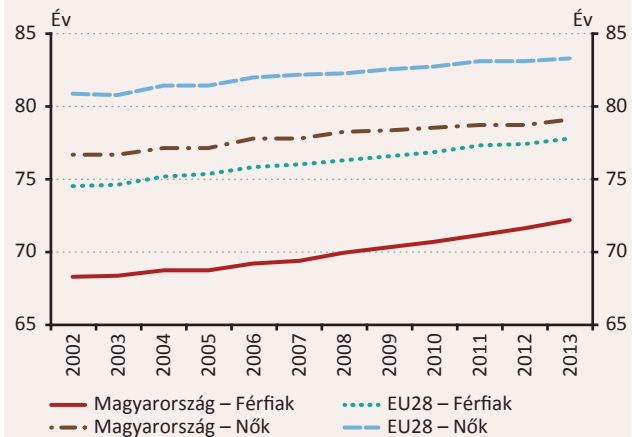
2-56. ábra
Születéskor várható élettartam az Európai Unió országaiban, 2013

Megjegyzés: A nők várható élettartama szerint rendezve.
Forrás: Eurostat

Hazánkban a 65 évnél fiatalabb generációk halandóságának csökkenése teszi ki a várható élettartam növekedésének jelentős részét. Ezzel szemben az uniós országok többségében a várható élettartam emelkedését elsősorban az okozza, hogy az idősebb emberek egyre magasabb életkort érnek el.⁶⁷ A férfiak születéskor várható élettartama 1990 és 2013 között 65 évről 72 évre emelkedett Magyarországon. Az élettartam-növekedésen belül kevesebb, mint 1 év adódott a csecsemőhalandóság csökkenéséből, és 1,5 év növekményt a 65 évnél idősebb népesség halandóságának mérséklődése eredményezett.⁶⁸ Az úgynevezett idő előtti (65 év alatti) halálozások csökkenése 5 évvel növelte meg a férfiak születéskor várható élettartamát 1990 és 2013 között, és a javulás jelentős része a 40–64 éves korosztályhoz kapcsolódott. A nők születéskor várható élettartama 5 évvel emelkedett 1990 és 2013 között, ennek felét a 65 évnél idősebb népesség mortalitásának javulása eredményezte, de a fiatal felnőttek és a középkorúak életkilátásai is javultak.

2-57. ábra
A születéskor várható élettartam alakulása Magyarországon és az EU28-országokban, 2002–2013

Forrás: Eurostat

A magyar lakosság átlagosan kevesebb egészséges életévre számíthat, mint az uniós országok lakói, jóllehet ez a mutató kedvezőbb képet mutat, mint a születéskor várható élettartam (2-58. ábra). Az egészségesen várható élettartam azt mutatja meg, hogy egy átlagos egyén adott életkorban várhatóan hány évet tölthet egészségi állapotából származó korlátozottságtól mentesen.⁶⁹ Míg a születéskor várható élettartam tekintetében a 24–25. helyen

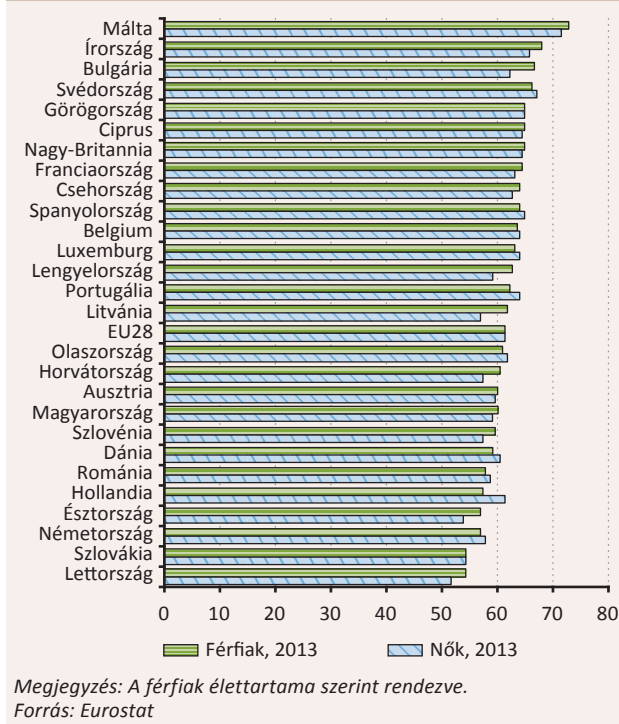
⁶⁷ KSH (2010)

⁶⁸ Bálint és Kovács (2015)

⁶⁹ KSH (2015)

állunk az uniós országok között, addig az egészséges életévek rangsorában a 20. helyen vagyunk, megelőzve többek között Dániát és Németországot is. Annak ellenére, hogy a születéskor várható élettartam 7 évvel magasabb a nők esetében, mint a férfiaknál, a nők és a férfiak egészséges várható életéveinek száma csak 1 év eltérést mutat Magyarországon. Ezt az magyarázza, hogy az ápolást igénylő, korlátozott egészségi állapotban töltött évek száma alacsonyabb a férfiaknál, mint a nőknél. A magyar átlagos érték csak 1,5–2 évvel marad el az uniós országokra vonatkozó átlagtól. A 65 éves korban várható egészséges életévek száma Magyarországon csak öt uniós országnál kedvezőbb (Románia, Litvánia, Észtország, Lettország, Szlovákia).

2-58. ábra
A születéskor egészségesen várható élettartam az Európai Unió országában, 2013

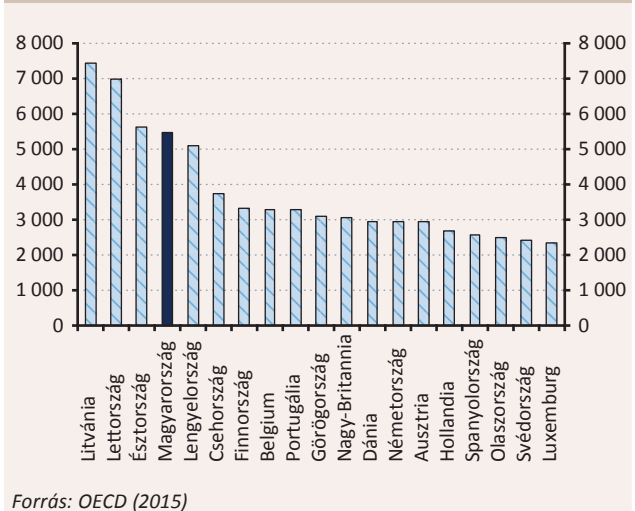
A magyar adatok évről évre javuló egészségi állapotratalnak. 2005 és 2013 között 77 évről 79 évre emelkedett a nők születéskor várható élettartama, eközben az egészséges életévek születéskor várható száma 54 évről 60 évre emelkedett. Mindez arra utal, hogy a várható élettartam emelkedésénél nagyobb mértékben bővült az egészségesen várható életévek száma hazánkban. Ugyanezen időszak alatt az uniós országokban kismértékben még csökkent is ez a szám, de még mindig meghaladja a magyar értéket. 2005 és 2013 között a férfiak esetében a születéskor várható

élettartam 3,5 évvel, az egészséges életévek száma pedig átlagosan 7 évvel emelkedett. Összességében az elmúlt időszakban jelentősen mérséklődött a lemaradásunk az uniós országokhoz képest az egészséges életévek tekintetében.

Magyarországon a leggyakoribb halálozási okok a szív- és érrendszeri betegségekhez, valamint a daganatos megbetegedésekhez kapcsolódnak. A férfiak közül legtöbbször a keringési rendszer betegségeiben haltak meg 2012-ben, és a 100 ezer főre jutó halálozások száma az EU-tagállamokra vonatkozó átlagos érték kétszeresét teszi ki (2-6.a és 2-6.b táblázat). A magyar ráta a többi visegrádi országban megfigyelhető arányszámnál is magasabb. A daganatos megbetegedések a teljes férfi lakosságon belül a második leggyakoribb, a 65 éven aluliak körében (a korai halálozások tekintetében) a leggyakoribb halálok. A magyar népességben belül a férfiak halálozási rátája érdemben meghaladja a nőkre vonatkozó értéket. A nők körében megfigyelhető halálozási ráták az uniós országok és a többi visegrádi ország átlagos értékénél magasabbak. A kardiovaszkuláris megbetegedések miatti halálozások száma kétszerese volt az uniós átlagnak 2012-ben. A 65 évnél fiatalabb nők esetében a daganatos megbetegedések jelentik a vezető halálokokat.

Uniós összevetésben magas a korai halálozást mutató potenciálisan elvesztett életévek száma hazánkban, azaz a konvencionálisan elvárt átlagos élettartam (a nemzetközi gyakorlat alapján 70 év) előtti halálozások miatti átlagos életévvesztés.⁷⁰ Az Eurostat adatai alapján Magyarországon 2012-ben 100 ezer főre 5464

2-59. ábra
A potenciálisan elvesztett életévek száma, 2012

⁷⁰ Ez jelenleg megegyezés szerint 70 év, azaz a mutató az elhunyt személy által 0–70 év potenciális élettartamból le nem élt évek számát mutatja (ESKI 2015).

2-6.a táblázat
Standardizált halálozási ráták Magyarországon és a visegrádi országokban, férfiak, 2012

Teljes népesség	Összesen	Ebből: keringési rendszer betegségei	Ebből: daganatos megbetegedések	Ebből: légzőrendszer betegségei
EU28	1281	462	358	117
Csehország	1656	834	399	105
Lengyelország	1767	814	423	116
Magyarország	1940	944	505	121
Szlovákia	1862	837	461	139
65 évnél fiatalabbak	Összesen	Ebből: keringési rendszer betegségei	Ebből: daganatos megbetegedések	Ebből: légzőrendszer betegségei
EU28	297	73	97	12
Csehország	359	107	108	16
Lengyelország	506	151	127	17
Magyarország	561	172	190	24
Szlovákia	467	133	134	21

Megjegyzés: 100 ezer lakosra jutó halálozások száma.
Forrás: Eurostat

2-6.b táblázat
Standardizált halálozási ráták Magyarországon és a visegrádi országokban, nők, 2012

Teljes népesség	Összesen	Ebből: keringési rendszer betegségei	Ebből: daganatos megbetegedések	Ebből: légzőrendszer betegségei
EU28	849	340	204	63
Csehország	1088	610	232	54
Lengyelország	1031	542	224	48
Magyarország	1215	670	271	56
Szlovákia	1186	621	233	60
65 évnél fiatalabbak	Összesen	Ebből: keringési rendszer betegségei	Ebből: daganatos megbetegedések	Ebből: légzőrendszer betegségei
EU28	146	25	69	6
Csehország	162	35	72	7
Lengyelország	195	44	86	7
Magyarország	245	59	109	12
Szlovákia	187	40	79	7

Megjegyzés: 100 ezer lakosra jutó halálozások száma.
Forrás: Eurostat

elvesztett életév jutott, azaz ennyi év hiányzott ahhoz, hogy mindenki elérje a 70 éves életkort (2-59. ábra). A balti államok után ez az egyik legmagasabb érték Európában. Hazánkban jelentős továbbá a nemek közötti különbség: a férfiak több mint kétszer annyi életévet veszítenek el a potenciális 70 évből, mint a nők.

A nemzetközi összevetésben magas magyar halálozási ráta és a potenciálisan elvesztett életévek száma felhívja a figyelmet a prevenció és a szűrővizsgálatok

fontosságára. A prevenció szerepének erősítésével csökkenthető a krónikus betegségekre hosszú távon fordítandó egészségügyi kiadások összege, és meghosszabbítható az egészséges életévek száma.

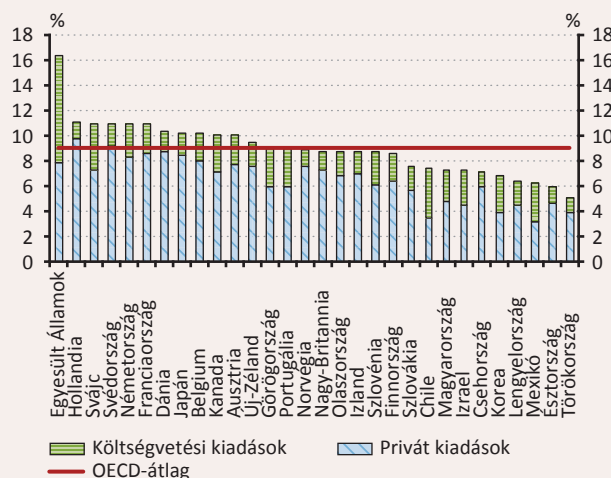
Az egészségi állapot nemcsak közvetlenül az egészségügyi szolgáltatásokon keresztül javítható, mivel az egészségi állapotra több tényező is hatással van. Az egészségi állapotot befolyásolja a társadalmi és gazdasági környezet, a fizikai környezet, az egyén

életmódja, valamint az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés.⁷¹ A társadalmi és gazdasági környezet tekintetében a magasabb jövedelmi szint és társadalmi státusz kedvezőbb egészségi állapottal társul, a magasabb iskolai végzettségűek várható élettartama jellemzően meghaladja az alacsonyán képzettek várható élettartamát. A fizikai környezet magában foglalja az ivóvíz és a levegő minőségét, a lakhatási és munkakörülményeket. Az életmódbeli tényezőket befolyásolja például a sportolás, a helyes táplálkozás, valamint az alkoholfogyasztás és a dohányzás mértéke. Emellett fontos szerepe van az egészségügyi ellátórendszernek a betegségek megelőzésében és kezelésében is.

A magyar népesség rossz egészségi állapotában meghatározó szerepe lehet az életmódbeli tényezőknek, hazánkban ugyanis az uniós átlaghoz viszonyítva magas arányú az alkoholfogyasztás és a dohányzás, valamint a túlsúlyosak száma is a népességhez viszonyítva. Lackó (2010) eredményei szerint a magyar férfiak rossz egészségi állapota a fenti, életmóddal összefüggő okokra vezethető vissza, de a szabadidő rovására megvalósuló többletmunka (második munkahely) is szerepet játszik.

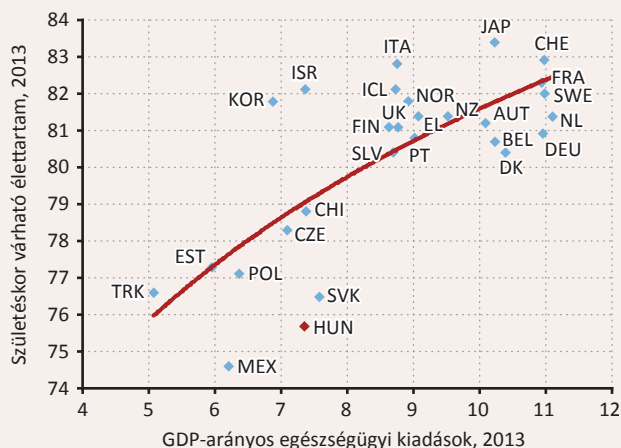
Magyarországon nemzetközi összevetésben átlag alatti az egészségügyi kiadások mértéke. Az egészségügyi kiadások produktív költségvetési kiadások, mivel a munkaképes korúak egészségére fordított kiadások növelhetik az egészségben töltött életevek számát, és ezáltal a munkában töltött évek számát is. A rossz egészségi állapotban szerepet játszhat az egészségügyi ráfordítások alacsony szintje is. Hazánkban 2013-ban magán- és állami forrásból összesen a GDP 7,4 százalékát költöttük egészségügyre, ez az érték elmarad az OECD-országokra vonatkozó 9 százalékos átlagos értéktől (2-60. ábra). Magyarországon a magánforrások aránya kismértékben még meg is haladja a nemzetközi átlagot, ugyanakkor a költségvetési kiadások szintje alacsonyabb az OECD-átlagnál. A GDP-arányos egészségügyi kiadások és a születéskor várható élettartam között pozitív kapcsolat mutatható ki (2-61. ábra). Az egészségügyi kiadások hatékonyságának javításával és a ráfordítások növelésével tovább javítható a magyar népesség egészségi állapota.

2-60. ábra
Egészségügyre fordított költségvetési és privát kiadások a GDP arányában, 2013

Forrás: OECD

2-61. ábra
Születéskor várható élettartam és GDP-arányos egészségügyi kiadások az OECD-országokban

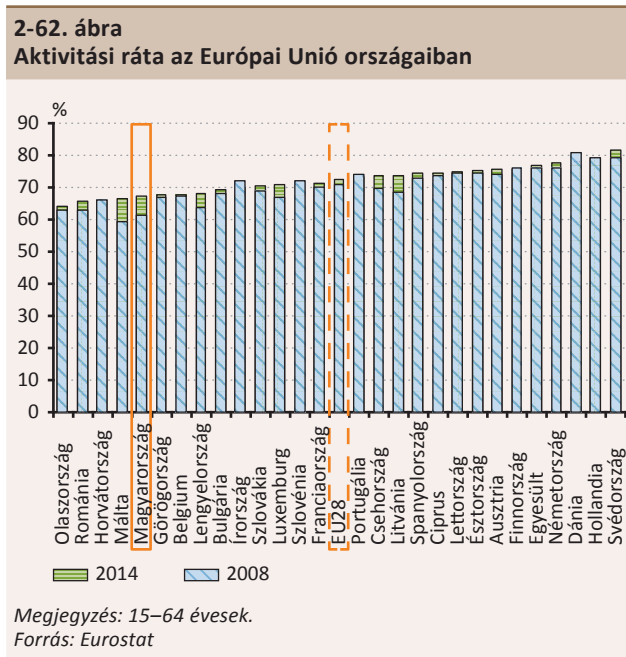

Forrás: OECD

⁷¹ Egészségügyi Világszervezet (2015)

2.4. Aktivitási ráta Magyarországon nemzetközi összevetésben

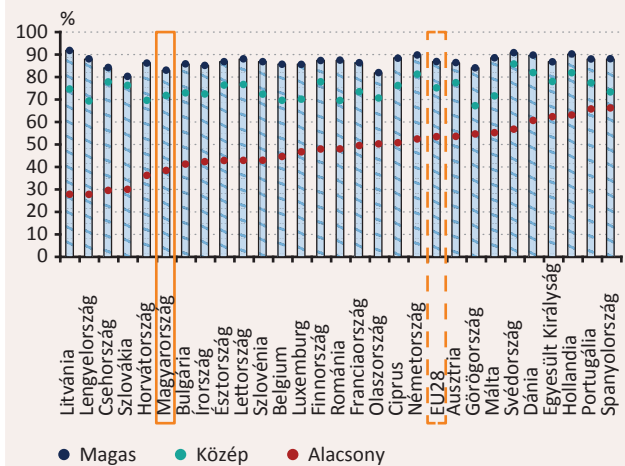
Magyarország aktivitási rátája (a 15–64 éves korosztályt tekintve) **nagymértékben növekedett a válságot követően.** Míg 2008-ban a munkaképes korú lakosság 61,2 százaléka, addig 2014-ben már 67 százaléka vett részt aktívan a munkaerőpiacon (2-62. ábra). A munkapiaci részvétel emelkedését a közmunkaprogramok felfutása, a segélyezési rendszer szigorítása, valamint bizonyos foglalkoztatásösztönző programok (Munkahelyvédelmi Akcióterv, Első munkahely Garancia) egyaránt elősegítették. **Az aktivitási rátában való lemaradásunk azonban a javulás ellenére is jelentős az Európai Unió országaihoz képest.**

Hazánk aktivitási rátában tapasztalható jelenlegi lemaradása a populáció összetételéből származó különbség mellett az egyes társadalmi csoportok aktivitási rátájának eltéréseiből is adódik. Míg a demográfiai tényezők csak hosszú távon befolyásolhatóak, addig az alacsonyabb munkapiaci részvételű csoportok aktivitása különféle foglalkoztatáspolitikai eszközökkel rövid távon is ösztönözhető. Emiatt fontos azonosítani azokat a fő csoportokat, amelyek aktivitása leginkább elmarad Magyarországon az uniós átlagtól.

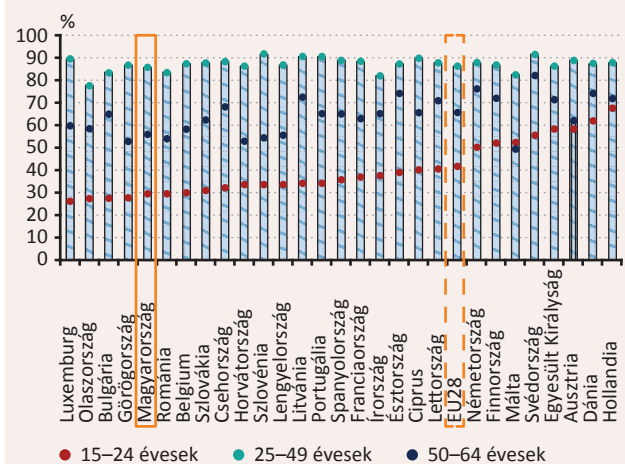
Az aktivitási rátát képzettség szerint vizsgálva elmondható, hogy az alacsonyan képzettek EU-szerte a leghátrányosabb helyzetű csoport; eleve kisebb arányban jelennek meg a munkaerőpiacon, mivel rosszabb munkavállalási esélyekkel és lazább munkaerőpiaci

2-63. ábra
Aktivitási ráta képzettség szerint az Európai Unió országában, 2014

Forrás: Eurostat

2-64. ábra
Aktivitási ráta korosztály szerint az Európai Unió országában, 2014

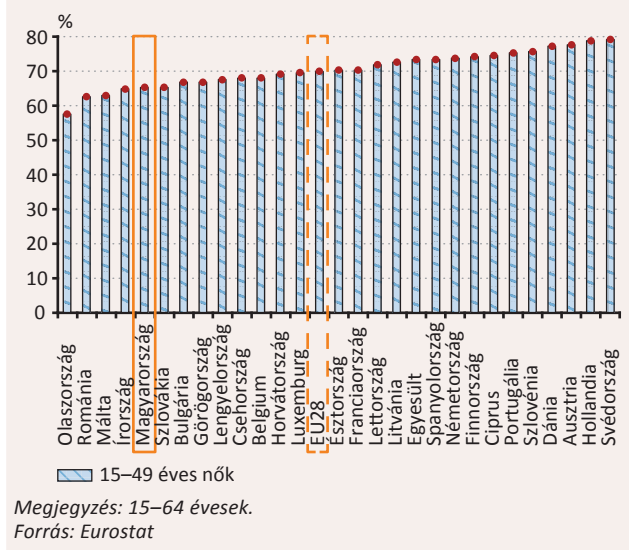
Forrás: Eurostat

kötődéssel rendelkeznek. Magyarországon az utóbbi években jelentősen növekedett az alacsonyan képzettek aktivitási rátája, azonban **2014-ben még mindig jelentősen elmaradt az Európai Unió átlagától**, míg az egyéb képzettségi szinteken jóval kisebb a lemaradásunk (2-63. ábra).

Az aktivitási rátát korosztály szerint vizsgálva azt mondhatjuk, hogy ugyan növekvő tendencia figyelhető meg mind a fiatalok (15–24 évesek), mind az 50 év feletti aktivitásában, azonban e csoportok aktivitási rátája továbbra is elmaradt az Európai Unió átlagától **2014-ben**. A 25–49 évesek tekintetében nem látszik lemaradás (2-64. ábra).

A nők munkaerőpiaci aktivitását megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy Magyarországon a szülőképes korú (fiatal és középkorú) nők aktivitási rátája **2014-ben alacsony volt az Európai Unió országaihoz viszonyítva** (2-65. ábra), jóllehet az utóbbi időszakban ez a mutató is számottevően emelkedett.

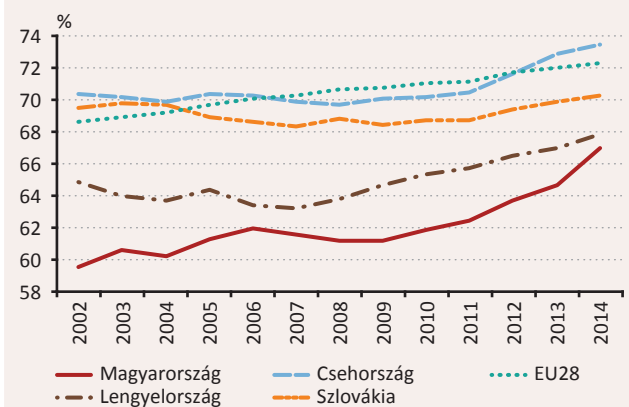
2-65. ábra
Aktivitási ráta a 15–49 éves nők körében az Európai Unió országaiiban, 2014

Összességében tehát elmondható, hogy **Magyarország aktivitási rátában való lemaradása továbbra is leginkább az alacsonyan képzettek, a fiatalok, az 50 év feletti és a szülőképes korú nők csoportjához köthető.**

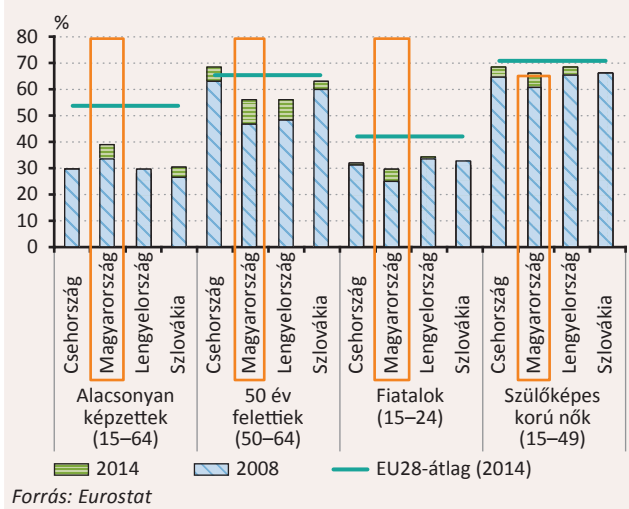
Aktivitási rátánk nem csupán az európai átlaghoz viszonyítva, hanem a **visegrádi országok összevetésében is lemaradást mutat**, habár az utóbbi négy országhoz képest a válság óta itt tapasztalható a legdinamikusabban javuló tendencia (2-66. ábra).

2-66. ábra
Az aktivitási ráta alakulásának összevetése a visegrádi országokkal

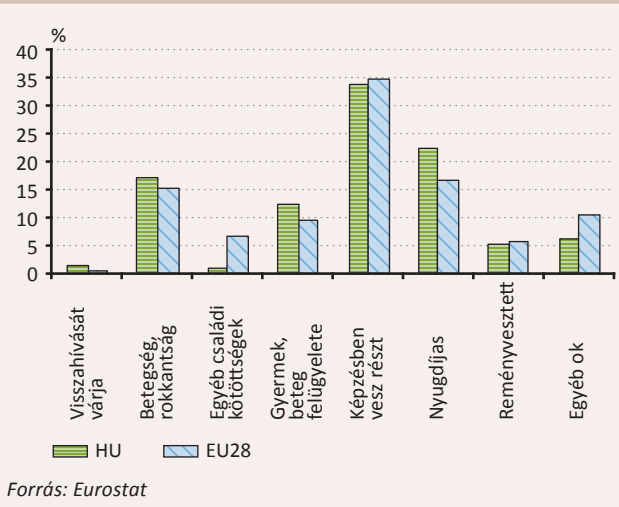
A lemaradás okainak bemutatásához az aktivitási ráta tekintetében speciális jellemzőkkel bíró csoportok – fiatalok (15–24 évesek), szülőképes korú (15–49 évesek) nők, nyugdíj előtt állók (50–64 évesek), valamint az alacsonyan képzettek (Eurostat ISCED besorolás alapján) – aktivitási rátájának az EU28 átlagához viszonyított különbségét vizsgáltuk a visegrádi országokban (2-67. ábra).

2-67. ábra
Aktivitási ráta egyes társadalmi csoportokban a visegrádi országokban

A munkapiactól való távolmaradás hátterében meghúzódó indokokat vizsgálva szembevetve a képzésben részt vevők (jellemzően a fiatalabb korosztály) és a nyugdíjasok szerepe, ami ugyancsak alátámasztja, hogy ezek a munkából való távolmaradás legjellemzőbb okai (2-68. ábra).

2-68. ábra
Inaktívak aránya a 15–64 éves népességben az inaktivitás okai szerint, 2014

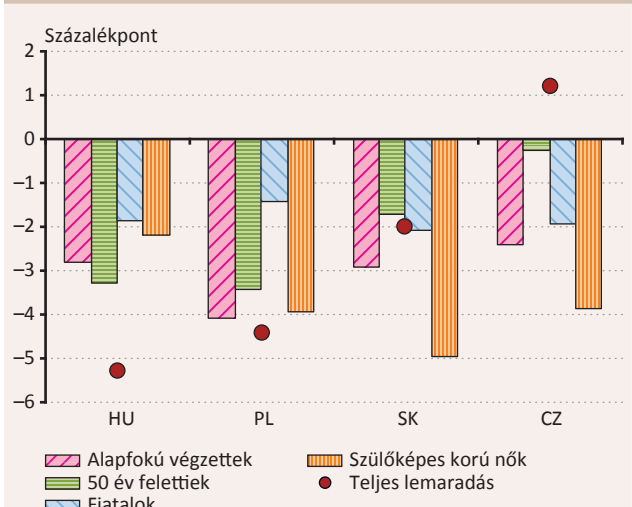
Az EU28 átlagát a magyar adatokkal összevetve azt tapasztaljuk, hogy az inaktivitás okai szerint a legnagyobb eltérés a nyugdíjas részt vevőknél jelentkezik, hazánkban közel 6 százalékkal magasabb az ilyen okkal történő távolmaradás.

A fenti csoportok hozzájárulásának számszerűsítésére Kátay és Nobilis (2009) tanulmányában kifejtett dekompozíciós módszert használtuk fel.⁷² Az eljárás lényege, hogy két hatásra (a populáció összetétele és az egyes csoportok aktivitási rátájának különbözősége) bontjuk fel az aktivitási rátában mért lemaradásunkat. A populáció szerkezeti eltéréseinek számítása során az EU28 populációs arányaival súlyoztuk az egyes országok megfelelő csoportjainak aktivitási rátáját, majd az adott csoport tényleges aktivitási rátájától vett különbségét vettük.

A 2-69. ábrán a magyar aktivitási ráta és az EU28 átlagának eltéréséhez számottevően hozzájáruló csoportokat tüntettük fel. **Hazánkban a legnagyobb hozzájárulást az 50 év felettek lemaradása adja**, de hasonlóan magas e csoport aktivitási rátában mért lemaradása Lengyelországban is. Mindegyik visegrádi ország esetében jelentős a lemaradáshoz való hozzájárulása az alacsony végzettségűeknek, továbbá a szülőképes korú nőknek.

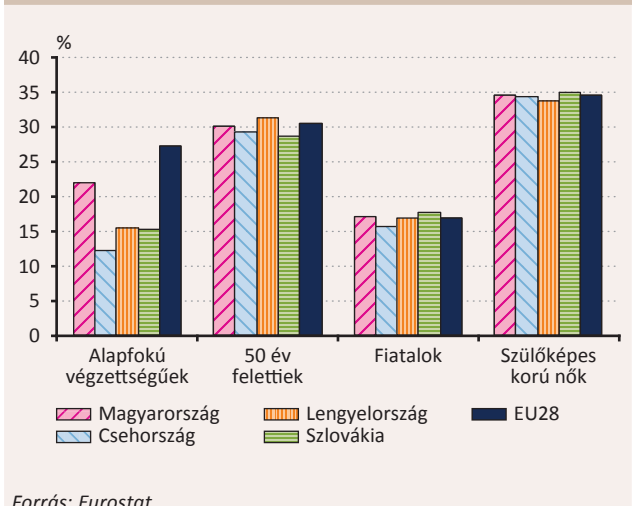
Az egyes csoportok esetén az aktivitási rátában való lemaradásunk a munkapiaci részvételi hajlandóság eltérésén kívül összetételhatásból is adódhat. Ha megvizsgáljuk a visegrádi országokban az említett

2-69. ábra
Az aktivitás eltéréséből eredő csoportonkénti hozzájárulások, 2014

csoportok populációs arányát, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Magyarországon az alapfokú végzettségűek népességben belüli aránya jóval magasabb a visegrádi országokkal összehasonlítva, a többi csoport esetében viszont nincs lényegi eltérés (2-70. ábra). Ez alapján érdemi összetételhatás csak az alapfokú végzettségűek esetén jelentkezhet.

2-70. ábra
Az egyes csoportok populációs aránya a magyar lakosságban, 2014

A következőkben részletesebben megvizsgáljuk, hogy az azonosított négy csoportban milyen tényezők állhatnak az alacsony aktivitási ráta mögött.

⁷² A dekompozícióhoz leválogattuk a nem válaszolókat, így a főszámok eltérhetnek az Eurostat által közölt aggregált értékektől.

2.4.1. AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK ALACSONY AKTIVITÁSA MÖGÖTTI TÉNYEZŐK

A nemzetközi viszonylatban is alacsony aktivitási ráta az alacsonyan képzettek körében több okra vezethető vissza.

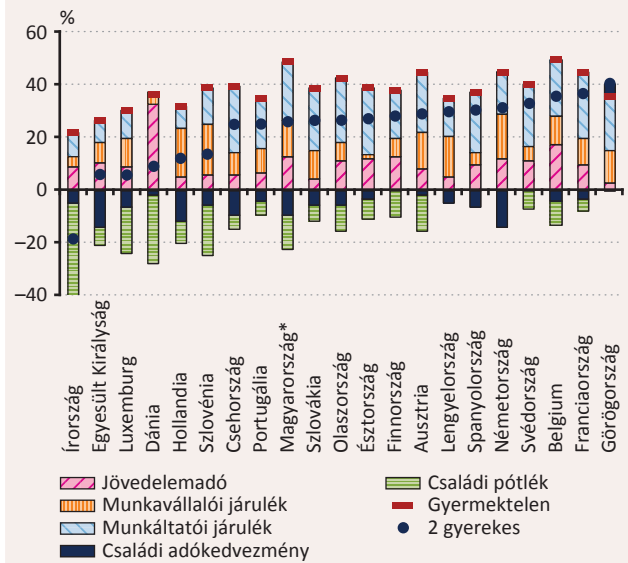
Egyrészt az alacsonyan képzettek többsége képességei alapján nem felel meg az üres álláshelyekkel rendelkező vállalatok igényeinek (skill mismatch). Ugyanis a legtöbb üres álláshely (még az alacsonyabb munkakörökben is) betöltésének feltétele a magasabb szintű, összetett készségek megléte, az alacsonyan képzetteknek pedig gyakran még az alapvető kompetenciák (olvasási, írási és számolási készségek, számítógépes alapismeretek, kommunikációs készségek) is hiányoznak (lásd PISA-felmérések eredményei), illetve sok esetben a munkához, munkahelyi viselkedés szabályaihoz való hozzáállás sem megfelelő körökben.

Emellett az üres álláshelyek térben sem illeszkednek tökéletesen a munkakinálat földrajzi elhelyezkedéséhez (geographical mismatch). Ez a munkapiaci nehézség is leginkább az alacsonyan képzetteket érintheti, hiszen ők azok, akik számos nehézséggel néznek szembe mind a munkával kapcsolatos információszerzés, mind a mobilitás területén.

Az utóbbi években komoly változások történtek az adórendszerben, melyek célja a munkát terhelő adók csökkentése volt. Ugyanakkor Magyarországon **nemzetközi összehasonlításban továbbra is magas a munkaerő teljes adóterhelése** (adóék), a Munkahelyvédelmi Akcióterv hatásait figyelembe véve is. (2-71. ábra). A magas adóék jelentősen megnöveli a vállalatok munkaköltségét, és emiatt különösen az alacsonyan képzettek iránti munkakeresletet vetheti vissza, hiszen a relatíve költséges foglalkoztatás hatására a vállalatok hosszabb távon az egyszerűbb munkát tűkével helyettesíthetik. Ha a családi kedvezményeket (családi adókedvezmény, családi pótlék) is figyelembe vesszük, akkor nemzetközi összehasonlításban a középmezőnyben helyezkedünk el az adóterhek tekintetében. A családi kedvezmények azonban csak a munkavállaló nettó jövedelmét növelik, a vállalatok munkaköltségét nem csökkentik. Így e kedvezmények csak a munkakinálatot ösztönözhetik, azonban a munkakeresletet nem befolyásolják.

A minimálbér átlagbérhez viszonyított aránya (Kaitz-index) – amelynek leginkább az alacsonyan képzettek

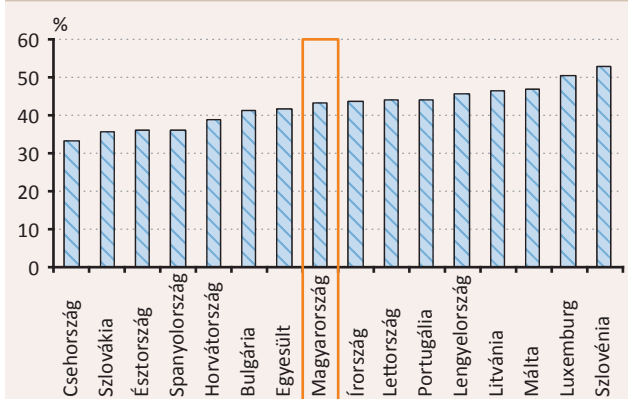
2-71. ábra
Adóék az átlagbér 67 százalékát kereső, egyedülálló, gyermektelen/kétgyermekes munkavállaló esetén nemzetközi összehasonlításban, 2014

*A Munkahelyvédelmi Akcióterv kedvezményeit figyelembe véve, 2015-re számolt.
Forrás: OECD

foglalkoztatására lehet hatása – **Magyarországon nemzetközi összehasonlításban a középmezőnyben alakul**, bár a visegrádi országok között a magasabbak közé tartozik (2-72. ábra). A minimálbér alacsony szintje visszafoghatja a munkakinálatot, mert a munkába állással szerezhető többletjövedelem nem elég nagy a szociális transferek nagyságához viszonyítva. A munkakereslet oldaláról nézve azonban a túl magas szinten megállapított minimálbér is korlátot jelenthet az alacsonyan képzettek foglalkoztatására nézve, mivel megdrágítja a foglalkoztatás költségét.

2-72. ábra
A Kaitz-index 2014-ben nemzetközi összehasonlításban

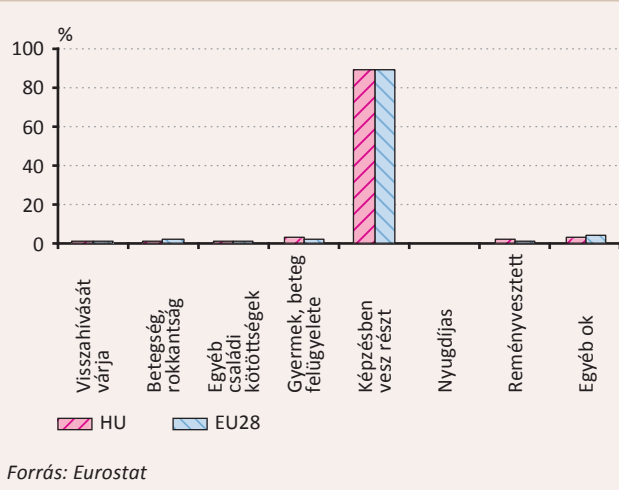
Forrás: Eurostat

A válságot követően Magyarországon is növekedett az úgynevezett reményvesztett munkanélküliek, vagyis azon inaktívok száma, akik – bár szeretnének dolgozni, ám – rövidebb-hosszabb eredménytelenség után feladták a munkakeresést, és kivonultak a munkapiacról, mert úgy gondolják, hogy az adott munkapiaci helyzetben úgysem tudnának elhelyezkedni. Ezen csoport nagy része az alacsony képzettségűek közül kerül ki, hiszen ők azok, akiknek a munkalehetőségeikért folytatott versenyben a jobban képzett munkavállalókkal kell megküzdeniük. Alacsony aktivitásukhoz tehát ez a hatás szintén hozzájárul.

2.4.2. A FIATALOK ALACSONY AKTIVITÁSÁT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Az oktatásban való részvételt mint az inaktivitás okát megjelölők jellemzően a legfiatalabb munkaképes korúak közül kerülnek ki. A 15–24 évesek korcsoportjába tartozók 88,6 százaléka jelölte meg 2014-ben a tanulást a munkapiacra való belépés gátjaként (2-73. ábra).

2-73. ábra
Az inaktívok aránya a 15–24 éves népességben az inaktivitás okai szerint, 2014

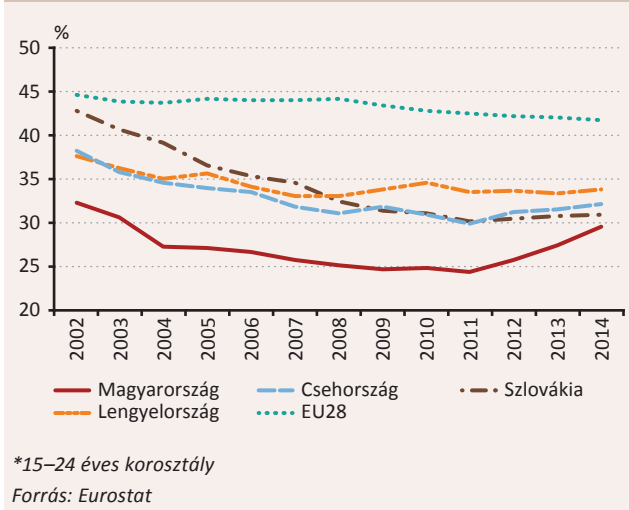
Önmagában az oktatásban való részvétel miatti inaktív munkapiaci státusz nem utal negatív folyamatokra, a valós problémát azoknak a munkaképes korú fiataloknak az aránya jelzi, akik nem folytatnak tanulmányokat, ugyanakkor nem is dolgoznak. Vélhetően ők alkotják az egyik legérzékenyebb csoportot az oktatás-, illetve foglalkoztatáspolitikai változtatásokra, így az intézkedések kialakítása során érdemes e csoportra koncentrálni, mivel lemaradásuk az aktivitás tekintetében rövid távon növelhető.

Nemzetközi szervezetek ajánlásai alapján került kidolgozásra a fenti csoport megragadására szolgáló NEET-mutató (Not in Education, Employment or Training), amely a 15–24 éves korosztályba tartozó azon fiatalok arányát ragadja meg, akik sem oktatásban sem pedig foglalkoztatásban nem vesznek részt (2-74. ábra). Ebben a tekintetben az OECD adatai alapján a felsőfokú képzésben részt vevők legjellemzőbb csoportja, a 20–24 évesek körében hazánk az OECD-országainak átlagát jóval alulmúlva a sor végén helyezkedik el. A listában főként a mediterrán térség országai szerepelnek a leggyengébben, a többi országtól leszakadva. Ezzel szemben a fiatalabb, középfokú iskolát érintő korosztály körében Magyarországon az OECD átlagá-

2-74. ábra
NEET-arány az OECD országokban, 2013

2-75. ábra
A fiatalok aktivitási rátájának alakulása*

val összevetve kedvezőbb képet fest a 15–19 évesek azon hányada, akik nem vesznek részt oktatási, illetve foglalkoztatási tevékenységben.

A fiatalok csoportja tekintetében Magyarországon 2011 óta emelkedő tendencia figyelhető meg az aktivitási rátában, ezzel szemben mind az európai átlag, mind a többi visegrádi ország esetében stagnálás látható.

A legfiatalabb korosztály aktivitási rátájának alakulását tekintve szembetűnő, hogy amíg más visegrádi országoknál többnyire a 2011-es szinten stabilizálódott a ráta, addig hazánkban ez emelkedő tendenciát mutat (2-75. ábra). Ehhez a demográfiai ok mellett a tan kötelezettség korhatárának leszállítása is hozzájárulhatott.

2.4.3. AZ 50 ÉV FELETTIEK ALACSONY AKTIVITÁSA MÖGÖTTI TÉNYEZŐK

Hazánkban az aktivitási lemaradáshoz a vizsgált csoportokat tekintve az 50 év felettiek járulnak hozzá legnagyobb mértékben. Ennek egyik oka, hogy **a válság előtti években a korai nyugdíjazás laza szabályozása miatt alacsony volt az effektív nyugdíjkorhatár.** A válság óta meghozott intézkedéseknek köszönhetően az effektív nyugdíjkorhatár emelkedésnek indult, ami a csoport aktivitási rátájának fokozatos növekedését eredményezi.

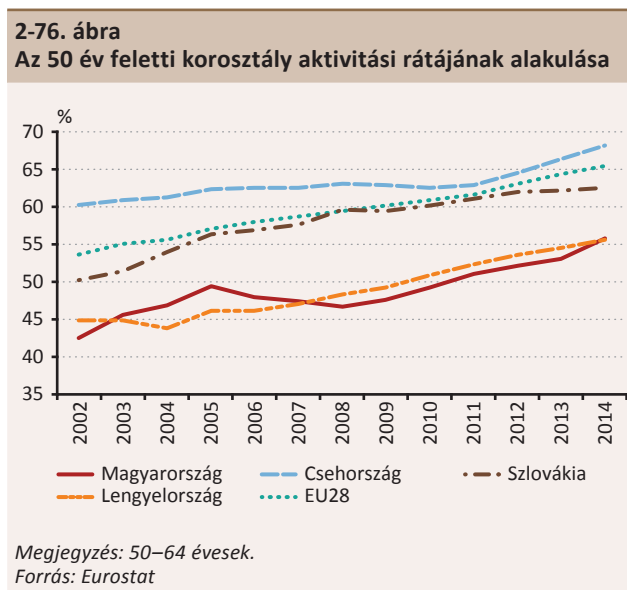
A nyugdíjkorhatár mellett az is hozzájárulhat az idősebbek alacsony aktivitási rátájához, hogy **Magyarorszá-**

gon 50 év felett nagymértékben romlanak a népesség egészséggel kapcsolatos életminőség-jellemzői (Kopp–Skrabski, 2009).

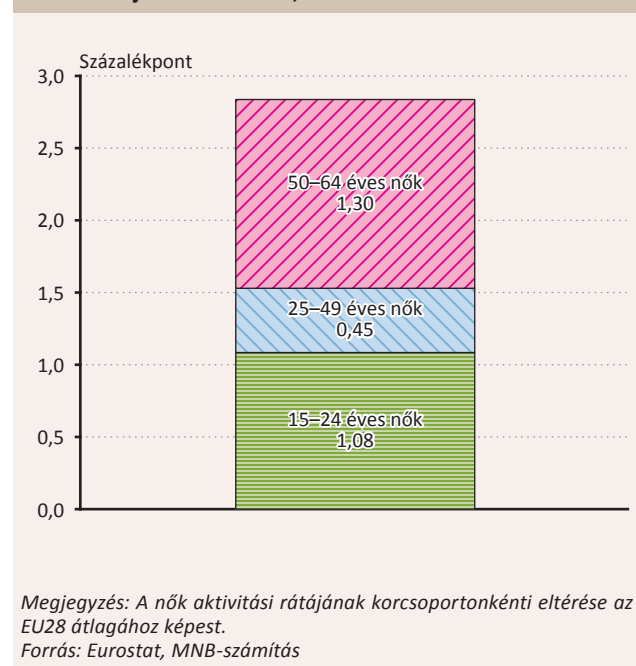
A korcsoport aktivitási rátájának időbeli alakulása azonban hasonlít az európai országokéhoz. 2008 óta mind a visegrádi országok, mind az EU28 esetében növekvő tendenciát figyelhetünk meg az idősek munkapiaci részvételében (2-76. ábra). **A növekvő aktivitás elsősorban a nyugdíjkorhatár emelkedésére vezethető vissza.**

1.1.4. A SZÜLŐKÉPES KORÚ NŐK ALACSONY AKTIVITÁSÁT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

A szülőképes korú nők aktivitását érdemben befolyásolhatják a gyermekvállalással kapcsolatos szociális ellátások és a társadalmi normák különbségei. A nők esetében a szülőképes korosztályba tartozók jelentik az inaktivitás legjellemzőbb csoportjait, jóllehet az 50 év felettiek is jelentősen hozzájárulnak az európai átlagtól való eltéréshez (2-77. ábra). Hagyományosan a nők látják el a gyermekgondozás feladatát, ők maradnak otthon a kisgyermekkel, ami egyfajta fizetetlen munkának tekinthető. **Magyarországon azonban a nők átlagosan több évet maradnak otthon a gyermekükkel,** ami több okra vezethető vissza.

2-77. ábra
Hozzájárulás a magyar nők aktivitási rátájának az EU28-tól vett teljes eltéréséhez, 2014

Egyrészt az állami bölcsődei ellátás kapacitása relatíve alacsony, és nem is igazodik teljes mértékben a dolgozó nők igényeihez (például rövid a nyitvatartási idő). Magán-gyermekellátási szolgáltatásokat sokan anyagi okok miatt nem tudnak igénybe venni, illetve ezek jelentősen megemelik a munkába állás határkölségét, ami szintén visszavetheti a gyermekes nők aktivitását.

Másrészt Magyarországon kevésbé terjedtek el az atipikus foglalkoztatási formák, a részmunkaidős foglalkoztatás hiánya is oka a kisgyermekes nők alacsony aktivitási rátájának. Ugyan a válságot követően a részmunkaidős foglalkoztatás hazánkban is jelentősen növekedett – melyben ciklikus és trendszerű hatások egyaránt szerepet játszhattak (bővebben lásd Bodnár 2014) –, az utóbbi években megállt a részmunkaidős foglalkoztatottság terjedése. Így európai összehasonlításban továbbra is kiugróan alacsony a részmunkaidősben foglalkoztatottak részaránya (2-78. ábra).

FELHASZNÁLT IRODALOM

BLEHA, B. – FÖLDHÁZI, E. – SPROCHA, B. – VANO, B. (2014): *Population projections for Hungary and Slovakia at national, regional and local levels. Population projections developed within the project „SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies”.*

<http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGPopulationProjectionsHUSK.pdf>

BÁLINT L. – KOVÁCS K. (2015): *Halandóság.* In Monostori, J. – Őri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2015.*

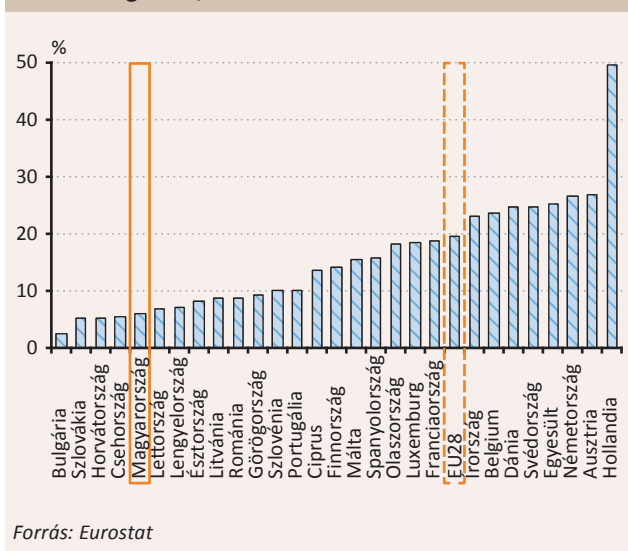
BLOOM, D. E. – CANNING, D. – SEVILLA, J. (2004): *The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach.* World Development Vol. 32, No. 1, p. 1–13.

BODNÁR, K. (2014): *Részmunkaidős foglalkoztatás a válság alatt.* MNB-Szemle, 2014. március, Magyar Nemzeti Bank

EGÉSZSÉGÜGYI STRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET (2015): *Egészségtudományi Fogalomtár, Potenciálisan elvesztett életévek száma.*

http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Potenci%C3%A1lisan_elvesztett_%C3%A9let%C3%A9vek

2-78. ábra
Részmunkaidősben foglalkoztatottak aránya az Európai Unió országában, 2014

EGÉSZSÉGÜGYI VILÁGSZERVEZET (2015): *The determinants of health.*

<http://www.who.int/hia/evidence/doh/en/>

EUROPEAN COMMISSION (2013): *Investing in Health. Commission Staff Working Document Social Investment Package February 2013.*

EUROPEAN COMMISSION (2014): *Recommended Annual Instruction Time in Full-time Compulsory Education in Europe 2013/14,* Eurydice – Facts and Figures.

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/facts_and_figures/Instruction_Time_2013_14.pdf

EUROSTAT (2013): EUROPOP2013

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database>

EUROSTAT (2015): *Tables by theme, Population and social conditions, Education and training, Education, Indicators on education finance, Private expenditure on education.*

<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Földházi, E. (2015): *A népesség szerkezete és jövője.* In Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2015.*

- HANUSHEK, E. A. – WÖSSMANN, L. (2007): *The Role of Education Quality in Economic Growth*. World Bank Policy Research Working Paper 4122.
- HANUSHEK, E. A. – WÖSSMANN, L. (2010): *Education and Economic Growth*. In: Peterson, P. – Baker, E. – McGaw, B. (szerkesztők): *International Encyclopedia of Education*, Volume 2, pp. 245–252. Oxford: Elsevier.
- JACK, W. – LEWIS, M. (2009): *Health Investments and Economic Growth: Macroeconomic Evidence and Microeconomic Foundations*. In Spence: *Health and Growth: Commission on Growth and Development*. The World Bank.
- JAYACHANDRAN, S. – LLERAS-MUNEY, A. (2008): *Life Expectancy and Human Capital Investments: Evidence from Maternal Mortality Declines*. NBER Working Paper No. 13947.
- KÁTAY G. – NOBILIS B. (2009): *Az aggregált aktivitást befolyásoló tényezők Magyarországon*. MNB Working Papers 2009/5.
- KINCSES Á. (2015): *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején*. Központi Statisztikai Hivatal Műhelytanulmányok 8.
- KOPP M. – SKRABSKI Á. (2009): *Nők és férfiak egészségi állapota Magyarországon*. Rész: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009*. Budapest: TÁRKI - Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 117–136. p.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2004): *Az élethosszig tartó tanulás*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lifelong_learning.pdf
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2012): *Magyarország, 2011*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2011.pdf>
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2015): *Az oktatásra ható népesedési folyamatok (2004–2015)*. http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_2_1.html
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET (2015): *Népesség-előreszámítás 2015*.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2010): *Társadalmi Helyzetkép, 2010*.
- KREISZNÉ HUDÁK E. – VARGA P. – VÁRPALOTAI V. (2015): *A demográfiai változások makrogazdasági hatásai Magyarországon európai uniós összehasonlításban*. *Hitelintézeti Szemle*, 2015. június, 14. évfolyam, 2. szám.
- LACKÓ M. (2010): *A rossz magyar egészségi állapot lehetséges magyarázó tényezői; összehasonlító makroelemzés magyar és osztrák adatok alapján, 1960-2004*. MTA Műhelytanulmányok 2010/07.
- LINDH, T. (1999): *Medium-term Forecast of Potential GDP and Inflation Using Age structure Information*. Submitted as working paper at Sveriges Riksbank. http://www.riksbank.se/Upload/Dokument/riksbank/Kat_publicerat/WorkingPapers/WP_99.pdf
- MANPOWERGROUP (2015): *Hiányszakma Felmérés*. <http://hianyszakmafelmeres.hu/>
- MEREDITH, G. (1995): *Demographic Change and Household Saving in Japan*. In: *Saving Behaviour and the Asset Price “Bubble” in Japan*, IMF Occasional Paper, No. 124.
- OECD (1998): *Education at a Glance: OECD Indicators*, OECD Publishing.
- OECD (2012): *Is increasing private expenditure, especially in tertiary education, associated with less public funding and less equitable access?* OECD Education Indicators in Focus, 2012/08 (October). <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EDIFE8.pdf>
- OECD (2013): *How can countries best produce a highly-qualified young labour force?* Education Indicators in Focus. [http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/EDIF%202013--N16%20\(eng\).pdf](http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/EDIF%202013--N16%20(eng).pdf)
- OECD (2014): *Education at a Glance: OECD Indicators*, OECD Publishing.
- OECD (2015): *Potential years of life lost (indicator)*. doi: 10.1787/193a2829-en

- OECD (2015): *Public spending on education (indicator)*. <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm>
- QUINTINI, G. (2011): *Right for the Job: Over-Qualified or Under-Skilled?* OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 120, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5kg59fcz3tkd-en>
- UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, POPULATION DIVISION (2015): *World Population Prospects: The 2015 Revision*.
- VILÁGBANK (2015): *Population Estimates and Projections, 1960–2050*.
- <http://data.worldbank.org/data-catalog/population-projection-tables>
- WEIL, D. N. (2007): *Accounting for the Effect of Health on Economic Growth*. The Quarterly Journal of Economics, August 2007, Vol.122(3), pp. 1265–1306.
- WILKIE, J. – YOUNG, A. (2009): *Why health matters for economic performance*. Department of the Treasury, Australia. http://archive.treasury.gov.au/documents/1496/PDF/05_Why_health_matters.pdf
- WORLD ECONOMIC FORUM (2015): *The Human Capital Report 2015*.

3. Termelékenységi potenciál a magyar gazdaságban

A kétezres évek közepétől kezdve csökken a termelékenység növekedési üteme a fejlett világ gazdaságaiban. Magyarországon és a kelet-közép-európai régióban már a gazdasági válság előtt elindult folyamat a válság hatására súlyosbodott, és a kilábalási periódusban is csak lassú ütemben növekedett.

A magyar vállalatok termelékenységének bővülése az elmúlt évtizedben elmaradt a régió átlagától, amelynek egyik oka, hogy a régió országaiban a hazainál később bekövetkező FDI-beáramlás épp a válság előtti időszakban okozott jelentős hatékonyságnövekedést. Emellett a hazai piacra termelő ágazatok esetében a belföldi kereslet adósságleépítés miatt bekövetkező visszaesése és egyedi hatásként néhány nagy vállalat globális piaci problémái is negatívan érintették a termelékenységet. Ezen felül az egyes ágazatokon belül a termelési tényezők hatékonyabb vállalatok irányába történő lassabb reallokációja tovább fékezte a termelékenység bővülését.

Vállalati méret alapján a gazdaságot termelékenység szempontjából erős heterogenitás jellemzi. A nagy-, valamint a kis- és középvállalatok között fennálló termelékenységkülönbség nemzetközi összevetésben nagynak tekinthető, amelynek regionális átlagra való csökkentése önmagában jelentős kibocsátásnövekedést eredményezhetne. A kkv-szektor alacsonyabb termelékenységéhez a finanszírozás nehezebb elérhetősége, az alacsonyabb innovációs aktivitás, valamint a szakmai és menedzsmentképessegek hiánya együttesen hozzájárultak. Ezen területek célzott erősítése segíthet kiaknázni a kkv-szektor termelékenységbővülésében rejlő növekedési potenciált.

A magyar termelékenységet meghatározó tendenciák közül a foglalkoztatottság tekintetében pozitív kép rajzolódik ki, ugyanis az elmúlt három évben éves szinten folyamatosan nőtt a foglalkoztatottak száma. A foglalkoztatottság másik mérőszáma, az átlagosan ledolgozott heti órák száma – a régióhoz tartozó országok többségéhez hasonlóan – Magyarországon is csökkent az uniós csatlakozás óta. Bár 2013-tól kezdve ennél a mutatónál is megtörni látszik a negatív trend, a foglalkoztatottak létszámnövekedésénél lényegesen lassabban változik.

A javuló foglalkoztatottsági statisztikák mellett az egy főre jutó termelékenység a 2009-es visszaesés után 2011–2012 között visszatért a válság előtti szintre, és lassú ütemben de azóta is folyamatosan növekszik. A régióhoz viszonyítva azonban Magyarország lassabban érte el a válság előtti szintet. Az egy munkaóra jutó termelékenység 2009 óta stagnál, a válság előtti szintet 2014-ig nem lépte át. A munkaóránként mért munka-termelékenység növekedése a visegrádi országok közül hazánkban a leglassabb: a többi ország munkatermelékenysége már 2012 óta meghaladja a válság előtti szintet.

A munkatermelékenységhez hasonlóan a teljes tényezőtermelékenységet is negatívan érintette a válság, és annak újbóli növekedése csak az elmúlt két évben indult meg. A feldolgozóipari vállalatokat vizsgálva megállapítható, hogy az egyéni hatékonyságnövekedés (TFP) szerepe a meghatározó; az erőforrások – például tőkeállomány vagy munkaerő – vállalaton belüli hatékonyabb felhasználásával relatív kisebb növekedést értek el. A vállalatok közötti reallokáció 2009 után jelentősen hozzájárult az aggregált termelékenység növekedéséhez. A reallokáció inkább a feldolgozóipari ágazatok között, mint az egyes ágazatokon belül ment végbe.

A termelékenység a gazdasági növekedés egyik hosszú távú meghatározója. Azt a hatékonyságot fejezi ki, amellyel a termelési tényezőkből kibocsátás jön létre. Ebben a fejezetben a magyar gazdaság és a magyar vállalatok termelékenységét vizsgáljuk, összehasonlítva a visegrádi országokban (Csehország, Lengyelország, Románia és Szlovákia) végbemenő folyamatokkal. Ennek során figyelmet szentelünk a termelékenység alakulását

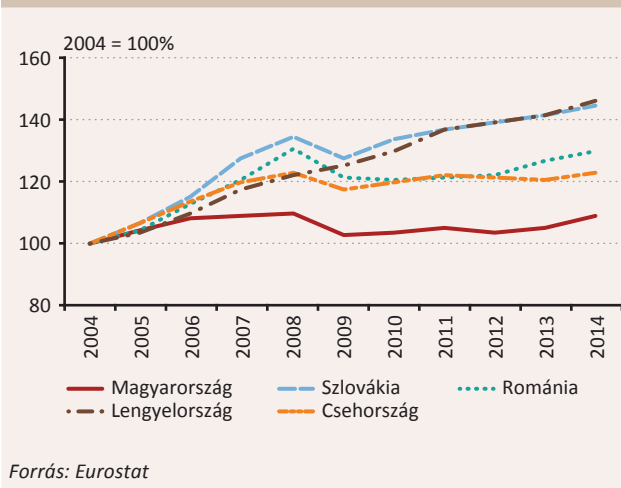
meghatározó tényezők változásának, illetve a foglalkoztatottság, a hozzáadott érték és a beruházás alakulásának az egyes országok és a főbb makrogazdasági szektorok tekintetében. Kitérünk arra is, hogy az ágazatok és a vállalatok közötti erőforrás-allokáció miképp hat a termelékenység növekedésére. Továbbá röviden szót ejtünk arról, hogyan mérhetjük a termelékenységet, és milyen fontos kérdésekkel szembesülünk a mérés során.

3.1. A termelékenység és komponenseinek alakulása a válság óta

3.1.1. A GDP ALAKULÁSA

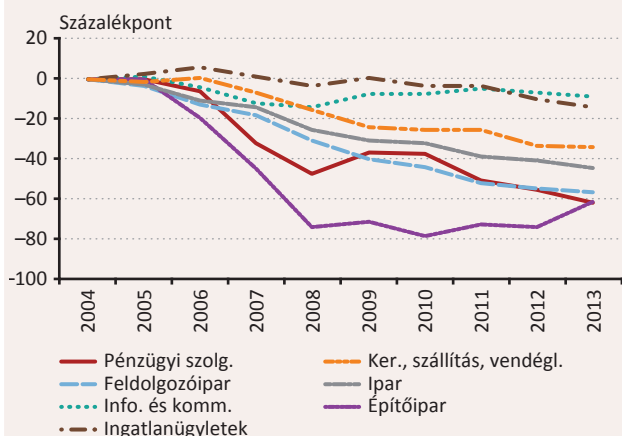
A magyar gazdaság növekedése már 2005 óta elmarad a visegrádi országokétól (3-1. ábra). A környező országok GDP-növekedéséhez hasonlítva Magyarország hazai össztermékének szintje az EU-csatlakozás idején még relatíve magasnak minősült, ugyanakkor a gazdaság növekedése a 2000-es években lassabb volt régiós összehasonlításban. A válság előtti 2008-as bruttó össztermék szintjét csak 2014-re sikerült megközelítenie, miközben több mint húsz százalékkal marad el a regionális élmezőnytől. A kilábalás üteme a román gazdaságéhoz hasonló, viszont elmarad a cseh, a szlovák vagy a lengyel gazdaság növekedésétől, ahol legkésőbb 2010-re sikerült a válság előtti szintet elérni.

3-1. ábra
A reál GDP alakulása a környező országokkal összevetve

A magyar GDP-növekedés lassulása a visegrádi országokhoz képest több szektorban is tetten érhető. A legnagyobb különbség az építőiparban tapasztalható, ahol a visegrádi országok átlagosan 75 százalékponttal magasabb szintbeli GDP-növekedést értek el 2004 óta. Kisebb, de hasonlóan erőteljes lemaradást figyelhetünk meg a feldolgozóiparban, illetve a kis- és nagykereskedelemben is, amelyek jelentős mértékben járulnak hozzá a teljes GDP-növekedéshez. Komoly növekedési elmaradás látszik a pénzügyi szolgáltatások területén is (3-2. ábra).

3-2. ábra
A szektorális GDP alakulása a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta

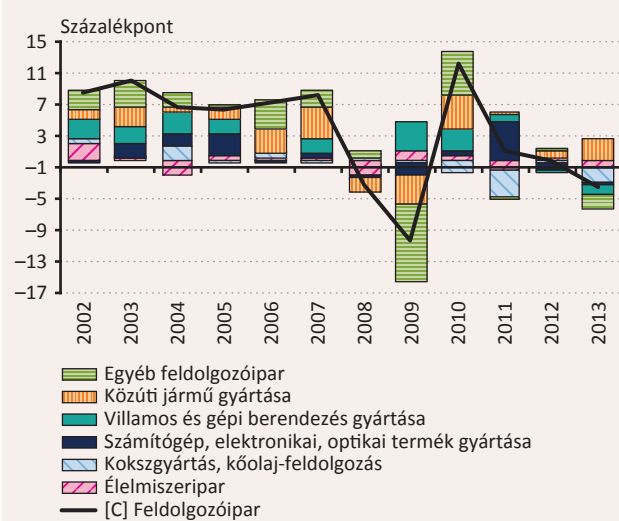

A környező országokkal való GDP-összehasonlításához fontos tudni, hogy jelentős szintbeli és strukturális eltérések álltak fenn az egyes országok között a piacgazdaságra való áttérés idején, ami a felzárkózás dinamikájában is megmutatkozik. A később reformáló országok (például Románia) a gazdaság strukturális átalakulásából adódó termelékenységnövekedés egy részét a 2000-es évek második felében realizálták, míg Magyarországon e folyamatok az 1990-es évek második felében voltak meghatározóak. Ezért a következőkben a magyar gazdaság lassulásának szerkezeti okait keressük, melyhez a legutolsó, 2013-ig rendelkezésre álló adatokat, – a KSH részletes, szektorbontású termelési oldali GDP-statisztikáit és a vállalatok mérlegbeszámolóit – használjuk fel. A vállalati adatok használatának előnye, hogy segítségükkel azonosíthatóvá válnak azok az egyes cégeket vagy ágazatokat ért sokkok, amelyek gyakran a makrogazdasági folyamatokra is erős hatást gyakorolnak (Gabaix, 2011).

A feldolgozóipari növekedés lassulásában szinte az összes iparág szerepet játszik. Az egyes szektorok hozzájárulását a teljes feldolgozóipari GDP növekedéséhez a 3-3. ábra szemlélteti. Érdeemes megjegyezni, hogy bár a feldolgozóipar nemzetgazdasági súlya 2000 óta alig

módosult, szerkezete ugyanakkor jelentős mértékben változott. Elsősorban a textil- és ruházati szektor, valamint az élelmiszerszektorok rovására 2013-ra a feldolgozóipar két meghatározó súlyú szektora az autóipar és a gépi berendezések gyártása lett. **A szektoron belüli szerkezeti átalakulások egyik fontos következménye, hogy megváltozott Magyarország exportszerkezete.** (Ezzel a témával bővebben 3-3. számú keretes írásunk foglalkozik.)

3-3. ábra
A feldolgozóipari szektorok százalékpontos szektoron belüli növekedési hozzájárulása

Megjegyzés: Élelmiszeripar (10–12); Kocsigyártás, kőolaj-feldolgozás (19); Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása (26); Villamos és gépi berendezés gyártása (27–28); Közúti jármű gyártása (29); Egyéb feldolgozóipar (13–18, 20–25, 30–33)
Forrás: KSH termelési oldalú GDP, MNB-számítás

A feldolgozóipar növekedésének válság utáni lassulásában legalább két szektor érintett. 2009 óta a kőolaj-szektor hozzájárulása szinte folyamatosan és jelentős mértékben negatív. Itt elsősorban a szektor koncentráltasága miatt fontos szerepet játszanak az egyes vállalatokat érő ársokkók és világgazdasági folyamatok, valamint a szektorhoz csatlakozó értékláncokon belüli reallokáció, például a kereskedelmi tevékenység kiszervezése, átalakítása.

A növekedés lassulásában részt vevő másik fontos iparág az **elektronikai** ipar. A 2011-es pozitív hozzájárulása ellenére a szektor növekedési hozzájárulása a korábbi évekhez viszonyítva jelentősen csökkent. Ebben a szektorban kiemelt szerepet játszanak a Nokia komáromi

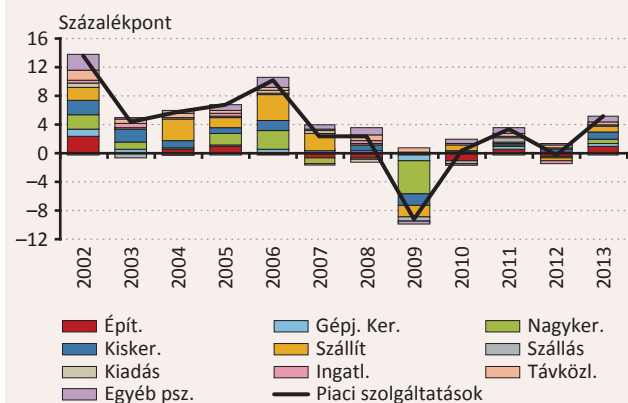
gyárának bezárása, valamint több fontos vállalatot (például Samsung, Bosch, NI Hungary) érő jelentős visszaesés.

A villamos és gépi berendezés szektorokban meghatározó vállalatok alakultak át, vagy olvadtak össze, ezért ezt a két szektort egyben kezeljük. Bár 2009 és 2011 között pozitívan és komoly mértékben járultak hozzá a növekedéshez, 2012–2013-ban ez visszafogottabbá vált.

2011-óta jelentős súlya van az autóiparnak a feldolgozóipari növekedésben. A növekedés az autó- és az autóalkatrész-gyártó vállalatok esetében egyaránt megfigyelhető. Az Audi meghatározó növekedési hozzájárulása és a Mercedes elinduló termelése mellett 2013-ra mind az Opel, mind a Suzuki gyárak jelentősen bővítették termelésüket.⁷³ A 2014. évi mérlegadatokat alapján a vállalatok teljesítménye tovább javult. Az Audi 2014-re 4,6 százalékkal, a Mercedes 1,4, míg az Opel 25,2 százalékkal növelte üzleti eredményét. Egyedül a Magyar Suzuki Zrt. zárt rosszabb évet a 2013-asnál.⁷⁴

A piaci szolgáltatások lassú növekedéséért a növekedésdekompozíció alapján elsősorban a kereskedelemben lejátszódó folyamatok felelősek. Az ágazatban nincsen olyan szektor, amely folyama-

3-4. ábra
A piaci szolgáltató szektorok százalékpontos szektoron belüli növekedési hozzájárulása

Megjegyzés: Épít. = Építőipar (41–43); Gépi. Ker. = Gépjármű-kereskedelem (45); Nagyker. = Nagykereskedelem (46); Kisker. = Kiskereskedelem (47); Szállít. = Szállítás és Raktározás és Posta (49–53); Szállás = Szálláshely, vendéglátás (55–56); Kiadás = Kiadás, Film és televízió (58–60); Távközl. = Távközlés (61–63); Ingatl. = Ingatlanügyek (68); Egyéb psz. = Egyéb piaci szolgáltatások (69–82);(Teáor kód)
Forrás: KSH termelési oldalú GDP, MNB-számítás

⁷³ Az Opel Szentgotthárd Magyarország 2012-ben adta át a Flex motorgyárat, 2013 februárjában kezdte meg a sorozatgyártást (Forrás: Opel.hu). Az esztergomi Magyar Suzuki Zrt. 2013-ban indította meg az SX4 modellek sorozatgyártását (Forrás: Suzuki.hu).

⁷⁴ Forrás: <http://e-beszamolo.im.gov.hu>

tosan és nagy súllyal fogná vissza a GDP növekedését, a lassulás szinte minden szektort egyaránt érint. Ugyanakkor a válság óta fennálló visszafogott kereslet miatt mind a kis- és nagykereskedelem, mind a szállítás jövedelemtermelési hozzájárulása lényegesen kisebb, mint 2002 és 2007 között volt. Ezen belül a 2009-es GDP-csökkenés elsősorban a nagykereskedelem visszaesésének köszönhető, melyet egyedi vállalati sokkok határoznak meg (3-4. ábra). A dinamika jobban tükrözhetette a szektor legnagyobb vállalatainak⁷⁵ globális vagy hazai cégcsoporton belüli optimalizációját, mint a szektor tényleges jövedelemtermelő képességének folyamatait.

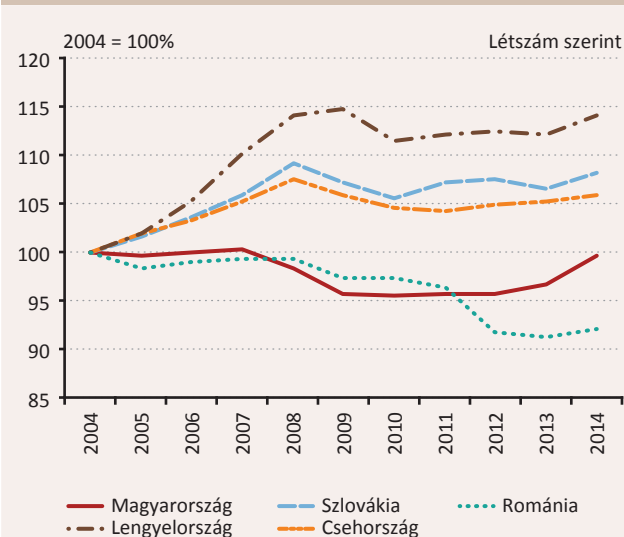
3.1.2. A FOGLALKOZTATÁS ALAKULÁSA

A magyar foglalkoztatottság a válság hatására mintegy 5 százalékos csökkenést 2004-hez viszonyítva, de az elmúlt három évben éves szinten folyamatosan növekedett. Románia és Magyarország kivételével a többi gazdaságban visszatért a foglalkoztatás a válság előtti szint közelébe.

A foglalkoztatottsággal ellentétben a ledolgozott heti órák átlagos száma a legtöbb országban – így Magyarországon is – csökkent az EU-csatlakozás óta. A válság hatására Magyarországon nőtt a részmunkaidős foglalkoztatás gyakorisága, amihez a munkapiaci intézményrendszer változásai (az új munka törvénykönyve értelmében) is hozzájárulhattak. A ledolgozott munkaórák tömege így a foglalkoztatásnál mérsékeltebb ütemben emelkedett, és a válság előtti szintig növekedett (3-5.a és 3-5.b ábra).

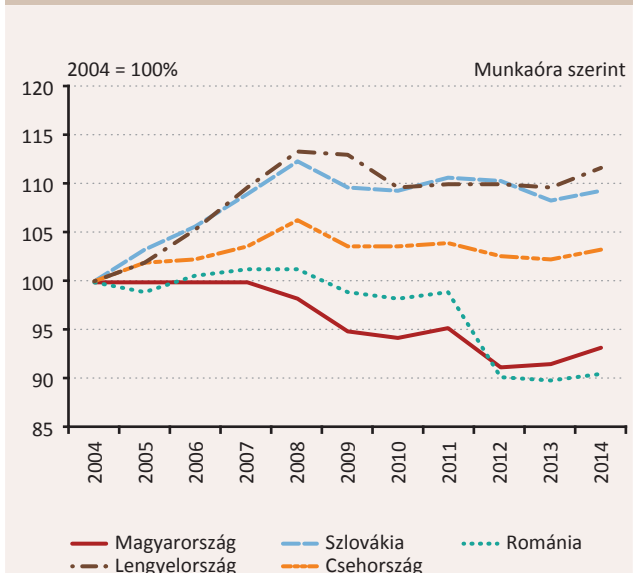
A magyar foglalkoztatás lassabb növekedése a visegrádi országokhoz képest több szektorban is tetten érhető. A GDP-hez hasonlóan régiós összehasonlításban a legnagyobb növekedési lassulás az építőiparban figyelhető meg, bár a régiótól való elmaradás az utóbbi években fokozatosan mérséklődött (3-6.a és 3-6.b ábra). Ugyanakkor a kis- és nagykereskedelemben, a feldolgozóiparban és a pénzügyi szolgáltatások területén is lassabb foglalkoztatásnövekedést láthatunk a régió többi országához képest. Csak az ingatlanügyletek szektorban tapasztalható a régiónál dinamikusabb – munkaóránként mért – foglalkoztatásnövekedés.

3-5.a. ábra
A foglalkoztatottság alakulása 2004-hez képest, létszám szerint

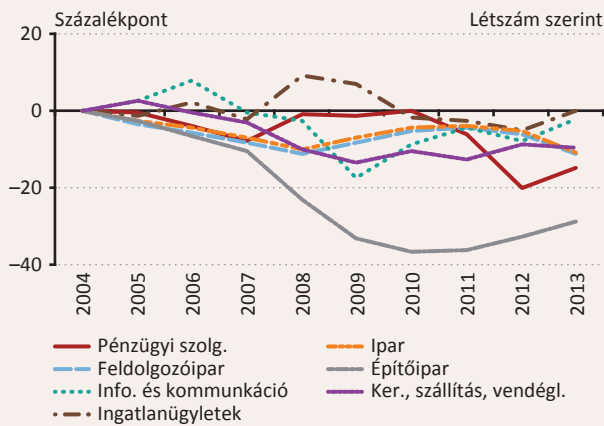
Forrás: Eurostat

3-5.b. ábra
A foglalkoztatottság alakulása az átlagos munkaóra alapján 2004-hez képest

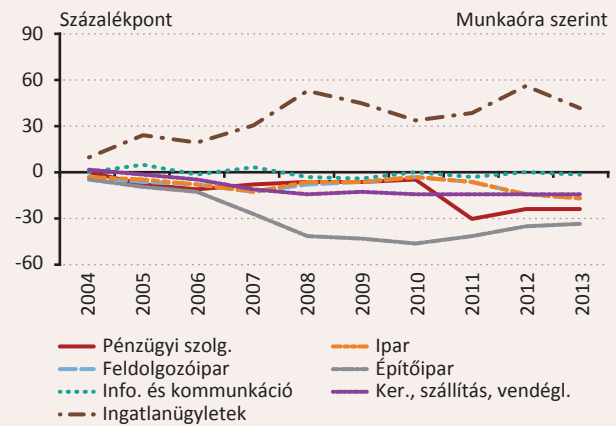

Forrás: Eurostat

⁷⁵ Többek között az MVM Földgáz Trade Zrt., Fibria Trading International Kft., Glencore Grain. Forrás: Hvg.hu/top500

3-6. a ábra
 Szektorális foglalkoztatás a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, létszám szerint

Forrás: Eurostat

3-6. b ábra
 Szektorális foglalkoztatás a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, munkaóránként

Forrás: Eurostat

3-1. keretes írás

A termelékenység méréseire használt indikátorok

A termelékenység megragadására többféle mutató használható annak függvényében, hogy a termelési folyamatot milyen szempont szerint vizsgáljuk. A legelterjedtebb mérőszám a munkatermelékenység, amely az egy munkaóra vagy egy munkavállalóra jutó kibocsátást méri. A munka mint termelési tényező mennyiségi mérése kézenfekvő, ugyanakkor az egy munkaóra jutó kibocsátás nem ragadja meg az egyéb tényezők kibocsátáshoz való hozzájárulását, a termelési tényezők allokációjának hatékonyságát, a technológiai komponenst, illetve a munkaintenzitást (Mark 1986).

A termelékenység mérésének több problémája is ismert, ezek közül emelünk ki néhányat. Egyrészt fontos az egyes tényezők pontos, összehasonlítható mérése. Jó példa erre a különböző években végrehajtott beruházási hullámokból származó gépparkok tőkeértékének összehasonlítása a vállalatok között (OECD 2009). Másrészt, mivel a termelési tényezők vagy egy éves átlagos szintet (például létszámot) vagy egy év végi állapotot (például tőkeállományt) tükröznek, ezért a vállalat – fix tényezők melletti – hatékonysági növekedése és a termelékenységi sokk miatt bekövetkezett beruházás nem különíthető el egymástól. A problémára megoldást kínál többek között Olley és Pakes (1996), Levinsohn és Petrin (2003), valamint újabban Wooldridge (2009). A termelékenység átfogóbb mérésére az úgynevezett teljes tényezőtermelékenység-mutató (TFP) szolgál, amelynek révén orvosolhatóvá válnak az említett hiányosságok.⁷⁶ Így például vizsgálhatóvá válik a tőke felhasználásának hatékonysága és mértéke a munkához képest. A teljes tényezőtermelékenység-típusú megközelítések egy azonos termelési függvény létét feltételezik egy szűk iparágon belül. Azaz feltételezik például, hogy a kis- és a nagyvállalatok nagyon hasonló vagy azonos termelési technológiát használnak, ami nem feltétlenül igaz. Ugyanez a feltételezés érvényes lehet a hazai és külföldi tulajdonú vállalatok viszonylatában is.

Érdemes megjegyezni azt is, hogy mind a munkatermelékenység, mind a TFP változásának számolása során időben hasonlítjuk össze a reál hozzáadott értéket a cégen belül. Az összehasonlítás annál nehezebb, minél több és specializáltabb terméket vagy szolgáltatást ad el egy vállalat, hiszen az értékváltozásból az árváltozás nehezebben különíthető el. Például két cementgyár összehasonlítása (Syverson 2004) ebből a szempontból könnyebb, mint két IT-szolgáltató vállalaté.

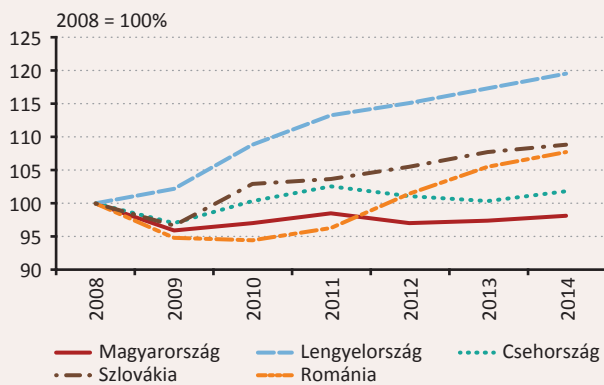
⁷⁶ TFP – Total Factor Productivity vagy MFP – Multi Factor Productivity

3.1.3. A MUNKATERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSA

Az egy főre jutó termelékenység a 2009-es visszaesés után 2011–2012-ben visszatért a válság előtti szintre, és azóta is folyamatosan növekszik. **A válság előtti szinthez való visszatérésben hazánk a leglassabbak közé tartozott.**

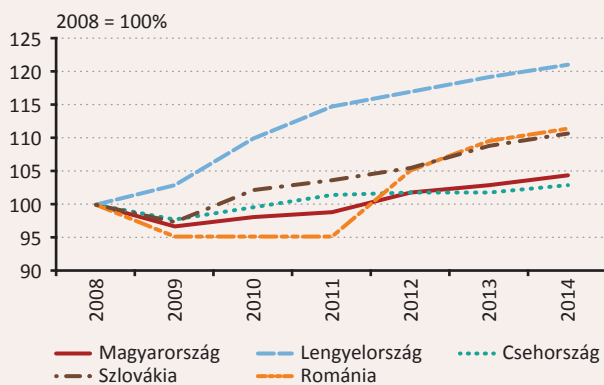
Az egy munkaóra jutó termelékenység 2009 óta stagnál, a válság előtti szintjét 2014-ig nem érte el. **A munkatermelékenység növekedése a visegrádi országok közül Magyarországon a leglassabb,** mivel a többi ország munkatermelékenysége már 2012 óta meghaladja a válság előtti szintet (3-7.a és 3-7.b ábra).

3-7.a ábra
Az egy munkavállalóra eső reál munkatermelékenység alakulása

Forrás: Eurostat

3-7.b ábra
Az egy órára jutó reál munkatermelékenység alakulása

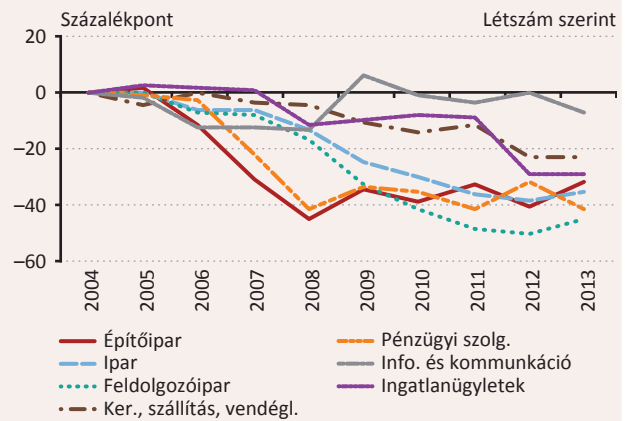

Forrás: Eurostat

A magyar munkatermelékenység alakulását szektorok szintjén is összemérhetjük a régió átlagos teljesítményével (3-8.a és 3-8.b ábra). **Az egy főre jutó terme-**

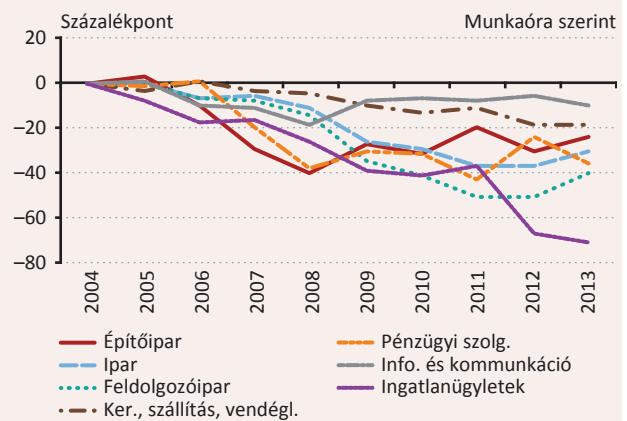
lékenység a pénzügyi szolgáltatások, az építőipar és a feldolgozóipar terén mutatja a legnagyobb elmaradást a régiós növekedéshez képest. Ez az elmaradás az egy munkaóra jutó termelékenység alakulásában is tetten érhető. A legkisebb relatív termelékenységlassulást az információ, kommunikáció, valamint a kereskedelem és szállítás szektorokban tapasztalhatjuk. Az egy főre, illetve egy órára jutó termelékenység alakulása az ingatlanügyletek szektorban különösen eltér. A válság után felélénkülő hazai ingatlanpiacnak köszönhetően ezt elsősorban a növekvő munkaóra szám magyarázza.

3-8.a ábra
Szektorális termelékenység a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, létszám szerint

Forrás: Eurostat, MNB-számítás

3-8.b ábra
Szektorális termelékenység a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, munkaóra szerint

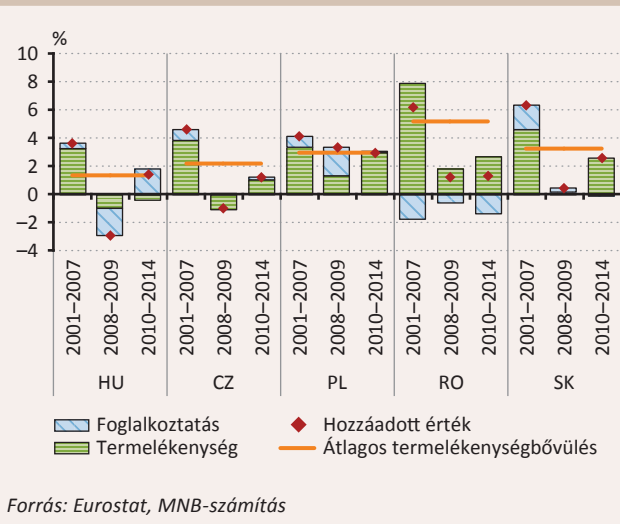
Forrás: Eurostat, MNB-számítás

A lengyel gazdaságot nem rázta meg a válság a munkatermelékenység szempontjából, Románia esetében – amint az az ágazati és mikroszintű bontásokban látható lesz – az infokommunikációs (IKT) szektor, illetve

az IKT intenzív szektorok bővülése révén jelentősen megnőtt a termelékenység. Magyarország és Csehország esetében a termelékenység bővülése folyamatosan az Európai Unió átlaga alatt marad, ugyanakkor a lassulás sem olyan erőteljes, mint a román gazdaság esetében.

A válság alatt és az azt követő 2010 és 2014 közötti időszakban sokkal visszafogottabb volt a termelékenység átlagos növekedési üteme a régióban. Ezen belül hazánkban drasztikus csökkenés figyelhető meg a foglalkoztatásban, illetve a 2010-es évek első felében további termelékenységszökkenés mutatkozik, igaz a foglalkoztatás regionális szinten kiemelkedő bővülése mellett (3-9. ábra). A régió országaiban hasonló trend mentén csökkent a hozzáadott érték, Lengyelország és Románia kivételével, mivel az előbbiben gyors visszapattanás volt tapasztalható a termelékenység szempontjából, míg utóbbiban már a 2001–2007 közötti időszakban is csökkent a foglalkoztatás, és ez a folyamat a válságot követően sem állt le. Szlovákia és Csehország esetében nem beszélhetünk foglalkoztatásbővülésről, Magyarországon és Lengyelországban ugyanakkor pozitív volt a foglalkoztatás növekedési üteme.

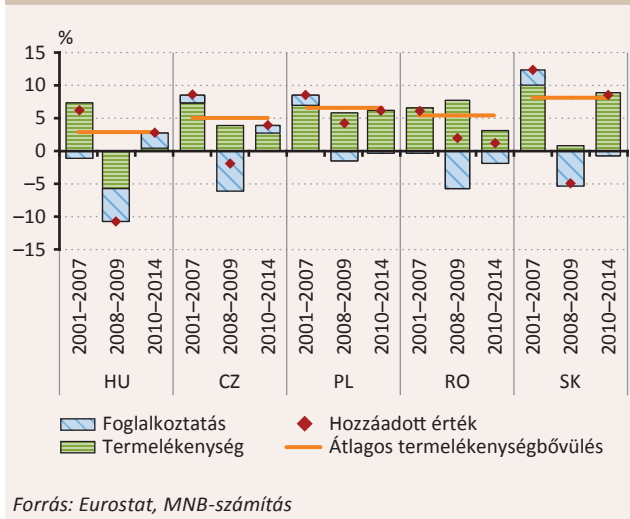
3-9. ábra
Az aggregált nemzetgazdasági hozzáadott érték növekedésének felbontása regionális összehasonlításban

A feldolgozóipart illetően elmondható, hogy regionális átlagban a termelékenység növekedési ütemének lassulása mellett a foglalkoztatás mérsékelte az iparági hozzáadottérték-növekedést. **A magyar feldolgozóipar termelékenysége** a válság alatt megugrott, ezt ellensúlyozza a foglalkoztatásban mutatkozó visszaesés. **A 2010–2014-es időszakban a – régió átlagát meghaladó szintű – foglalkoztatásbővülés adja a feldol-**

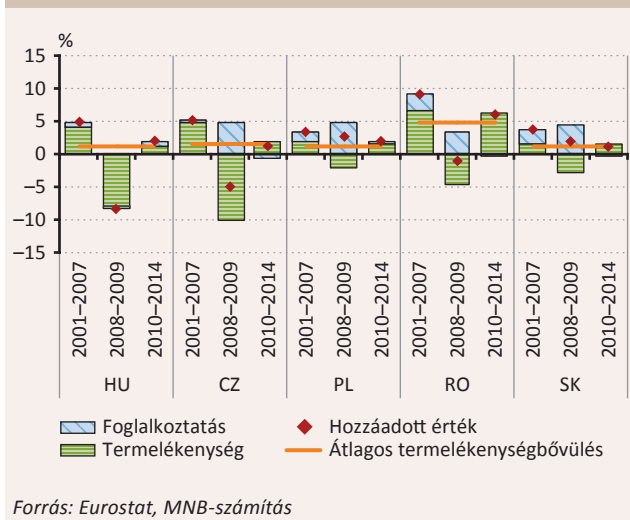
gozóipari hozzáadott érték növekedését. A környező országokban különbözőképpen alakult a szektor növekedése, mint az aggregált dekompozíció esetében. Románia esetében a megforduló trend a szektor strukturális átalakulására enged következtetni, itt a termelés válhatott kevésbé munkaintenzívvé (3-10. ábra).

3-10. ábra
A feldolgozóipari hozzáadott érték növekedésének felbontása regionális összehasonlításban

Hazánkban a piaci szolgáltatások termelékenységének növekedése terén nagyobb visszaesés volt tapasztalható a feldolgozóiparhoz képest a 2008–2009-ben. Csehország, Magyarország és Románia kivételével a válság alatt is pozitív maradt a szektor a teljes hozzáadottérték-növekedés tekintetében. Ugyanakkor a növekedési ütem a piaci szolgáltatások szektorban – Lengyelország kivételével – jelentősen csökkent.

3-11. ábra
A piaci szolgáltatások szektor hozzáadottérték-növekedésének felbontása regionális összehasonlításban

Jól látható, hogy a legtöbb gazdaságban a termelékenység növekedését drasztikus visszaesés jellemezte a válság előtti időszakhoz képest (3-11. ábra).

3.1.4. TELJES TÉNYEZŐTERMELÉKENYSÉG (TFP)

A teljes tényezőtermelékenység (TFP) megmutatja, hogy egy szektoron belül ugyanannyi tőke és munka felhasználásával hányszor nagyobb vagy kevesebb kibocsátásra képes egy adott vállalat egy másikhoz képest. A munkatermelékenységhez hasonlóan a **TFP-t is negatívan érintette a válság**, és annak újbóli növekedése csak az elmúlt két évben indult el. A teljes tényezőtermelékenység a munkán kívül a tőkét is figyelembe veszi a termelési folyamat értékelése során.

A régió országainak **aggregált TFP-növekedési üteme alapján a kétezres években jelentős felzárkózás figyelhető meg az Európai Unió legfejlettebb tizenöt tagállamához**. A régió éllovasának egyértelműen Románia nevezhető, ahol a termelékenység 2008-ra a 2000-es szint másfélszeresére nőtt. A román gazdaság mellett jól teljesített a szlovák is, habár az időszak nagy részében a visegrádi országok hasonló fejlődést mutattak. **Magyarország, Csehország és Lengyelország esetében már a válság előtti években is lassulás, illetve stag-**

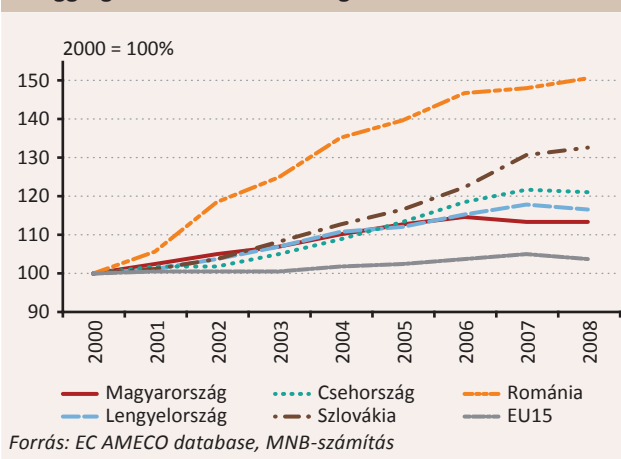
nálás volt megfigyelhető a termelékenység bővülésében. A válságot követő időszakban Lengyelországban számottevően nőtt a termelékenység; a régió országait tekintve Szlovákiában emelkedett a termelékenység az EU15 értéke fölé. A válságot követően Romániában és Szlovákiában nőtt a leggyorsabb ütemben a termelékenység (3-12.a és 3-12.b ábra).

A továbbiakban a TFP alakulását a vállalatok felől közelítjük meg, a feldolgozóiparra koncentrálna. Vállalati pénzügyi beszámolók segítségével a feldolgozóipar GDP-növekedése felbontható egyéni teljes tényezőtermelékenység-változásra, valamint a tőke- és munkaerő-állomány változásához köthető hozzáadottérték-növekedésre. A módszertan részletes leírását Kátay és Wolf (2008) tanulmánya tartalmazza.⁷⁷

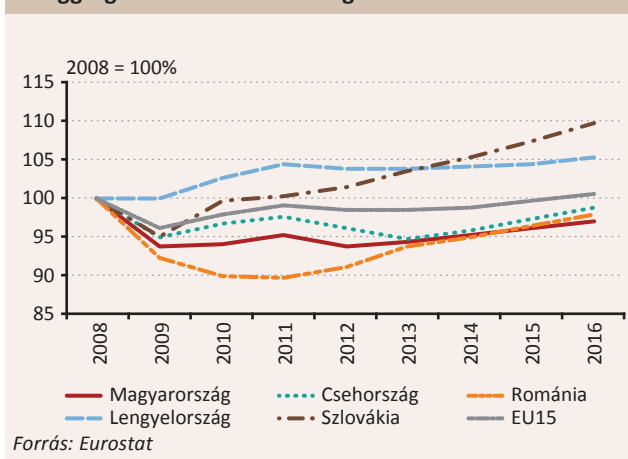
A termelési tényezők (tőke és munka) terméké váló alakításának hatékonysága, termelékeny alakulása jelentősen befolyásolja a gazdaság növekedését.⁷⁸

A 2002 és 2007 közötti időszakban a feldolgozóipar GDP-növekedését minden évben elsősorban az egyéni szintű teljes tényezőtermelékenység növekedése határozta meg (3-13. ábra). Ezt jól illusztrálja a feldolgozóipar által termelt bruttó össztermék növekedésének felbontása. Az egyéni termelékenységnövekedésen kívül jelentős a munkaerő felvételén keresztüli növekedés is. Bár a beruházáson keresztüli növekedés szinte minden évben pozitív, hatása csekélyebb, mint a munkáé (3-14. ábra).⁷⁹

3-12.a ábra
Az aggregált TFP alakulása a régióban

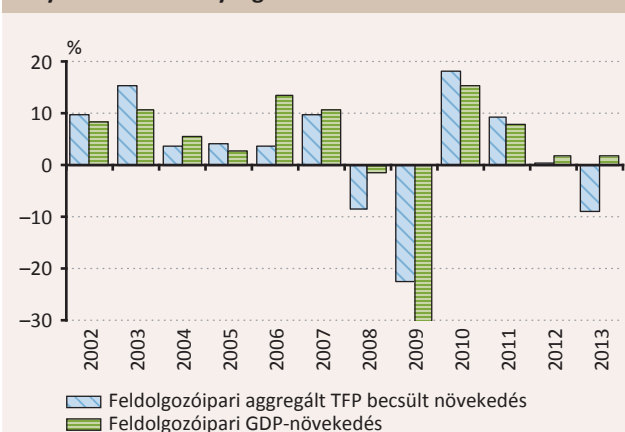
3-12.b ábra
Az aggregált TFP alakulása a régióban

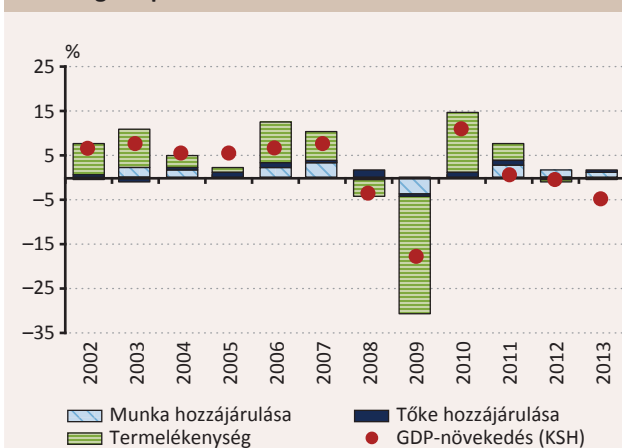
⁷⁷ A dekompozícióhoz Levinsohn és Petrin (2003) termelési függvény alapú becslési eljárását használjuk. A dohány- és olajipart kihagyjuk az elemzésből, mert a 2001-es számviteli szabályváltozások miatt nem számolható közvetlenül vállalati hozzáadott érték.

⁷⁸ A vállalati termelékenység mérési problémáit és a témához kapcsolódó empirikus irodalmat jól összefoglalja Syverson (2008).

⁷⁹ Fontos megjegyezni, hogy itt vállalati szintű tárgyeszköz-változásból számoljuk a beruházást, ami többek között a használt gépek és ingatlanok másodpiaca miatt eltérhet a nemzetgazdasági beruházástól.

3-13. ábra
Feldolgozóipari GDP-növekedés és az aggregált teljes
tényezőtermelékenység alakulása

Megjegyzés: Feldolgozóipar dohány- és olajipar nélkül
 Forrás NAV, KSH, MNB-számítás

3-14. ábra
A feldolgozóipari növekedés felbontása

Forrás: NAV, KSH, MNB-számítás

A 2008–2013-as időszak átlagában elsősorban a tőke és közel hasonló mértékben a munkaerő növekedése határozza meg a GDP-növekedést. A tőke- és a foglalkoztatási növekedés pozitív hatásában kiemelt szere-

pet játszanak a 2010 utáni járműipari és fémfeldolgozási beruházások.⁸⁰ Mind a tőke, mind a munkaerő növekedése a 2008–2013-as időszakban átlagosan 0,5 százalékponttal növeli a feldolgozóipar GDP-jét.

⁸⁰ A fémfeldolgozó ipar termelékenységi visszaesése a szektor legtöbb vállalatát érintő kibocsátásszint-csökkenéssel magyarázható.

3.2. A lassulás okai

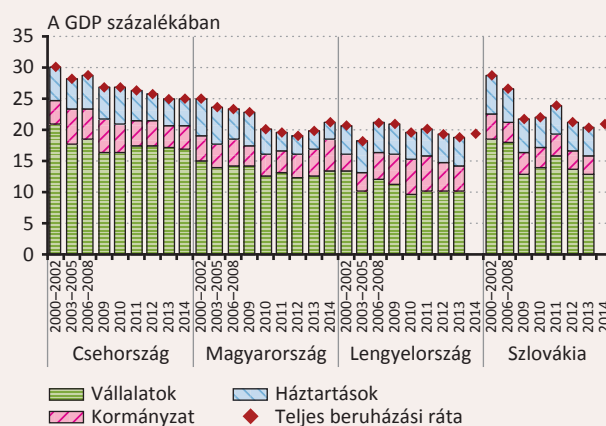
A gazdasági növekedés lassulása a legtöbb országban már a válság előtt elkezdődött. Ez alól Magyarország sem kivétel. Ugyanakkor a **válságból való kilábalás is lassabb volt, mint a korábbi recessziók esetében.** Ez a fejezet a lassulás és a lassú kilábalás lehetséges okait járja körül.

3.2.1. BERUHÁZÁSOK

A termelékenység és a növekedés lassulásának egyik oka, hogy a **beruházások növekedési üteme is visszaesett, és a korábbi recessziókból való kilábalásokkal szemben alacsony szinten maradt.** Fontos megjegyezni, hogy a beruházások visszaesésének keresletoldali, kínálatoldali és mérlegkiigazítási okai is vannak (Martonosi, 2013). **Magyarországon többérvényi csökkenés után a 2006-os kiigazítások eredményeképpen a tőkeintenzitás a válság előtti szinten áll.** A régió országaiban a válság után – Lengyelország kivételével – jelentősen a visszaesett a beruházások mértéke (3-15.a ábra). A beruházások visszaesése mögött különböző okok húzódnak meg. Egyrészt Magyarországon regionális összehasonlításban is alacsony a magánszektor beruházási rátája, másrészt a lakosság körében és a vállalati szektorban végbement mérlegkiigazítás, továbbá a bizonytalan makrokörnyezet és a vállalati szektorban lezajlott adósságleépítés visszafogta a válságból való kilábalás sebességét. További problémát jelent, hogy a kkv-szektor beruházásait hitelkínálati korlátok is gátolják (3-15.b ábra). 2013 során fordulat következett be a regionális szinten is alacsonynak mondható beruházási aktivitásban, amelyben érdemi szerepe volt a kormányzati beruházások 2011 és 2015 között tapasztalható, a GDP közel 2 százalékát kitevő növekedésének, melyet jórészt az intenzívebbé váló Európai Unió forrásfelhasználás magyaráz. A beruházások visszaesésében szerepet játszhatott a válságot követő globális reálgazdasági bizonytalanság és az országkockázat emelkedése. A külföldi tőkeberuházások (foreign direct investment, FDI) a kutatások szerint különösen fontosak a termelékenységi és gazdasági növekedés szempontjából (Rivera-Batiz, 1991). A bizonytalan gazdasági környezet jelentősen lassíthatja

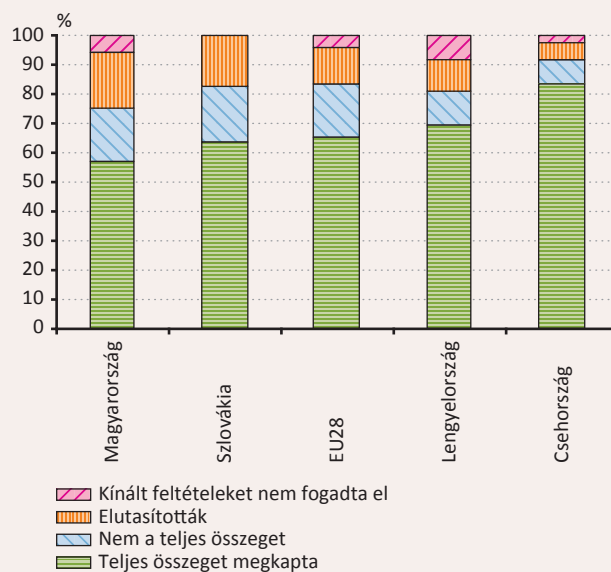
az új külföldi tőkebefektetések beáramlását a gazdaságba, bizonyos esetekben akár tőke kivonáshoz is vezethet, amint az megfigyelhető volt az egész régióban a válság utáni években.

3-15.a ábra
A GDP-arányos beruházási ráta alakulása és dekompozíciója a régióban

Forrás: Eurostat

3-15.b ábra
A kkv-k által benyújtott hitelkérelmek eredménye 2014-ben

Forrás: Európai Bizottság (AFE-felmérés)

3.2.2. HUMÁN TŐKE

Amint arra a kiadvány 1. fejezetében is kitértünk, a hosszú távú növekedés egyik alappillére a humántőke bővülése. **A tőkeberuházás lassulása mellett a humántőke-növekedés is stagnálásnak indult** mind a fejlett OECD-országokban, mind a kelet-közép-európai régióban. Nagy Britanniában például a stagnálás oka az is lehet, hogy visszaesett az oktatás színvonala, az alacsonyabban kvalifikált munkakinálat következtében a vállalatok stratégiája a kevésbé tudás- és technológiaintenzív tevékenységek felé tolódik, ami hosszú távon a gazdasági növekedést és az életszínvonal javulását veszélyeztetheti (Sisson 2014). A Penn World Table 8.1 adatai és Barro, Lee 2012-es tanulmánya alapján a 15 év felettiek oktatásban töltött átlagos ideje a kilencvenes években nagymértékben emelkedett (Magyarország esetében több mint 18 százalékkal).

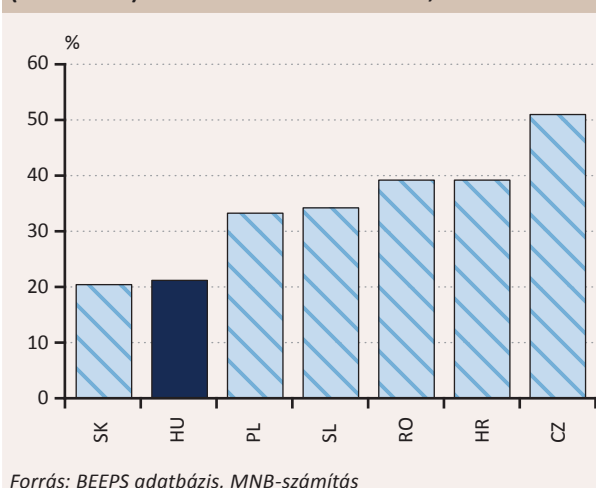
3.2.3. INNOVÁCIÓS FOLYAMATOK

Az innováció fontos motorja a növekedésnek, és a jövőbeli növekedés megalapozásában is rendkívül meghatározó. A vállalatok innovációs tevékenységének jellemző mérőszáma a kutatásra-fejlesztésre fordított erőforrások összege, ugyanakkor a K+F tevékenységre fordított összeg mellett fontos a tevékenység vállalatok közötti koncentrációja is. Magyarország innovációs folyamatainak elemzését két oldalról közelítjük meg, és hasonlítjuk össze a régió országaival. Egyrészt megvizsgáljuk, hogy **milyen gyakori az innovációs tevékenység**. Másrészt összevetjük Magyarország GDP-arányos K+F költségeit a régió számaival, hogy az innovációba való befektetés mértékéről is képet alkothassunk.

Az első kérdés megválaszolásához az EBRD–BEEPS⁸¹ kérdőívekre épített adatbázisát használhatjuk, amely a közép- és kelet-európai országok vállalataira koncentrál. A felvétel ötödik hulláma (2011–2014) már innovációs kérdéssort is tartalmaz, amely a termék-, a folyamat-, a szervezeti és a marketingújításokat vizsgálja. A BEEPS elsősorban a feldolgozóipar menedzsmenttevékenységének reprezentatív mintázására összpontosít. A visegrádi régióban átlagosan 380 vállalatot kérdeznek meg országonként. A magyar minta válaszait a környező országok vállalatainak válaszaihoz hasonlítva próbálunk képet kapni a hazai vállalatok innovációs helyzetéről.

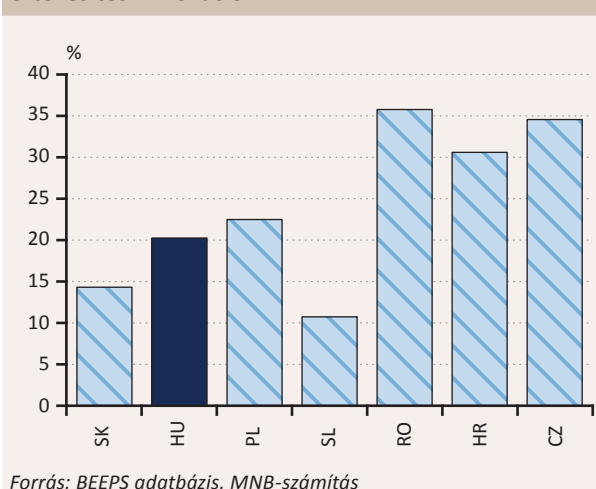
Az elmúlt három év tevékenységét vizsgáló négy kérdésből az első a termék innovációjára – új technológia vagy új anyag felhasználására, bevezetésére – vonatkozik (3-16.a ábra). Magyarországon a válaszadók alig több mint ötöde vezetett be új terméket. Összehasonlítva a többi kelet-európai országgal ez az egyik legalacsonyabb arány, különösen Csehország és Románia vállalatainak válaszaihoz viszonyítva. A második kérdés új termelési rendszer és/vagy új értékesítési csatorna használatát vizsgálja (3-16.b. ábra). Magyarországon a válaszadók mindössze alig ötöde vezetett be új termelési rendszert, ezek több mint hetven százaléka termékinnováció.

3-16.a ábra
Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–2014) a válaszadók százalékában, termékinnováció

Forrás: BEEPS adatbázis, MNB-számítás

3-16.b ábra
Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–2014) a válaszadók százalékában, termelési-értékesítési innováció

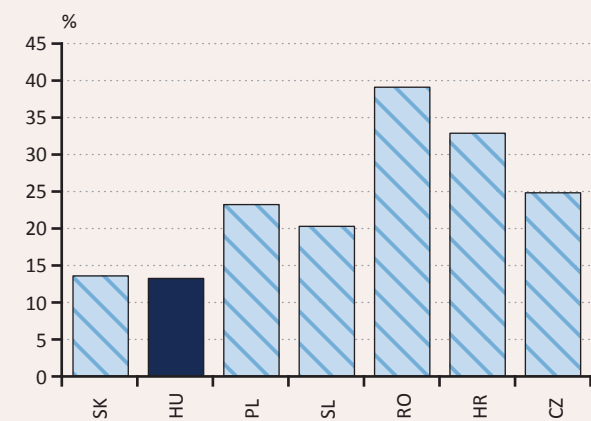

Forrás: BEEPS adatbázis, MNB-számítás

⁸¹ Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS)

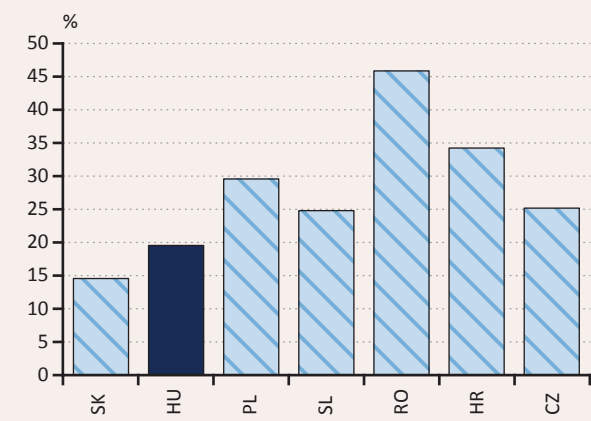
A harmadik kérdés a szervezeti innovációra, új szervezeti-vezetési struktúra kialakítására, átszervezésre vonatkozik (3-16.c ábra). Ez a magyar válaszadók összesen 13 százalékát érinti. Bár 80 százalékuk termékinnováló, a termékinnoválókra a szervezeti átalakítás kevésbé jellemző. Ezt az innovációs kérdést tekintve is a magyar innoválók aránya alacsonyabb a többi kelet-európai országhoz képest. A negyedik, marketinginnovációra vonatkozó kérdésben is hasonlóan alacsony aktivitást mutatnak a magyar vállalatok. Csúpn 19 százalékuk vezetett be új marketingstratégiát (3-16.d ábra).

3-16.c ábra
Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–2014) a válaszadók százalékában, szervezeti innováció

Forrás: BEEPS adatbázis, MNB-számítás

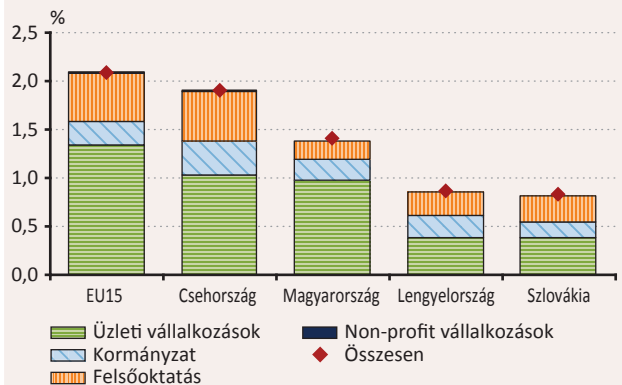
3-16.d ábra
Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–2014) a válaszadók százalékában, marketinginnováció

Forrás: BEEPS adatbázis, MNB-számítás

A régiós összehasonlításban alacsony innovációs aktivitási ráta nem jelenti azt, hogy a K+F-kiadások a GDP százalékában alacsonyak lennének (3-17. ábra)

3-17. ábra
A kutatási-fejlesztési kiadások mértéke a GDP százalékában, szektorok szerint

Forrás: Eurostat

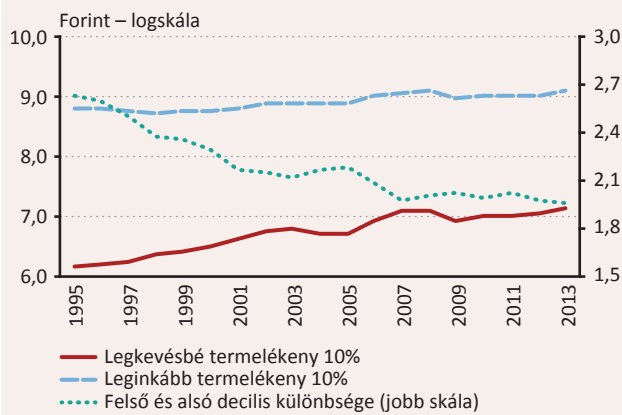
Magyarország már a válság előtt is a GDP közel 0,5 százalékát költötte kutatásfejlesztésre, ez az arány 2008 óta folyamatosan nő, ami régiós összehasonlításban a cseh gazdaság után a legjobb. Az innovációs aktivitás arányából és a GDP-hez viszonyított K+F költségek szerkezetéből következhet, hogy hazánkban viszonylag kevés számú vállalat nagy értékben hajt végre innovációt, **azaz a K+F-tevékenység Magyarországon meglehetősen koncentrált.**

3.2.4. REALLOKÁCIÓS FOLYAMATOK

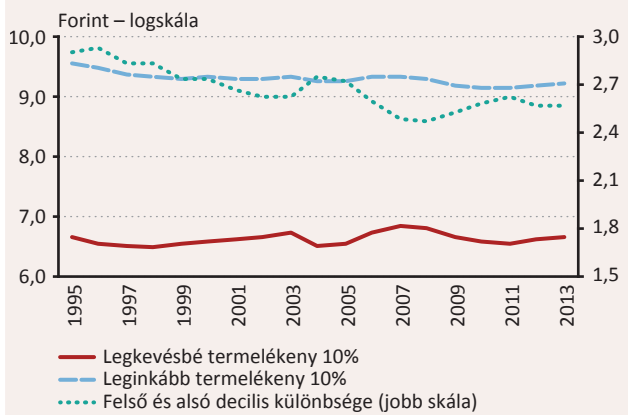
A reallokáció során a termelési tényezők, illetve a piaci részesedés vállalatok közötti eloszlása változik meg. Potenciális mértéke erősen függ a termelékenység vállalatok közötti eloszlásától: a termelékenységbeli heterogenitás magában hordozza a szektoron belüli és azok közötti erőforrás-reallokációval elérhető termelékenységnövekedést.

Mind a munkatermelékenység, mind a TFP jelentős szóródást mutat akár egy szűken definiált iparágon belül is. A magyar feldolgozóipari, legalább 5 főt foglalkoztató vállalatok esetében a legkisebb és legnagyobb termelékenységi decilisben lévő vállalatok között átlagosan hétszeres kibocsátási különbség áll fenn, ugyanannyi outputot számolva. Hasonlóan perzisztens, de eltérő mértékű heterogenitás látható más országok iparágaiban is (Lopez-Garcia 2015): az USA-ban például ez a különbség átlagosan kétszeres (Syverson, 2011).

A legkevésbé és a leginkább termelékeny vállalatok munkatermelékenysége és az azok közötti különbség alapján Magyarországon egy idő után csökken a ter-

3-18.a ábra: Munkatermelékenység-különbség a magyar vállalatok legjobb és legrosszabb 10 százaléka között, feldolgozóipar

Forrás: NAV, MNB-számítás

3-18.b ábra: Munkatermelékenység-különbség a magyar vállalatok legjobb és legrosszabb 10 százaléka között, piaci szolgáltatások

Forrás: NAV, MNB-számítás

melékenységbeli heterogenitás a vállalatok között (3-18.a és b ábra). A folyamatot két hatás érvényesülése okozza, a legkevésbé termelékeny vállalatok relatív nagyobb termelékenység-növekedése, illetve a legrosszabb vállalatok kilépése miatti átlagos ter-

melékenység-növekedés. A reallokáció pozitív hatása a feldolgozóiparban erőteljesebb, mint a piaci szolgáltatató cégek között (3-18.a ábra). **2007 után ugyanakkor mindkét szektor esetében lassulni látszik a korábban erőteljesebb reallokáció.**

3-2. keretes írás

A reallokációs folyamatok vizsgálatának módszertana

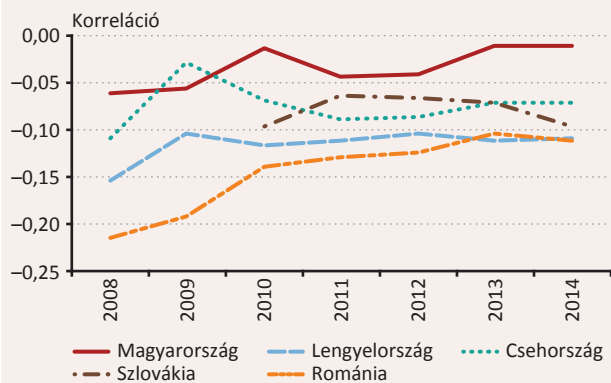
Nemzetközi vállalati adatbázis híján a régiós reallokációs folyamatokat szektor-, illetve vállalatméret-kategória szerint vizsgálhatjuk, a statikus elosztási hatékonyságra (allocative efficiency) koncentráva. A statikus elosztási hatékonyságvizsgálathoz Olley és Pakes (1996) módszertanát vesszünk alapul.⁸² A módszer egy véletlenszerű – általában egyenletes – eloszláshoz képest vizsgálja a termelékenység és a piaci részesedés vagy foglalkoztatás kapcsolatát, így például azt, hogy mennyire igaz az, hogy a termelékenyebb szektorok piaci részesedése nagyobb. Ezt legegyszerűbben egy korrelációval mutathatjuk meg. A korreláció nem egy elérni kívánt állapottól való távolságot fejez ki, hiszen az egyenletes eloszlás, amelyhez képest a kapcsolat erősségét mérjük, nem feltétlenül jó, ugyanis azonos piaci részesedést feltételezünk a szektorok között. Ezért elsősorban a korreláció változására koncentrálnak. A pozitív értékek felé növekvő korreláció fejezi ki, hogy nagyobb piaci részesedést tudnak elérni a termelékenyebb vállalatok, szektorok.

A statikus elosztási hatékonyságot kétféleképpen számoljuk ki. Az első megközelítés (3-19. ábra) lehetővé teszi a szektorok közötti eloszlás vizsgálatát: itt a szektor hozzáadott értékben vett súlya és a szektor munkatermelékenysége közötti kapcsolatot elemezzük. **Magyarországon** a statikus reallokáció mérőszáma nő, ami azt jelzi, hogy a **hatékonyabb szektorok egyre nagyobb mértékben járulnak hozzá a GDP-hez.** Bár

az eredmény összhangban van a vállalati adatokból számolt eredményeinkkel, mindkét esetben pozitív reallokációs hatásokat találunk 2010–2011-ben. Fontos megjegyezni, hogy itt a teljes piaci szférát vizsgáljuk, és a feldolgozóipart egy szektorként kezeljük. Régiós összehasonlításban látható, hogy hasonló pozitív folyamat játszódik le Romániában és Lengyelországban is.

⁸² Olley–Pakes-felbontás található többek között az European Commission (2013) üzleti dinamikát vizsgáló közelmúltban megjelent tematikus kiadványában is.

3-19. ábra
Statikus reallokáció nemzetgazdasági ágazatok között

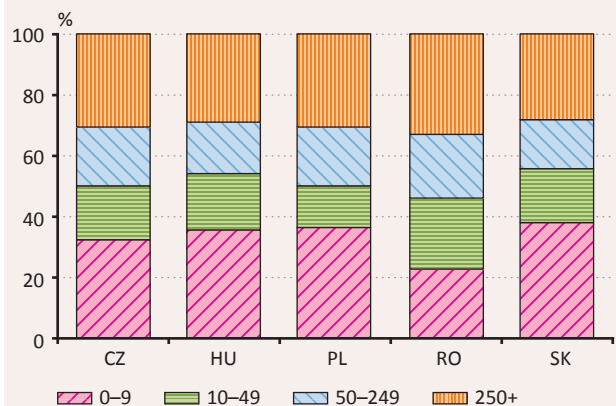
Forrás: Eurostat, MNB

A statikus elosztási hatékonyság vizsgálatának másik módja a szektoron belüli reallokáció elemzése. **A szektoron belüli reallokáció vállalatméret szerint az egyik legdinamikusabb növekedést segítő folyamat.** Erre mutat rá az OECD (2014)⁸³ nemrég megjelent tanulmánya, amely szerint a legdinamikusabb növekedést a kisméretű, és elsősorban most alapított, 0–2 éves cégek adják.

A következőkben a szektoron belül a különböző vállalatméret-kategória szerinti relatív termelékenységet vizsgáljuk a méretkategória hozzáadott értékének súlyával korrigálva. A vállalati méretkategóriákban a mikro-, kis-, közép- és nagyvállalatokat különböztetjük meg.⁸⁴ Magyarországon a mikro-, kis- és középvállalatoknál foglalkoztatottak aránya az Eurostat adatai szerint közel 70 százalék. Ez az arány más közép-kelet-európai ország esetében is hasonló (3-20.a ábra).⁸⁵ A vizsgált országok közül szerkezetileg egyedül Románia tér el, ahol némileg alacsonyabb a mikrovállalatok súlya.

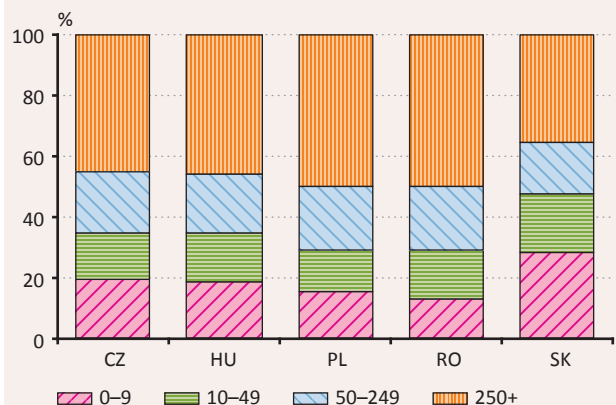
A vállalati szektor által megtermelt GDP százalékos aránya alapján a magyar szerkezet a foglalkoztatáshoz hasonlóan nem mutat jelentős eltérést a régiós országok azonos statisztikájától (A 3-20.b ábra). A szerkezeti megoszlás leginkább a cseh és a lengyel gazdaságéhoz hasonló, ahol szintén valamivel kevesebb, mint a GDP felét termelik a nagyvállalatok. A vizsgált országok közül egyedül Szlovákiában figyelhető meg szerkezeti eltérés, itt csak 35 százalék körüli a nagyvállalatok által termelt GDP, és itt a legmagasabb a mikrovállalatok termelésben számolt súlya.

3-20.a ábra
Foglalkoztatás vállalatméret szerint, 2012

Megjegyzés: Szektorok (B–J, L–N).
Forrás: Eurostat

3-20.b ábra
Hozzáadott érték vállalatméret szerint, 2012

Megjegyzés: Szektorok (B–J, L–N).
Forrás: Eurostat

Foglalkoztatottsági és GDP-megoszlási képe alapján nem látható, hogy a szerkezeti megoszlás indokolná Magyarország régiós országokhoz viszonyított alacsonyabb növekedését.

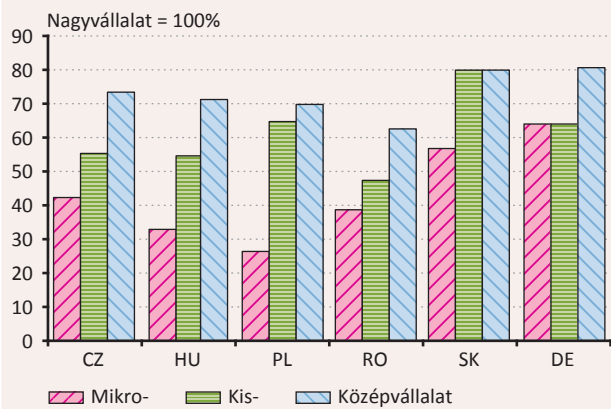
Hasonló hozzáadott érték és foglalkoztatottsági megoszlás mellett eltéréseket tapasztalhatunk az egyes országok között a különböző méretű vállalatok egymáshoz viszonyított termelékenységében. A mikro- és kisvállalatok termelékenysége minden országban jelentősen elmarad a nagyvállalatokétól az adott

⁸³ Criscuolo és szerzőtársai (2014)

⁸⁴ Itt a 0–9 fő, 10–49 fő, 50–249 fő és 250 főnél nagyobb létszámkategória-definíciót használjuk.

⁸⁵ Az adatok nem tartalmazzák az agrárgazdaságot és a közösségi szolgáltatásokat.

3-21. ábra
 Átlagos vállalatok munkatermelékenysége
 a nagyvállalatokhoz viszonyítva, 2010–2014 átlaga

Forrás: Eurostat

ország nagyvállalatainak munkatermelékenységéhez viszonyítva (3-21. ábra).

A mikrovállalkozások termelékenysége Magyarországon 2010–2014 átlagában közel harmada a magyar nagyvállalatokénak, ami régiós viszonylatban a lengyel gazdaság után a legnagyobb relatív különbség. A magyar kis-, illetve középvállalkozások termelékenysége 55–70 százaléka a nagyvállalatokénak, ami a régiós átlaggal összevethető különbség.

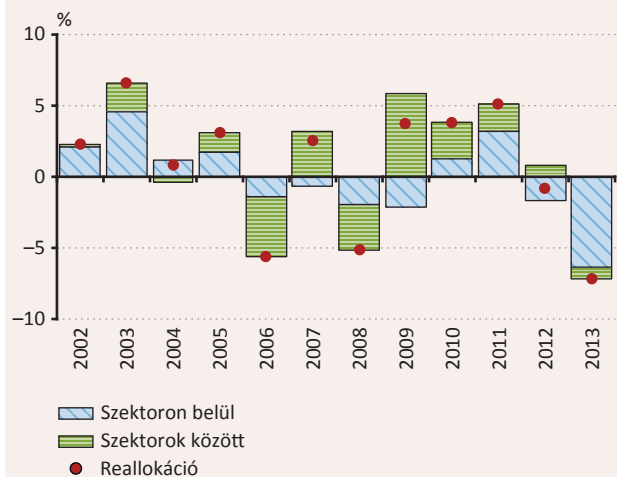
A statikus elosztási hatékonyság **szektoron belüli folyamatai úgy vizsgálhatók, hogy** a régió országainak négy szektorát elemezzük aszerint, hogy mi a korreláció a szektor vállalati méretkategóriáinak termelékenysége és hozzáadott értékben vett súlya között (3-19.a ábra).

A magyar feldolgozóipari statikus hatékonyságallokáció magas értéket mutat, ami a válság hatására sem csökken. Regionális összehasonlításban a magas hatékonyság a többi vizsgált országra is jellemző, a válság hatása ebben a szektorban nem vagy csak kevésbé érinti az allokáció hatékonyságát.

A feldolgozóiparon belüli reallokációt magyar vállalati adatok alapján részletesebben is vizsgálhatjuk, a teljes tényezőtermelékenységre koncentrálna.

A feldolgozóipari aggregált TFP-növekedés két részre bontható: az egyedi hatékonyságnövekedés súlyozott összegére, valamint az egyes vállalatok teljes termelésből való részvételének, súlyának változására, a reallokációra. A 3-22. ábra a szektoron (feldolgozóiparon belüli két számjegyű TEÁOR szerint) belüli hatékonyságot növelő reallokációt veti össze a szektorok közötti reallokációval.

3-22. ábra
 Feldolgozóipari termelékenységi reallokáció felbontása

Forrás: NAV, KSH, MNB-számítás

A válsáig tartó időszakban elsősorban a szektoron belüli reallokációnak volt fontosabb szerepe. Kiemelt hozzájárulása volt ezen belül is az élelmiszeripar (főként 2001–2003 között) és a villamos berendezés gyártása (2003–2005 között) szektorok. A szektorok közötti reallokáció viszonylag kisebb szerepet játszott a 2002–2007-es időszakban.

A válság utáni időszakban (2008–2013) a reallokáción belül az iparágak közötti mozgás volt általában meghatározó, főképp az időszak első felében. A reallokáció elsősorban a villamos és gépgyártás iparágakban történő átalakulásnak tulajdonítható,⁸⁶ ugyanakkor pozitív reallokációhoz köthető termelékenység jellemzi a járműipart és az élelmiszeripart is (2008 és 2009 között). A szektoron belüli reallokációban negatív értéket mutat a 2013-as év, ez leginkább az élelmiszeripar átalakulásához köthető.

⁸⁶ Egyik fontos átalakulás 2009-ben GE Hungary Zrt kft-vé alakulása.

3.3. Következtetések

Magyarországról és a régió többi országáról egyaránt elmondható, hogy termelékenység szempontjából a gazdaságot dualitás jellemzi, amelynek mértéke relatív összehasonlításban meghaladja az Európai Unió fejlettebb tagállamainak termelékenységi különbségét. A gazdasági válságot követő időszakban a reallokációs folyamatok lelassultak, lassult a legtermelékenyebb és a legkevésbé termelékeny vállalatok közötti különbség csökkenése. E jelenséget több tényező együttesen magyarázza. Egyrészt a 2000-es évek közepére befejeződött a magyar gazdaság rendszerváltás utáni átalakulása és az ehhez köthető termelékenységbővülés.

Másrészt az üzleti környezet egyes elemei gátolhatják az erőforrások hatékony újraelosztásának folyamatát. Bár az új vállalkozások alapítása Magyarországon viszonylag egyszerű, a szabályozási környezet megnehezíti a működés megkezdését, emellett a viszonylag lassú felszámolási gyakorlat következtében beragadó „zombivállalatok” rombolják a termelékenység bővülésének és a vállalati állomány tisztulásának folyamatát. A vállalkozások növekedését a korábban bemutatott finanszírozási korlátok is akadályozzák, ezek visszavetik az aggregált beruházás GDP-hez viszonyított arányát is.

3-3. keretes írás

Az exportstruktúra átalakulása

A gazdasági válság és a kilábalás folyamatai a vállalatok és szektorok közötti reallokáció az export szerkezetére is kihatnak.

A gazdasági növekedés és az exportkoncentráció kapcsolata több szempontból is érdekes. Egyrészt a koncentrált export felveti annak a kockázatát, hogy az egy szektort érintő vagy egy felvevő piactól függő gazdasági folyamatok felerősödnek, és így az esetleges negatív sokkok az egész gazdaságot érinthetik. Másrészt az exportdiverzifikáció növekedése azt mutathatja, hogy egyre több vállalat vagy egyre több többtermékes vállalat képes a nemzetközi piacra lépni, ami a termelékenység növekedésére utalhat.⁸⁷

Áruexport

Regionális összehasonlításban a magyar áruexport koncentrációja a legmagasabbak közé tartozik. Ezt mutatja a 3-23.a ábra, amelyen az export értékének termékek szerinti⁸⁸ koncentrációja látható Herfindahl-indexszel kifejezve.

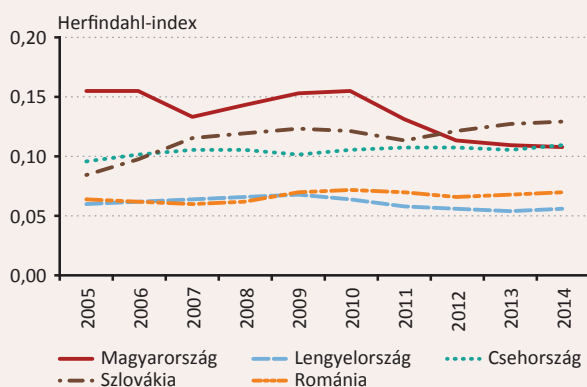
Az enyhén növekvő szlovák exportkoncentráció mellett a többi régiós ország koncentrációs indexe viszonylag stabil 2005 óta. Ezzel szemben a magyar áruexport koncentrációja 2010 óta jelentősen csökkent. A csökkenés mögött két ellentétes folyamat húzódik meg (3-24. ábra). A gépek és elektronikai eszközök részaránya az exportértékben jelentősen csökkent 2010 után. Ezen belül is elsősorban két műszaki cikk exportarányának visszaszorulása jelentős befolyásoló tényező: a telefonok és tartozékaik (HS8517), valamint a monitorok, projektorok (HS8528) aránya. Ezzel párhuzamosan jelentősen megnőtt a járműexport értékének aránya a kivitelben, ami összhangban van a 2009 után megnövekedett autóiipari beruházási és termelési aktivitással. Megjegyezhető azonban, hogy az elektronikai termékek visszaszorulása következtében időben egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak a vegyipari és műanyagipari termékek is.

⁸⁷ Bővebben lásd, például Cadot és szerzőtársai 2013

⁸⁸ A termékkoncentráció kiszámolásához a Harmonized System 2 számjegű besorolását használtuk.

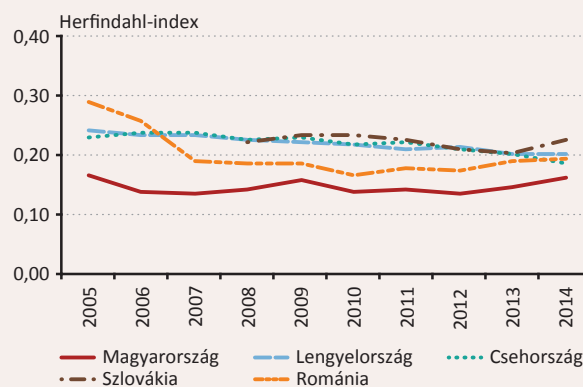
A magyar szolgáltatásexport a legkevésbé koncentrált a régióban, mértékében nem látható jelentős változás 2005 óta.

3-23.a ábra
Áruexport termékcsoportok szerinti koncentrációja

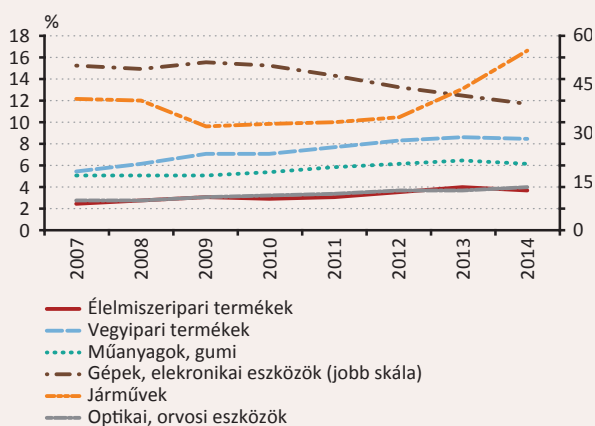
Megjegyzés: A Herfindahl-index számolásához használt kategóriák: HS2 termék- és UNCTAD szolgáltatáskategóriák
Forrás: NAV, KSH, MNB-számítás Comext, UNCTAD

3-23.b ábra
Szolgáltatásexport termékcsoportok szerinti koncentrációja

Megjegyzés: A Herfindahl-index számolásához használt kategóriák: HS2 termék- és UNCTAD szolgáltatáskategóriák
Forrás: NAV, KSH, MNB-számítás Comext, UNCTAD

3-24. ábra
A legfontosabb árucsoportok értékaránya a termékexportban 2007–2014

Megjegyzés: A Herfindahl-index számolásához használt kategóriák: HS2 termék- és UNCTAD szolgáltatáskategóriák
Forrás: Comext, HS 2007 szerinti római számos bontás

Szolgáltatásexport

A szolgáltatásexport egyre növekvő részét adja a nemzetközi külkereskedelemnek. Hasonlóan a környező országokhoz Magyarországon is a teljes export közel ötödét teszi ki. A visegrádi országok közül ez az arány Szlovákiában a legalacsonyabb (10 százalék), míg Romániában a legmagasabb (22 százalék) a 2006–2014-es időszak átlagában. Az áruexporttal ellentétben a szolgáltatásexport értéke a válság következtében nem esett vissza olyan mértékben, mint az áruexporté.

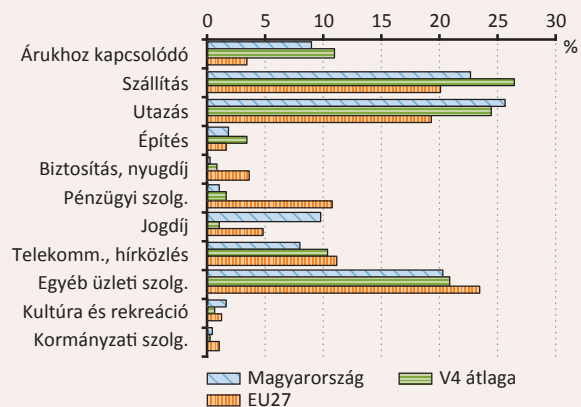
Míg az utóbbi mintegy 21 százalékkal csökkent 2008-ról 2009-re, a szolgáltatásexport mindössze 5 százalékkal esett vissza. Az EU27 átlagos szolgáltatásexport-szerkezetéhez képest azonban jelentősebb eltéré-

seket találunk. Az EU27 országaiban átlagosan sokkal kisebb súlyt képvisel a feldolgozóipari termékekhez kapcsolódó szolgáltatások exportja, ugyanakkor ezekben az országokban a hangsúly inkább a pénzügyi és egyéb üzleti szolgáltatások exportja felé tolódik.

A külkereskedő vállalatok több szempontból kiemelkednek a többi vállalat közül. Nagyobb méretűek, tőkeintenzívebbek, magasabb termelékenységet mutatnak, és a nem külkereskedőknél jelentősen több bért fizetnek. Az exporteladások jóval koncentráltabbak, mint a belföldiek, azaz az exportált összértékéért kevés vállalat felelős. Lásd például Mayer és Ottaviano (2008) vagy Békés (2011) tanulmányait.

A szolgáltatásexportőrök az exportőrökön belül is kiemelkednek. Ők a legjobb és legnagyobb vállalatok. Míg a csak árut exportálók csupán közel négyszer annyi munkavállalót foglalkoztatnak, mint a nem-exportőrök, a csak szolgáltatást exportálók hétszer annyit, míg a mind árut, mind szolgáltatást exportálók közel harmincszor annyit. Hasonló rangsort figyelünk meg a munkatermelékenységben és a TFP-ben is (3-1. táblázat).

3-25 ábra
A szolgáltatásexport értékeinek megoszlása szolgáltatáscsoportonként, 2010–2014 átlag

Megjegyzés: V4 = Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Románia
Forrás: UNCTAD

3-1. táblázat
Exportőrök létszám- és termelékenységaránya a belföldön kereskedőkhöz képest

	Hányszor nagyobb a		
	Létszám	Munkatermelékenység	TFP
Áruexportőr	3,7	1,9	1,7
Szolgáltatásexportőr	7	4,4	3,6
Áru- és szolgáltatás exportőr	29,1	4,8	9

Forrás: Rariga (2015)

A szolgáltatásexport jelentősen koncentrált tevékenység. A két legtöbb exportőr vállalatot adó szektorban – a feldolgozóiparban és a kereskedelemben – az exportőr vállalatok mindössze 13 százaléka külkereskedik szolgáltatással. A legnagyobb szolgáltatásexportőrök, például a legnagyobb 10 vagy 20 vállalat, kétszer akkora hányadért felelősek az exportnak, mint az árut exportálók.

A leíró statisztikák azt mutatják, hogy bár a szolgáltatásexport fontos és növekvő szerepet tölt be Magyarország nemzetközi versenyképességében, a tevékenységben csak a legnagyobb és legjobb vállalataink vesznek részt. A szolgáltatóexportőrré váláshoz és a nemzetközi versenyképességhez szükséges termelékenységi követelmény még szigorúbb, mint az áruk esetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÉTRY, E. – CHICH, M. – ENNOUCHY, P. – FAURE, M. E. – GAUDY, L. (2015): *The United Kingdom's productivity puzzle*, Trésor economics, No. 146.
- BÉKÉS G. – MURAKÖZY B. – HARASZTOSI P. (2011). *Firms and products in international trade: Evidence from Hungary*, Economic Systems, Elsevier, vol. 35(1), p. 4–24.
- CADOT, O. – CARRÈRE, C. – STRAUSS-KAHN, V. (2013): *Trade Diversification, Income, And Growth: What Do We Know?* Journal of Economic Surveys, Wiley Blackwell, vol. 27(4), pp. 790–812, 09.
- CRISCUOLO, CH. – N. GAL, P. – MENON, C. (2014): *The Dynamics of Employment Growth New Evidence from 18 Countries*, OECD Science, Technology and Industry Policy Papers No. 14
- EUROPEAN COMMISSION (EC) (2013): *Product Market Review 2013: Financing the real economy*, European economy 8/2013.
- GABAIX, X. (2011): *The Granular Origins of Aggregate Fluctuations*, Econometrica, Econometric Society, vol. 79(3), pp. 733–772, 05.
- KÁTAY G. – WOLF Z. (2008): *Driving Factors of Growth in Hungary – a Decomposition Exercise*, MNB Working Papers 2008/6, Magyar Nemzeti Bank (The Central Bank of Hungary).
- LEVINSOHN, J. – PETRIN, A. (2003): *Estimating Production Functions Using Inputs to Control for Unobservables*, Review of Economic Studies, Wiley Blackwell, vol. 70(2), pp. 317–341, 04.
- LOPEZ-GARCIA, P. – COMPNET TEAM (2014): *Micro-based evidence of EU competitiveness: the CompNet database* Working Paper Series 1634, European Central Bank.
- MAYER, T. – OTTAVIANO, G. (2008): *The Happy Few: The Internationalisation of European Firms*, Intereconomics: Review of European Economic Policy, Springer, vol. 43(3), p. 135–148
- MARK, A. J. (1986): *Problems encountered in measuring single- and multifactor productivity*, Monthly Labor Review, December, 1986.
- MARTONOSI Á. (2013): *Tényezők az alacsony hazai beruházás hátterében*, MNB-Szemle, 2013. január
- OECD (2009): *Measuring Capital*, OECD Manual, second edition
- OECD (2015): *The Future of Productivity*, OECD books. ECO/CPE/WP1(2015)6
<http://www.oecd.org/eco/growth/OECD-2015-The-future-of-productivity-book.pdf>
- OLLEY, G. S. – PAKES, A. (1996): *The Dynamics of Productivity in the Telecommunications Equipment Industry*, Econometrica, Econometric Society, vol. 64(6), pp. 1263–1297.
- PESSOA, J. – VAN REENEN, J. (2014): *The great British jobs and productivity mystery*, Voxeu, June
- RARIGA JUDIT (2015): *Szolgáltatásexport Magyarországon*, MNB-kézirat
- RIVERA-BATIZ, F. – RIVERA-BATIZ, L. (1991): *The Effects of Direct Foreign Investment in the Presence of Increasing Returns Due to Specialization*, Journal of Development Economics, November 1991, 34(1-2), pp. 287–307.
- SISSON, K. (2014): *The UK Productivity Puzzle – is employment relations the missing piece?* Acas Policy Discussion papers, September 2014
- SYVERSON, CH. (2004): *Market Structure and Productivity: A Concrete Example*, Journal of Political Economy, University of Chicago Press, vol. 112(6), pp. 1181–1222., December.
- SYVERSON, CH. (2011): *What Determines Productivity?* Journal of Economic Literature, American Economic Association, vol. 49(2), pp. 326–65, June.
- UPPENBERG, K. (2011): *Economic growth in the US and the EU a sectoral decomposition*, EIB Papers, Vol. 16, No1, 2011 pp. 18–52.
- WOOLDRIDGE, J. M. (2009): *On estimating firm-level production functions using proxy variables to control for unobservables*, Economics Letters, Elsevier, vol. 104(3), pp. 112–114.

4. A magyar gazdasági fejlődés helyzete alternatív mutatók tükrében

A gazdasági fejlettség általánosan elfogadott mérőszáma, a bruttó hazai termék és az azzal rokon mutatók a fejlettségnek és a jólétnek csak szűkebb dimenzióira, a múltbeli gazdasági teljesítményre koncentrálnak. Nem mutatnak rá többek között a jólét nem anyagi és szubjektív vonatkozásaira, valamint figyelmen kívül hagyják a jövedelemelosztás és a fenntarthatóság kérdéseit. Emellett a bruttó hazai termék keveset mond egy gazdaság jövőbeli növekedési potenciáljáról, mozdítórugóiról.

A társadalmi és környezeti szempontokat is figyelembe vevő alternatív komplex mutatók alapján Magyarország globális összevetésben magasabb fejlettségi fokot mutat, mint ahogyan az az egy főre eső bruttó hazai termék-ből vagy a gazdasági versenyképességre fókuszáló rangsorokban elfoglalt pozíciójából következne. A környezeti minőség és tudásgazdaság, valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek tekintetében egyaránt az országok legjobb 20 százalékába tartozik Magyarország. A fejlettséget tágabb szemléletben vizsgáló mutatók, különösen az oktatási dimenziót tartalmazó és a születéskor várható élettartamot vizsgáló indexek arra is rámutatnak, hogy Magyarország esetében a társadalmi egyenlőtlenségek leginkább a közszolgáltatásokhoz és az egészséges életfeltételekhez történő hozzáférésben nyilvánulnak meg.

A sokdimenziós versenyképességi rangsorok vegyes képet mutatnak Magyarországról. A vállalatvezetői felméréseken is alapuló mutatók (WEF, IMD) az egy főre jutó GDP-vel mért gazdasági fejlettségénél hátrébb sorolják Magyarországot. Ezzel szemben a tisztán objektív indikátorokon alapuló Doing Business felmérés magasabban jegyzi a magyar gazdaságot. A versenyképességi rangsorokban a válság óta relatíve stabil volt Magyarország helyzete. A legtöbb mutatórendszer kedvezően értékeli a hazai gazdasági környezet javulását, a makrogazdasági egyensúly helyreállítását. Ezzel szemben az intézményi környezetet és a mikroszintű versenyképességet mérő indikátorok alapján a régiós mezőny második felében helyezkedünk el, és pozíciónk romlik.

Budapest a világ nagyvárosaira kiterjedő globális városrangsorok alapján az innovációban emelkedik ki leginkább, ezen kívül a kedvező megélhetési költségek mutatója jelent olyan tényezőt, amely a fővárost kiemeli versenytársai közül. Emellett prosperitásban is átlag felett szerepel a globális városversenyben, míg a központi pénzügyi szerepkörök alapján kifejezetten gyenge pozíciót foglal el.

E fejezetben olyan alternatív fejlődési és versenyképességi mutatókat tekintünk át, amelyek árnyalják a GDP alakulása által sugallt képet a magyar gazdaság fejlettségéről, illetve növekedési potenciáljáról. Magyarország tizenegy mutató szerinti globális pozíciójának áttekintése (4-1. ábra) után az ország fejlődési pályáját két társadalmi fejlődéssel összefüggő és három versenyképességi mutató alapján értékeljük régiós összevetésben, kitérve e mutatók egyes összetevőinek elemzésére is. A társadalmi haladással összefüggésben két olyan alternatív komplex mutatót vizsgálunk részletesebben, amely megfelel a megbízhatóság és összevethetőség alábbi kritériumainak:

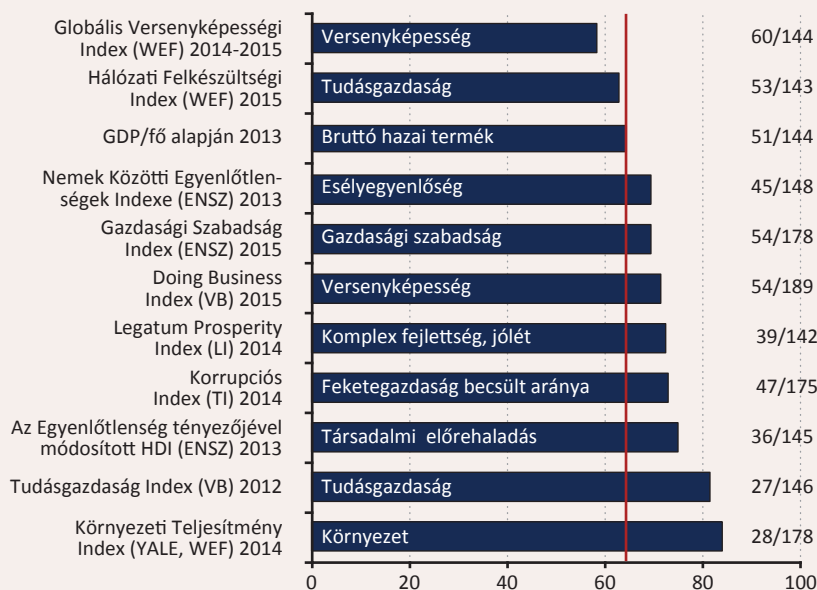
- legalább 80 országra kiterjed a mérési minta,
- elérhető legalább 4-5 éves idősorban,

- tartalmazza az életminőséget leginkább meghatározó alapmutatókat, valamint
- alindikátorai között a gazdaság működésének új értékeit is figyelembe veszi, mint például a szabadságot, a vállalkozói szellemet, az átláthatóságot vagy a jó kormányzást.

E két komplex mutatót a visegrádi négyek és Románia, valamint a Club Med országok (Olaszország, Spanyolország, Portugália és Görögország) viszonylatában vizsgáljuk. Ezután a főbb globális versenyképességi rangsorok által mért teljesítményt értékeljük, részletesebben kitérve a visegrádi országokkal szemben megfigyelhető eltérésekre.

(A vizsgált mutatók ismertetését a 4-1. keretes írás tartalmazza.)

4-1. ábra
Magyarország relatív globális pozíciója eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségi rangsorok alapján

Megjegyzés: Relatív pozíció – a rangsorban megelőzött országok számának aránya a teljes sokaságban (százalék).
Forrás: WEF (2014); WEF (2015); VB (2012); VB (2015); ENSZ (2013); ENSZ (2015); TI (2014); LI (2014); KSH (2015)

4-1. keretes írás

A fejlődés és a fejlettség egyes alternatív mérési lehetőségeiről

A gazdasági fejlődés és a jólét leggyakrabban használt mérőszáma a bruttó hazai termék, az azzal rokon mutatók, valamint azok egy főre vetített értéke. E mutatók azonban számos hiányossággal rendelkeznek (lásd Stiglitz és szerzőtársai, 2009). Egyrészt szűken definiálják a fejlődést, és alapvetően a létrehozott anyagi jellegű javak és szolgáltatások mennyiségének pénzben kifejeződő értékére fókuszálnak. Még e szűk tartományban is komoly statisztikai kihívást jelent a termékek és szolgáltatások minőségének figyelembevétele, valamint a kormányzati szektor teljesítményének mérése. Emellett a bruttó hazai termék nem tér ki a jólét nem anyagi, illetve szubjektív dimenzióira (például egészség, elégedettség), valamint a jövedelemelosztásra, illetve a (gazdasági vagy környezeti) fenntarthatóság kérdéseire, ideértve például a nem megújuló természeti erőforrások költségének meghatározását. A GDP-vel mért gazdasági növekedés és az életminőség, illetve társadalmi fejlődés között jelentős differenciák jelentkeznek. A gazdasági prosperitás és jólét mérésének összetett jellegére tekintettel számos nemzetközi szervezet komplex fejlődési mutatórendszereket hozott létre, amelyek alapján rendszeresen rangsorolják a vizsgált országokat.

Ugyanakkor a GDP a szűkebb gazdasági folyamatok trendjeinek és mozgatórugóinak megítélésében is korlátozottan alkalmazható. A bruttó hazai termék ugyanis alapvetően olyan változó, amely a már megvalósult gazdasági teljesítményt tükrözi, és keveset mond a gazdaság növekedési, fejlődési potenciáljáról. E fejlődési kilátások értékelése érdekében több intézet publikál komplex versenyképességi indikátorrendszereket, melyek a makrogazdasági teljesítmény mellett átfogóan értékelik például a vállalati versenyképességet meghatározó intézményi környezetet, infrastruktúrát és a vállalatok működésének egyes jellemzőit.

Legatum Prosperity Index (LPI)

A komplex indexet a londoni székhelyű Legatum Institute 2009 óta évente publikálja. Mérésének tárgya az országok gazdasági fejlődése, a társadalom objektív és szubjektív szempontok alapján megállapított

jólleti szintje, valamint az állampolgárok elégedettségének alakulása. A Legatum Prosperity Index (LPI) 89 mutatóval 8, a gazdasági teljesítménnyel és jóléttel összefüggő dimenziót vizsgál: a gazdasági teljesítmény, vállalkozói szellem és lehetőségek, kormányzás, társadalmi tőke, személyes szabadág, oktatás, egészség, valamint a biztonság és védelem. Az intézet 2009 és 2011 között 110, majd ezt követően 142 országot rangsorolt minden évben. Az index saját mérőszámmal nem rendelkezik, a jelentés a vizsgált országok sorrendjét publikálja mind az összesített mutató, mind az egyes vizsgált dimenziók tekintetében.

A humán fejlődési mutató (HDI) és az egyenlőtlenség tényezőjével módosított humán fejlődési mutató (IHDI)

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1980 óta közli a társadalmi fejlődést mérő komplex mutatót, az emberi fejlődési indexet (Human Development Index, HDI). A széles körben elismert kompozit mutató a várható élettartam, az oktatás és az egy főre jutó jövedelem indikátorait ötvözi. Magyarországon a humán fejlettségi mutató (HDI) alapértéke a GDP-növekedéstől elszakadva 1990 és 2000 között emelkedett a leggyorsabb ütemben, 2008-tól kezdve pedig stagnál.

A HDI továbbfejlesztett változata, az ENSZ által 2010-től publikált, az egyenlőtlenség tényezőjével módosított humán fejlődési mutató (Inequality-Adjusted Human Development Index, IHDI), amely az emberiség előrehaladását, fejlődését a társadalmi kirekesztés figyelembevételével vizsgálja több változó elemzésével. Az index az egészség, az oktatás és az életszínvonal dimenziója mentén négy indikátort vesz figyelembe: a születéskor várható élettartamot, a gyermekek iskolában eltöltött éveinek várható számát, a 25 éves és az annál idősebb korosztályban az átlagosan elvégzett osztályszámot, valamint az egy főre jutó GNI logaritmusát. Minden egyes részindex értékét korrigálják a társadalomban megfigyelhető és a rá jellemző egyenlőtlenségekkel, a nagyobb egyenlőtlenség csökkenti a mutató értékét. A mutató 2010-ben 139 országot, ezt követően 132-t, majd 2013-ra vonatkozóan már 145 országot vizsgált.

A fejlődés gazdasági dimenziójának mérésében egyre nagyobb jelentőségűek egyes globális szerepű intézmények nemzetközi versenyképességi országgrangsorai, melyeket számszerűsített módszertannal, gyakran vállalati megkérdezések alapján, szubjektív tényezőket is figyelembe véve állítanak fel évenkénti gyakorisággal.

A Világ gazdasági Fórum versenyképességi rangsora

A Világ gazdasági Fórum (WEF) által kialakított komplex versenyképességi mutató nemzetközi léptékben a gazdaság teljesítőképességének leírását tizenkét pillérbe csoportosított tényezők mentén értékeli, melyek az alábbiak: intézmények, infrastruktúra, makrogazdasági környezet, egészség és alapfokú oktatás, felsőoktatás, termékpiaci hatékonyság, munkaerőpiaci hatékonyság, pénzpiaci fejlettség, technológia, piacméret, az üzleti élet kifinomultsága, innováció. A WEF felmérésének alapját vállalatvezetők kérdőíves megkeresése adja (Magyarországon mintegy 100 fő), emellett bizonyos dimenziókat statisztikai mutatók segítségével értékelnek.

A Nemzetközi Menedzsmentfejlesztési Intézet (IMD) versenyképességi rangsora

Az IMD versenyképességi rangsora az országok szűkebb körét fedi le. A felmérés módszertana a WEF indikátorához hasonló, vállalatvezetői kérdőívek és statisztikai adatok kombinációjaként áll elő. A gazdasági teljesítményt 84 kritérium szerint rangsorolják, mint például a hazai gazdaság mérete, növekedése, elért fejlettsége, kilátásai, nemzetközi kereskedelmi és beruházási kapcsolatok, a foglalkoztatás és az árak helyzete. A kormányzati és üzleti hatékonyságot 71-71 mutatóval jellemzik, míg az infrastruktúrát 116-tal.

„Doing Business” versenyképességi rangsor

A Világbank Doing Business mutatója 189 ország vállalkozásalapítási és üzletviteli lehetőségeit vizsgálja. A jelentés abban tér el a korábban bemutatott versenyképességi módszertanoktól, hogy nem alkalmaz kérdőíves felmérést, hanem tisztán objektív mutatókon alapul. Ehhez olyan tipikus helyzetek jogi és intézményi környezetét térképezik fel, amelyek egy vállalkozás működése során jellemzően felmerülnek (például cégalapításhoz szükséges eljárások száma és ezek időigénye, költségei). A felmérés 2004 óta készül, de az egyes dimenziókat csak 2014 óta aggregálják egyetlen indikátorrá. Így az országok aggregált rangsora is csak 2014 óta értelmezhető.

A világ nagyvárosainak eltérő szempontok szerinti értékelésére szintén bővülő számban készülnek hasonló elven alapuló globális **városrangsorok**, melyek tematikája a gazdasági teljesítmény értékelésétől, a versenyképességtől az élhetőségen át a környezetminőségig vagy éppen a megélhetési költségekig terjed.

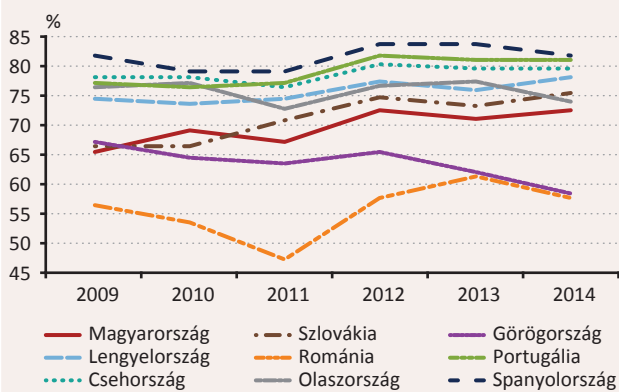
4.1. Gazdasági és társadalmi fejlődés

4.1.1. LEGATUM PROSPERITY INDEX (LPI)

Magyarország esetében az LPI mutatója az elmúlt öt évben javult, azonban a vizsgált közép-európai és mediterrán országok csoportjából az alsóbb szegmensbe tartozik. A vizsgált 142 ország rangsorában a 39. helyen szerepelt Magyarország 2014-ben (4-2. ábra). A Romániával kiegészített visegrádi négyek (V4) és a Club Med országok mezőnyében, Szlovákiát követően, Magyarország rangsorban betöltött relatív pozíciója javult a legjobban 2009 és 2014 között – mintegy 7 százalékponttal –, de így is csak Romániát és Görögországot előzi meg e kilenc ország között.

A V4 országok LPI-ben betöltött 65 százalék feletti relatív pozíciója közel egységes pályán mozog, esetükben a 2012 utáni visszaesést 2013-tól mérsékelt javulás váltotta fel.

4-2. ábra
A Legatum Prosperity Index (LPI) globális rangsorában elfoglalt relatív pozíció változása

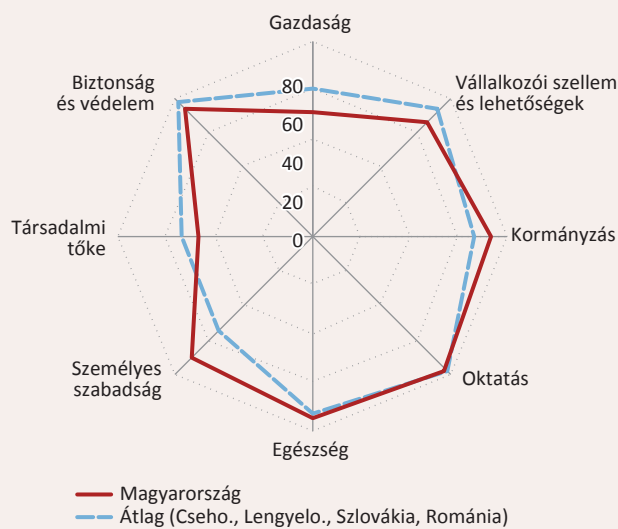
Megjegyzés: LPI relatív pozíció – a rangsorban megelőzött országok számának aránya a teljes sokaságban (százalék). A rangsorolt országok köre időben változott.

Forrás: Legatum Institute (2014): The Legatum Prosperity Index

Az LPI egyes dimenzióinak alakulását tekintve Magyarországon a társadalmi tőke és az oktatási helyzet változása mutat kedvezőtlen folyamatokat, míg a szabadság és a kormányzás dimenzióiban előreléptünk a válság óta (4-3. ábra). Az index kormányzás dimen-

ziója olyan mutatókat tartalmaz, mint például a kormányzati stabilitás években mért értéke, a kormányzati hatékonyság vagy a jogállamiság. Az LPI-mutató által vizsgált adatok jelentős része a Gallup Intézet által készített felmérésekből származik. A Gallup World Poll reprezentatív felmérése alapján szintén e dimenzió tartalmazza a szegénység elleni küzdelem terén hozott kormányzati intézkedésekkel való társadalmi elégedettséget, az igazságszolgáltatási rendszerekben való bizalom mértékét, illetve az üzleti és állami szférát korruptnak ítéltők arányát. A társadalmi tőke almutatói között a Gallup World Poll adatai alapján többek között a támogató társadalmi környezet jelenléte, a megelőző hónapokban végzett hivatalos önkéntes munka, továbbá az általános társadalmi bizalom szintje és a házassági kapcsolatban élők aránya található.

4-3. ábra
A Legatum Prosperity Index (LPI) dimenzióiban elért relatív pozíció Magyarországon és a régióban

Megjegyzés: LPI relatív pozíció – a rangsorban megelőzött országok számának aránya a teljes sokaságban (százalék). A rangsorolt országok köre időben változott.

Forrás: Legatum Institute (2014): The Legatum Prosperity Index

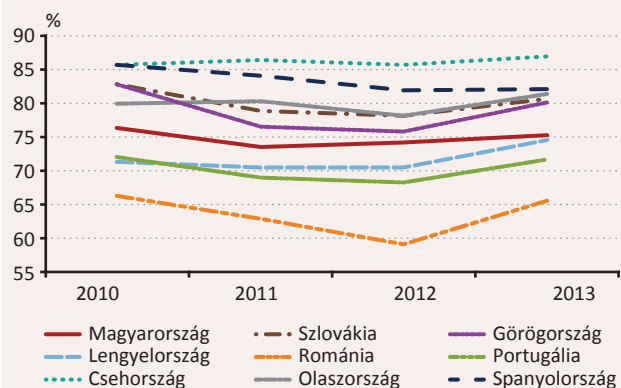
Magyarország a visegrádi régiónál kedvezőbben teljesít a személyes szabadság, valamint a kormányzás dimenzióiban, ugyanakkor elmaradás mutatkozik a gazdasági teljesítmény, a vállalkozói lehetőségek, a társadalmi tőke, továbbá a biztonság és védelem terén.

4.1.2. AZ EGYENLŐTLENSÉG TÉNYEZŐJÉVEL MÓDOSÍTOTT HUMÁN FEJLŐDÉSI MUTATÓ (IHDI)

Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított humán fejlődési mutató alapján Magyarország a társadalmi fejlődés szempontjából az országok legfejlettebb harminc százalékában helyezkedik el. A 2014-es Emberi Fejlődési Jelentés alapján Magyarország a 145 ország közül a 36. helyen szerepel, a vizsgált országok sorában ezzel megelőzi Romániát, Portugáliát és Lengyelországot.

A régiós országok és a Club Med országok relatív pozíciója az ENSZ IHDI-mutatójában – az LPI-től eltérően –általánosan 2012-ig romlott, ettől kezdődően pedig javult. A 2012 után látható relatív pozíciók erősödésében szerepet játszik a listában szereplő országok bővülése is. Magyarország pályája a vizsgált országokhoz képest is eltérő ívet mutat. Az IHDI-ben mért relatív pozíció 2011-ig romlott, ezt követően lassú javulás vette kezdetét. (4-4. ábra). Az index jövedelmi pillérét tekintve Magyarország a visegrádi országoknál kissé kedvezőbb képet mutat.

4-4. ábra
Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított Humán Fejlettségi Mutató (IHDI) globális rangsorában elfoglalt relatív pozíció változása

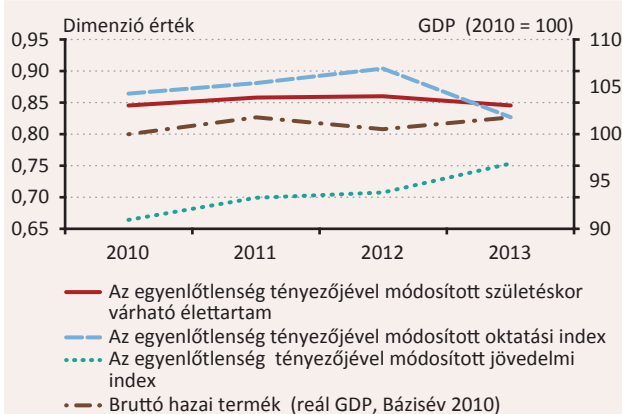
Megjegyzés: IHDI relatív pozíció – a rangsorban megelőzött országok számának aránya a teljes sokaságból (%). A rangsorolt országok köre időben változott.

Forrás: Egyesült Nemzetek Szervezete: Emberi Fejlődési Jelentés (2014; 2013; 2011; 2010)

Hazánk IHDI-ben jelentkező lassú növekedési ütemének háttérben az áll, hogy míg a jövedelmi helyzet 2010 óta folyamatosan javul, addig a mutató **oktatási**

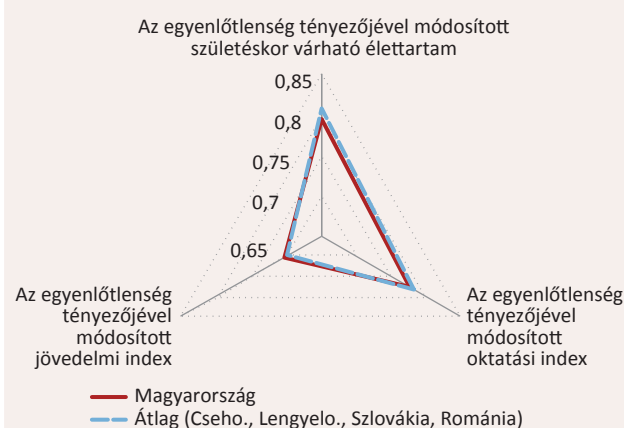
dimenziójában és kisebb mértékben a születéskor várható élettartam dimenziójában relatív gyengülés történik. E folyamatok Magyarország esetében a közszolgáltatásokhoz és az egészséges életfeltételekhez történő hozzáférés egyenlőtlenségeire hívhatják fel a figyelmet (4-5. és 4-6. ábra). A születéskor várható élettartam kapcsán fontos kiemelni, hogy EU-n belüli összevetésben Magyarország és régiójának helyzete kedvezőtlen. Az EU kelet–nyugati fejlettségi megosztottsága mára az egészséges életre utaló születéskor várható élettartamban jelentkezik leginkább. (Salamin, 2015).

4-5. ábra
Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított Humán Fejlettségi Mutató (IHDI) dimenzióinak értéke és a GDP változása Magyarországon

Forrás: Egyesült Nemzetek Szervezete, Emberi Fejlődési Jelentés (2014; 2013; 2011; 2010); KSH (2015)

4-6. ábra
Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított Humán Fejlettségi Mutató (IHDI) dimenzióinak értéke Magyarországon és a régióban

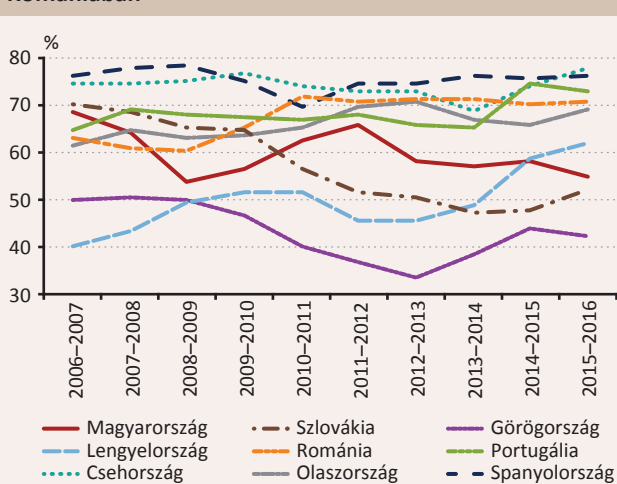
Forrás: Egyesült Nemzetek Szervezete: Emberi Fejlődési Jelentés (2014)

4.2. Nemzetközi versenyképességi rangsorok

4.2.1. A VILÁGGAZDASÁGI FÓRUM VERSENYKÉPESSÉGI RANGSORA

A WEF által vizsgált 144 ország rangsorában Magyarország a 2015–2016-os rangsorolás alkalmával a 63. helyen végzett. E mutatóban Magyarország relatív pozíciója 2008–2009-hez viszonyítva kismértékben romlott. A régióból Lengyelország szintén hátrébb került, míg Csehország és Szlovákia relatív helyezése javult a válság óta (4-7. ábra).

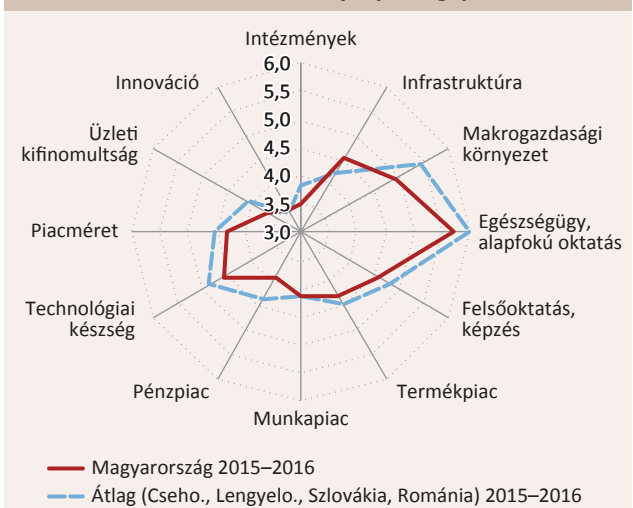
4-7. ábra
A WEF rangsorban betöltött relatív pozíciók változása a Club Med, valamint a visegrádi négyek országaiban és Romániában

Forrás: The Global Competitiveness Index Historical Dataset © 2015-2016 World Economic Forum

A komplex mutató pillérei alapján Magyarországon a makrokörnyezet és az infrastruktúra javuló, az intézmények és a pénzügyi piacok romló tendenciákat mutatnak. Régiós összevetésben Magyarország kedvezően teljesít az infrastruktúra dimenziójában, és a szomszédos országokhoz hasonló a munkapiac és az innováció megítélése. Ezzel szemben a régiós átlagtól elmaradó pontszámot kapott Magyarország számos egyéb dimenzióban, így többek között az intézmények, a makrogazdasági környezet, az oktatás, a pénzügyi piacok és az üzleti kifinomultság terén (4-8. ábra).

4-8. ábra
Magyarország és a régió versenyképességi részindexértékei a WEF versenyképességi pillérei szerint

Forrás: The Global Competitiveness Index Historical Dataset © 2015-2016 World Economic Forum

4.2.2. A NEMZETKÖZI MENEDZSMENTFEJLESZTÉSI INTÉZET (INSTITUTE FOR MANAGEMENT DEVELOPMENT, IMD) VERSENYKÉPESSÉGI RANGSORA

Az IMD versenyképességi rangsorában 2014-ben 60, míg 2015-ben 61 ország szerepelt. Magyarország 2015-ben a 48. helyezést érte el, tartva ezzel a 2014-ben szerzett rangját.

A stabil 48. helyezés mögött, mely a 2011–15 évek kekkített átlagának felel meg, a gazdasági teljesítmény ugrásszerű, 27 helyezéssel történő javulása (2011-es 44. helyről 2015-ben 17. helyre) áll, míg a mutató másik három pillérében szerény romlás figyelhető meg (2 helyezéssel történő visszaesés kormányzati területen, 7 helyezéssel történő visszaesés az üzleti hatékonyságban, továbbá 4 helyezéssel való csökkenés az infrastrukturális fejlődés területén).

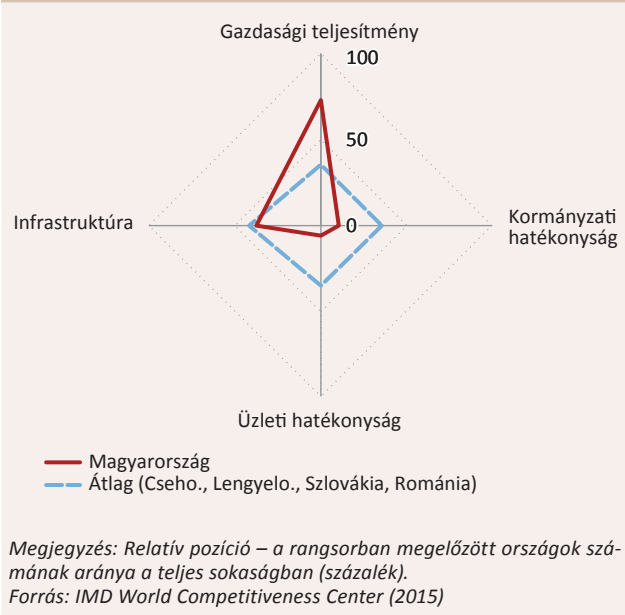
A visegrádi országok közül az IMD-mutató alapján, Magyarország összességében listavégi pozíciót foglal el (4-9. ábra).

4-1. táblázat
Magyarország helyezése az IMD versenyképességi dimenzióiban 2011–2015-ben

Magyarország IMD-helyezése	2011	2012	2013	2014	2015
Gazdasági teljesítmény	44	35	44	32	17
Kormányzati hatékonyság	52	51	52	53	54
Üzleti hatékonyság	50	49	55	56	57
Infrastruktúra	35	35	38	37	39

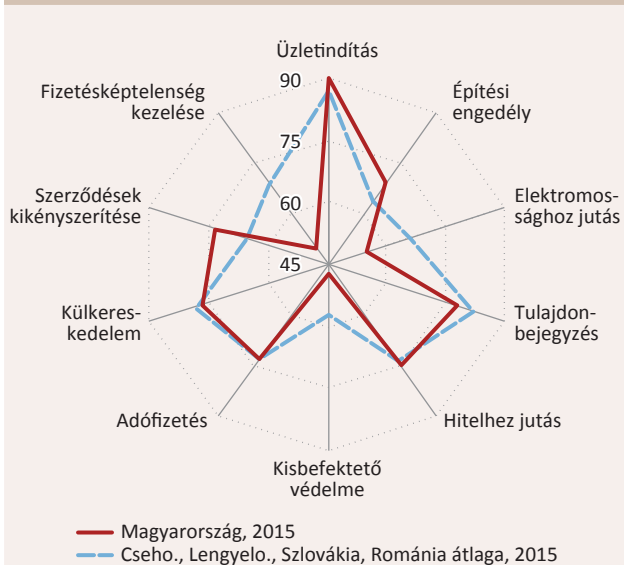
Forrás: IMD World Competitiveness Center (2015)

4-9. ábra
Magyarország és a régió relatív pozíciója az IMD-mutató dimenzióiban, 2015

védelme és a fizetésképtelenség kezelése terén (4-10. ábra). Emellett az összes többi dimenzióban lehetőség van az előrelépésre, hiszen a globálisan elérhető maximális pontszám 60–70 százalékát szerezte meg.

4-10. ábra
Magyarország és a régió relatív pozíciója a Doing Business (DB) 2015. évi rangsorában

A válság óta néhány területen javult Magyarország teljesítménye. Ilyen a vállalkozások alapítása, melynek eljárása egyszerűbbé és olcsóbbá vált. Előrelépést jelentett továbbá az ingatlanbejegyzés költségének csökkenése és az adóterhek mérséklődése (mind a teljes adóterhelés, mind az adminisztrációval töltött idő terén). Az egyéb vizsgált dimenziókban azonban nem történt érdemi változás 2008 óta.

4.2.3. „DOING BUSINESS” VERSENYKÉPESSÉGI RANGSOR

Magyarország 2015-ben a globális rangsor 54. helyét foglalta el, ami a visegrádi országok között a leggyengébb helyezés. A globális rangsorban kedvezően teljesít a vállalkozásalapítás feltételeiben. Régiós összevetésben mind az építési engedélyek beszerzését, mind a szerződések betarttatását az ország erősségei között említik. Ezzel szemben jelentős elmaradás mutatkozik elsősorban az elektromosághoz jutás, a kisbefektetők

4.3. Budapest helyzete nemzetközi rangsorokban

Jelenleg a világ GDP-jének 80 százalékát városi területeken állítják elő (Világbank, 2015), Európa esetében pedig kimutatható, hogy az 1 millió főnél nagyobb lélekszámú városokban az egy főre jutó GDP 25 százalékkal magasabb az európai átlagnál (ENSZ, 2014b). A magas hozzáadott-értékű tevékenységek városi koncentrációja Magyarország esetében fokozottan érvényesül (4-2. táblázat).

4-2. táblázat
A fővárosok súlya a visegrádi országokban
(2012)

	Részesedés az országos GDP-ből	Részesedés az ország népességéből	GDP/fő az országos átlag százalékában
Budapest	38,13	17,46	218,38
Pozsony	27,25	11,27	241,94
Prága	24,70	11,84	208,69
Varsó	12,92	4,44	291,00

Forrás: EUROSTAT (2015)

Ennek következményeként számos nagyvállalat beruházási és nemzetközi telephelyválasztási döntéseiben elsősorban Budapest képviseli Magyarországot, különös tekintettel a szolgáltató szektorra. A főváros nemzetközi megítélése, a városok versenyében elért pozíciója ezért az egész ország nemzetközi versenyképessége szempontjából releváns.

A városok összehasonlító értékelését adó nemzetközi rangsorok különböző szempontok mentén listázzák e térségeket, melyek sorában az életminőség, az élhetőség, a környezetminőség, valamint az innovációs képességek és a gazdasági erőviszonyok szempontjai emelkednek ki. Globális léptékben Budapest relatív pozíciója az innováció, valamint az életminőség és az élhetőség területén a legjobb. Az erre fókuszáló rangsorokban általában a legfejlettebb 30 százalékba tartozik (4-11. ábra).

A legmagasabb helyezést a Globális Innovációs Városok rangsorában érte el Budapest (Global Innovation Cities index), ahol a vizsgált 445 országból a 64. helyen végzett. A mutató a kulturális javak, a humáninfrastruktúra és a kedvező innovációs környezetért felelős háttérágazatok fejlettségét, valamint a hálózati piacok kialakulásához és fejlődéséhez szükséges feltételeket osztályozza. A globális listát San Francisco, New York és London vezeti. A közép-európai térségben csupán Bécs (6.) és Prága (62.) előzi meg Budapestet.

Élhetőség tárgykörében Budapest az Economist Intelligence Unit (EIU) által 2012-ben kísérleti jelleggel kezdeményezett **területiség tényezőjével módosított élhetőségi indexében** (Spatially Adjusted Liveability Index) **ér el magas pozíciót**. E tekintetben a 70 vizsgált országból a főváros a 24. helyet foglalta el. A rangsor első három helyezettje Hong Kong, Amszterdam és Osaka. Az indikátor sajátossága, hogy a hagyományos élhetőségi mutatók mellett számot ad a városi környezet társadalmi jólétet és életminőséget meghatározó területi karakteréről, **a város zöldterületeihez, természeti erőforrásaihoz, valamint a térség kulturális értékeihez történő egyenlő területi hozzáféréséről**.

A megélhetési költségek nemzetközi viszonylatban mérve kedvező képet mutatnak: a legdrágább városok rangsorában a főváros a lista végén szerepel, ami ebben az esetben kedvező pozícióra utal, e tényező jelenleg komoly versenyelőny. A megélhetési költségeket listázó Mercer rangsorában a vizsgált 207 városból 170 esetében Budapestnél magasabb költségek láthatók.

A különböző rangsorokban elért helyezések alapján **a versenyképesség és prosperitás dimenzióiban relatív mértékben szintén kedvező adottságú Budapest**. Az EIU versenyképességi listájában a közép-európai térségből fővárosunkat (35.) csupán Bécs (29.) előzi meg, ugyanúgy ahogy az ENSZ Városi Prosperitás Indexénél (City Prosperity Index), melyben Budapestet (21.) a közép-európai térségből szintén csak Bécs (1.)

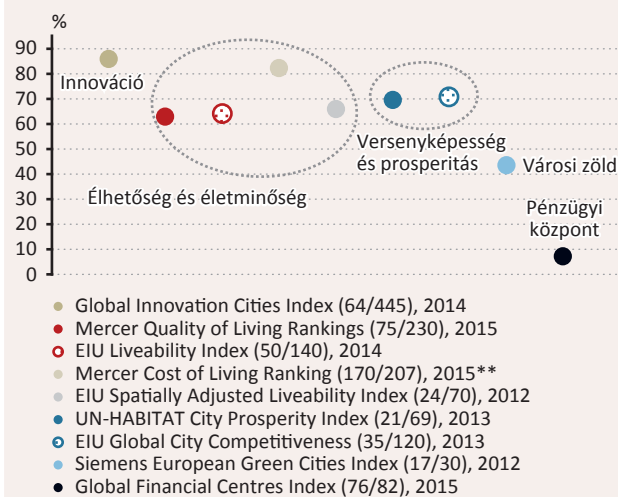
előzi meg. Az ENSZ mutatójának öt aldimenziója sorában – melyek a termelékenység (produktivitás), az életminőség, az infrastruktúra fejlettsége, továbbá a környezeti fenntarthatóság, valamint az egyenlőség és társadalmi befogadás – Budapest esetében az **infrastruktúra** éri el a legmagasabb pontszámot, a **versenyképességnek kulcstényezőjét** tehát ez **képezi**.

A városi környezetminőség, valamint a pénzügyi központi szerepkör tekintetében Budapest a nemzetközi listákban szereplő városok kevesebb, mint felét előzi meg. A városi környezetminőség tekintetében a főváros a vizsgált globális jelentőségű városok közepmezőnyének végén áll, a 30 európai városból a 17. helyet megszerezve. E tekintetben a legjobb helyezést Koppenhága, Stockholm és Oslo éri el.

A vonatkozó index tanúsága szerint Budapest a nemzetközi városhálózatban pénzügyi szempontból nem tölt be centrum szerepet. E **pénzügyi szerepkör önmagában nem jelent kiemelt tényezőt, azonban** mivel Budapest súlya az országos gazdasági folyamatok szempontjából meghatározó, a **pénz- és tőkepiaci fejlettség alacsonyabb színvonala** a nemzetközi folyamatokban **hátráltató versenyképességi tényezőként jelenhet meg**. A legmagasabb szintű pénzügyi

szerepkörrel a mutató alapján New York, London és Hong Kong rendelkezik, a közép-európai térségből Budapestet (76.) Bécs (35.) és Prága (60.) előzi meg.

4-11. ábra
Budapest relatív pozíciója különböző városi indexek rangsorában*

Megjegyzés: * A rangsorban megelőzött országok százaléka. **A Budapestet megelőző országok százaléka.

Forrás: EIU 2012, 2013, 2014; QFC 2015; GIA 2014; Mercer 2015; Transparency International 2014; ENSZ 2013; 2014

FELHASZNÁLT IRODALOM

EIU HOT SPOTS 2025 – Global City Competitiveness, 2013

<http://www.citigroup.com/citi/citiforcities/pdfs/hotspots2025.pdf>

EIU LIVEABILITY INDEX, 2014: *Best cities ranking and report*, August, 2014

http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Liveability_rankings_2014.pdf <https://www.gfmag.com/global-data/non-economic-data/best-cities-to-live>

EIU SPATIAL ADJUSTED LIVEABILITY INDEX, 2013: *Best cities ranking and report*, August, 2013

http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/EIU_BestCities.pdf

EUROSTAT: QUALITY OF LIFE (QoL) – Context

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp-and-beyond/quality-of-life/context>

EUROSTAT, 2015: *Quality of life indicators – measuring quality of life*

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_measuring_quality_of_life

EUROSTAT, INSEE, 2011: *Report of the Task Force*,

Multidimensional measurement of the quality of life

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/42577/43503/TF3-Final-report-Quality-of-Life/991bffa3-35ff-49a4-8ddb-f0a13e527b9e>

Európa 2020 Stratégia

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV:em0028> http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/targets_hu.pdf

QATAR FINANCIAL CENTRE – *Global Financial Centres Index*, 2015

http://www.finance-montreal.com/sites/default/files/publications/gfci17_23march2015.pdf

GLOBAL INNOVATION AGENCY – *Global Innovation Cities Index*, 2014

<http://www.innovation-cities.com/innovation-cities-index-2014-global/8889>

JAKOBI, Á., 2004: *Az információs társadalom területi egyenlőtlenségeinek tartalma és értelmezési lehetőségei*. In: Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged, 2004.

http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/jakobi_akos.pdf

WEIMANN, J. – KNABE, A. – SCHÖB, R., 2015: *Measuring Happiness, 2015: The Economics of Well-Being*, MIT Press

STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – ADVISER, CH. – FITOUSSI J. P.: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>

KERÉNYI Á., 2011: *A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet Better Life indexének bemutatása*
<http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2011/a-gazdasagi-egyuttmukodesi-es-fejlesztési-szervezet-better-life-indexenek-bemutatasa/506-526-kerenyia.pdf>

KSH Területi Statisztikai évkönyvek, 2000–2013

KSH Megyék, régiók statisztikai zsebkönyve, 2011, 2014

KSH Magyarország statisztikai évkönyve, 2013

KSH Magyarország társadalmi atlasza, 2012

KSH Magyarország, 2013

KSH A jóllét magyarországi indikátorrendszere, 2013

KSH Statisztikai Tükör, 2010/115: *A születéskor várható élettartam területi különbségei*

KSH Statisztikai Tükör, 2015/54: *Lakáspiaci árak, lakásárindex, 2015. I. negyedév*

KSH, 2013: *A kutatásfejlesztés regionális különbségei*, 2013. március

KSH, 2013: *A gazdasági folyamatok regionális különbségei 2012*, 2013. december

Magyarország Partnerségi megállapodása 2014–2020
http://palyazat.gov.hu/download/52032/Partners%C3%A9g_Meg%C3%A1llapod%C3%A1s_2014-2020.pdf

MasterCard Global Destination Cities Index
<http://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2015/06/MasterCard-GDCI-2015-Final-Report1.pdf>

Mercer Cost of living, 2015

<https://www.imercer.com/uploads/GM/col2015/e654123/index.html>

Mercer Quality of Living in Cities Global Survey, 2015

<https://www.imercer.com/uploads/GM/qol2015/h5478qol2015/index.html>

MONOCLE'S MOST (25) Livable Cities Index, 2015

<http://monocle.com/film/affairs/the-monocle-quality-of-life-survey-2015/> http://www.dailymail.co.uk/travel/travel_news/article-3126280/Tokyo-rated-world-s-best-city-live-London-New-York-not-making-25.html

OECD, Better Life Index

<http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

SALAMIN, G., 2015.: *Changing Spatial Dimensions in the Current Economic Development of the European Union*. In: Salamin, G. (ed.) *Cities in Action Reflecting Global Economic Challenges and Technological Trends with Special reference to the Smart City Concept*
http://issuu.com/mut_tudaskozpont/docs/cities_in_action_global_challenges_/1

SIEMENS EUROPEAN GREEN CITIES INDEX, 2012: *European Green City Index Report, 2012*

http://www.siemens.com/entry/cc/features/greencityindex_international/all/en/pdf/gci_report_summary.pdf

Sustainable development in the European Union – 2013 monitoring report of the EU sustainable development strategy, 2013

<http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-02-13-237>

YALE EGYETEM, VILÁGGAZDASÁGI FÓRUM, 2014:

http://issuu.com/yaleepi/docs/2014_epi_report

VILÁGBANK, 2012:

<http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/2012.pdf>

EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE, 2014a:

<http://hdr.undp.org/en/content/table-3-inequality-adjusted-human-development-index#b>

EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE, 2014b: World Urbanization Prospects, the 2014 Revision, Final Report

<http://esa.un.org/unpd/wup/FinalReport/WUP2014-Report.pdf>

Egyesült Nemzetek Szervezete, 2013:

<http://hdr.undp.org/en/content/table-4-gender-inequality-index>

TRANSPARENCY INTERNATIONAL, 2014:

<http://www.transparency.org/cpi2014/results>

LEGATUM INSTITUTE, 2014:

<http://www.prosperity.com/>

VILÁGBANK, 2014:

<http://www.doingbusiness.org/rankings>

The Heritage Foundation, The Wall Street Journal, 2015:

<http://www.heritage.org/index/>

Világbank, 2015: Urban Development Overview

<http://www.worldbank.org/en/topic/urban-development/overview#3>

WEF The Global competitiveness report 2014–2015:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

WORLD ECONOMIC FORUM, 2015:

<http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2015/network-readiness-index/>

WEF The Global competitiveness report 2014–2015:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

WORLD BANK GROUP, 2014: Doing Business 2015. *Going Beyond Efficiency. Comparing Business Regulations for domestic firms in 189 Economies*. A World Bank Group Flagship Report

<http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Chapters/DB15-Report-Overview.pdf>

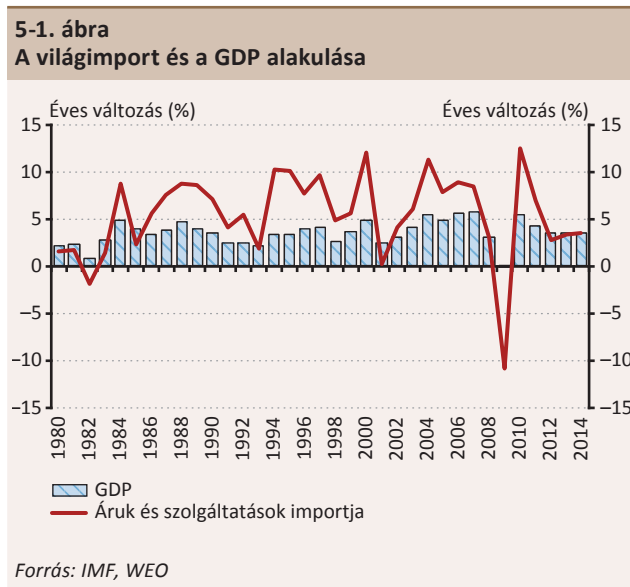
(letöltve 2015.12.07.) ISBN (electronic): 978-1-4648-0352-9 (P.4. Table 1.1)

5. Kiemelt téma: A világkereskedelmi dinamika lassulása és ennek lehetséges hatásai a magyar gazdaságra

Magyarország egy kis, nyitott gazdaság, így növekedési kilátásai alapvetően függnek felvevőpiacai teljesítményétől, valamint a növekedés kereskedelemintenzitásától. Az elmúlt években a világkereskedelem a válság előtti historikus dinamikájánál – mind abszolút értelemben, mind pedig a GDP bővüléséhez viszonyítva – mérsékeltebben alakult. Az irodalom alapján a dinamikavesztés ciklikus és strukturális tényezőkhez egyaránt köthető. Magyarország a világkereskedelem esetleges lassulásából fakadó lefelé mutató kockázatokat elsősorban az exportpiaci részesedés növelésén, valamint az exporton belüli hazai „hozzáadottérték-tartalom” emelésén keresztül mérsékelheti. Az alábbi kiemelt írás a globális kereskedelem növekedési ütemének visszaesése mögött meghúzódó okokat elemzi, valamint a Magyarország számára levonható lehetséges konklúziókat gyűjti össze. A folyamatok megértése hozzájárulhat a hazai gazdaság növekedési kilátásainak helyesebb megítéléséhez.

5.1. Stilizált tények

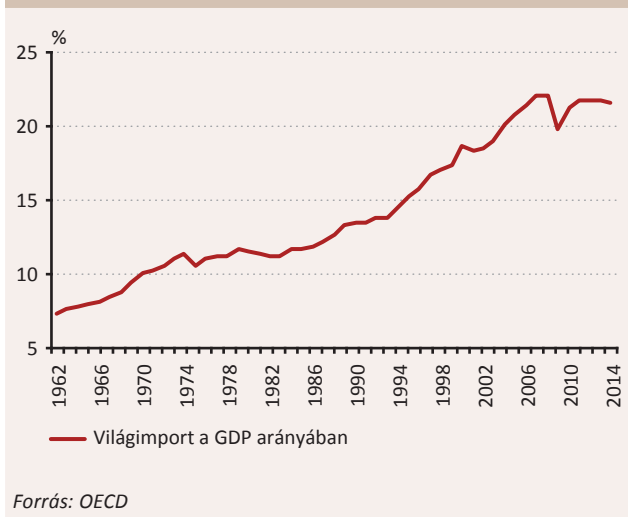
A globális kereskedelem és a világgazdasági konjunktúra jellemzően együtt mozog, azonban azonosíthatók olyan időszakok, amikor a világkereskedelem bővülése jelentősen meghaladta a világ összesített kibocsátásának emelkedését (5-1. ábra). A növekedési ütemek az 1980-as évek második felétől a válságot megelőző évekig váltak el látványosan, amely folyamatok hátterében jelentős geopolitikai tényezők is álltak.

A hatások eredőjeként az 1980-as évek második felétől a válságot megelőző évekig a világkereskedelem a globális GDP növekedési ütemét meghaladó mértékben bővült (5-2. ábra). Ugyanakkor a világgazdasági válság hatására visszaeső külkereskedelmi dinamika a kilábalás szakaszában jellemzően csak a konjunktúrával azonos mértékben nőtt, így a **GDP arányában mért világkereskedelem a 2008-as csúcса alatt maradt az elmúlt években.** Azonos tendenciákat azonosít a külkereskedelem jövedelemrugalmasságában mért mérséklődés is. A világkereskedelem és a globális gazdasági teljesítmény változásának aránya 1981 első negyedéve és 2007 negyedik negyedéve között átlagosan elérte az 1,9 százalékot, míg 2011 és 2014 harmadik negyedéve között 0,9 százalékra csökkent (ECB 2015). Constantinescu és szerzőtársai (2015) elemzése az 1986–2000 közötti időszakban szignifikáns strukturális törést talál a világkereskedelem jövedelemrugalmasságát vizsgálva. Az adott időszakra becsült rugalmasság

közel a duplája az 1970–1985 és a 2001–2013 közötti időszakokra becsült értékeknek. A külkereskedelem elmúlt évekbeli visszaesése elsősorban az áruk kereskedelmének mérsékelt teljesítményéhez kötődött, míg a szolgáltatások külkereskedelme lényegében stabilan alakult ezalatt.

5-2. ábra
Világkereskedelem a GDP százalékában

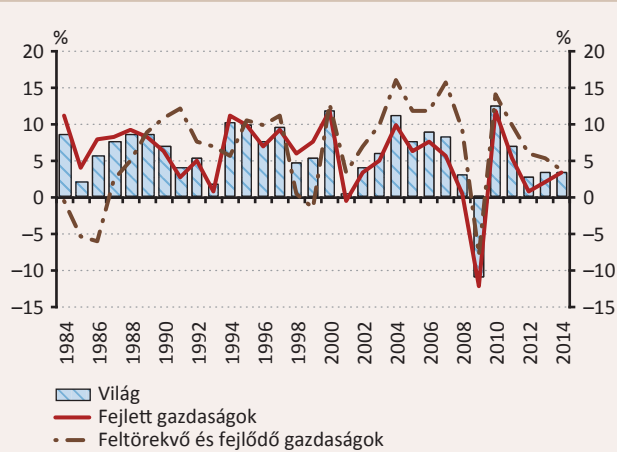

Noha a külkereskedelem visszaesése széles körű, országcsoportonként azonosíthatóak egyedi tendenciák (5-3. ábra). A fejlett gazdaságok körében 2010 után erőteljesen gyengült az import dinamikája, amelyet főleg az euró-zóna visszafogott gazdasági teljesítménye magyarázott. A világgazdasági válság által érzékenyen érintett régió a kilábalás szakaszában erőteljes mérlegkiigazításra kényszerült, amely tovább rontotta az amúgy is bizonytalan keresleti környezetet. A visszaeső belső kereslet – és különösen a beruházások – a relatíve magas importtartalmuk miatt az euró-zóna importjának mérséklődéséhez vezettek. Az olykor recesszióba süllyedő tagországok egymás közötti kereskedelme is jelentősen visszaesett ebben az időszakban.

Az euroövezeten belüli gyenge kereskedelem negatívan, azonban csak kis mértékben befolyásolta a világkereskedelem alakulását. Az euroövezeten belüli kereskedelemről szűrt globális kereskedelmet vizsgálva csak 0,1 százalékponttal emelkedik a világ-

kereskedelem jövedelemrugalmassága a 2011 és 2014 harmadik negyedéve közötti időszakban (ECB 2015). Az eredmények megegyeznek az Európai Unió tagországait vizsgálva is. Az import növekedési üteme 2013-ban és 2014-ben újra élénkült a fejlett gazdaságokban, összhangban az USA és az eurózóna erősödő gazdasági teljesítményével.

5-3. ábra
Az import éves változása

Forrás: IMF, WEO

A feltörekvő országok külkereskedelmének alakulását elsősorban Kína teljesítménye befolyásolta a vizsgált időszakban. A Kereskedelmi Világszövetséghez való csatlakozás és a gazdasági válság kitörése közötti éveket átlagosan közel 18 százalékos importbővülés jellemezte, ugyanakkor a kínai import 2014-ben már csak 7 százalékkal növekedett az előző évhez viszonyítva (5-4. ábra). A nyersanyagok iránti visszaeső importkereslet mellett a feldolgozott termékek importja is visszaesett Kínában, amely a világgazdaságban elfoglalt jelentős súlya miatt hatással van az egyéb ázsiai és fejlett orszá-

gok teljesítményére is (Hoekman és szerzőtársai 2015). **Ugyanakkor a válság kitörése óta eltelt éveket a kínai gazdaság szerkezetváltozását elősegítő reformok is jellemzik,** amelyek az importigényes beruházások helyett a lakossági fogyasztás irányába történő elmozdulását célozzák.

5-4. ábra
A kínai import éves változása

Forrás: IMF, WEO

Kína mellett visszafogott teljesítmény azonosítható több feltörekvő ország esetében is. Brazília a gyenge belső kereslet miatt 2014-ben recesszióba süllyedt, Oroszországot a mérsékelt olajárak és az orosz–ukrán konfliktus következtében bevezetett szankciók befolyásolták negatívan, míg Argentína 2014-es államcsődje tovább rontotta az amúgy is gyenge növekedési kilátásokat. A fejlett gazdaságokkal ellentétben a fejlődő és feltörekvő országok – és Kína – külkereskedelmében nem azonosítható korrekció 2013–2014-ben, az import éves dinamikája 2010 óta folyamatosan mérséklődik.

5.2. Ciklikus és strukturális magyarázatok

A stilizált tények alapján belátható, hogy az elmúlt évek visszafogott külkereskedelmi dinamikája összefüggésben van a kilábalási időszak relatíve gyenge gazdasági teljesítményével, a visszaesést tehát legalább részben ciklikus tényezők magyarázhatják. Freund (2009), valamint Abiad és szerzőtársai (2014) alapján **a válságok negatív hatása a külkereskedelemre nemcsak a válság időszakára korlátozódik, hanem középtávon is perzisztens lehet.** Ennek értelmében az euró-zóna és Kína a korábbinál mérsékeltebb gazdasági növekedése a visszaeső magas importtartalmú belső keresleti (beruházás és fogyasztás) tételeken keresztül a kilábalási időszak kezdetén is negatívan befolyásolhatja a külkereskedelem alakulását.

A válság következtében mérséklődő kereslet tehát nagyban befolyásolhatta a külkereskedelem dinamikáját, azonban az elmúlt évek trendjeit vizsgálva felmerül a kérdés, hogy a folyamatban mennyiben játszhatnak szerepet a ciklikus hatások mellett strukturális tényezők is.

Constantinescu és szerzőtársai (2015) dekompozíciós elemzése szerint a ciklikus tényezők – mint például az elégtelen kereslet – a világgazdasági válság idején és a kilábalás első évében domináltak, azonban hozzájárulásuk mérséklődött az elmúlt években. Számításuk szerint a 2012–2013 közötti visszaesés közel felét a hosszú távú komponens magyarázhatja. Az eredmények alapján tehát a világkereskedelem nemcsak a globális konjunktúra dinamikavesztése miatt bővül mérsékeltebben a válság óta, a kereskedelem jövedelemérzékenysége is csökkent.

Az ECB (2015) által végzett kétváltozós BVAR-bebecslés eredménye alapján az elmúlt évek külkereskedelmi dinamikavesztése elsősorban – de nem egyedüli tényezőként – a konjunktúra mérséklődésével magyarázható. A külkereskedelem hosszú távú jövedelemrugalmasságának 1,6 százalékról 1,3 százalékra csökkenése szintén a gyengébb világkereskedelem irányába hat. Hoekman és szerzőtársai (2015) elemzése szerint a ciklikus tényezők a legmeghatározóbbak, azonban **számos strukturális – nem makroökonómiai – ténye-**

ző is hozzájárulhat a világkereskedelem növekedési ütemének mérséklődéséhez.

A világgazdasági recesszió és a kilábalási szakasz mérsékelt gazdasági teljesítménye implikálta ciklikus hatások mellett tehát a strukturális tényezők szerepe is jelentős: **az elmúlt évtizedek meghatározó geopolitikai eseményei mellett a globális értékláncok kiszélesedésének korlátokhoz érkezése, az importigényes GDP-tételek relatív fontosságának megváltozása, továbbá a protekcionista kereskedelempolitika.** A külkereskedelem jövedelemrugalmasságának csökkenését okozhatta továbbá a globális kereskedelem szerkezetének alacsonyabb jövedelemrugalmasságú tételek irányába történő eltolódása is (Hoekman és szerzőtársai 2015).

A világkereskedelem az 1980-as évek második felétől a válságot megelőző évekig tartó rendkívüli bővülése egyfelől a kelet-közép-európai országok rendszerváltásait követő újraintegrálódási folyamathoz kötődött, amely a Nyugat-Európával újrainduló gazdasági kapcsolatok révén a külkereskedelem élénkülését okozta. Meghatározó strukturális tényező továbbá a Kína által bevezetett exportorientált növekedési stratégia, amely a Kereskedelmi Világszervezethez való csatlakozását (2001) követte.

A korszakot meghatározó folyamat továbbá a globális értékláncok kiszélesedése, amely a nagyvállalatok kiszervezési eljárásai következtében bővítette a külkereskedelmi kapcsolatokat (Hoekman és szerzőtársai 2015). A globális értékláncok a termelékenység és a méretgazdaságosság növelésén keresztül járultak hozzá a világkereskedelem bővüléséhez az elmúlt közel húsz évben. Az 1990-es évek információs és kommunikációs technológiai fejlődése a globális értékláncok gyors bővüléséhez, így a külkereskedelem jövedelemrugalmasságának növekedéséhez vezetett (Constantinescu és szerzőtársai 2015). A rugalmasság változását a világkereskedelemben nagy súllyal bíró országok (USA, Kína) válthatják ki elsősorban. Emellett a válság fokozhatta a külföldi kereskedelmi kapcsolatokhoz kötődő bizonytalanságot, továbbá a különböző

természeti katasztrófák (japán földrengés, thaiföldi árvíz) a vállalatok költséghatékony döntéseit erősítették az értékláncok tervezésekor (Hoekman és szerzőtársai 2015).

A jövedelemrugalmasság visszaesésére további magyarázatot adhat a GDP-tételek relatív fontosságának megváltozása (ECB 2015). A külkereskedelem nagyobb arányú mérséklődését okozhatja, ha a konjunktúra gyengülésére a nagy importtartalmú keresleti tételeken – mint például a háztartások fogyasztásán vagy a beruházásokon – keresztül kerül sor. Dadush (2015)

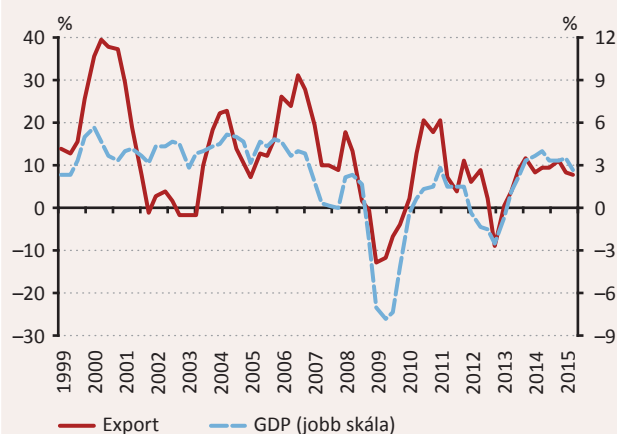
a GDP-arányos világkereskedelem visszaesésének a fellét a beruházásokhoz köti, amely okaként az elhalasztott vállalati (amortizációpótló) és háztartási beruházásokat jelöli meg.

Nem elhanyagolható szerepet játszhatott a jövedelemrugalmasság mérséklődésében a protekcionizmus is (ECB 2015). Noha nem áll rendelkezésre kellően hosszú és megbízható idősor a folyamatok értékeléséhez, a rendelkezésre álló információkból a kereskedelmi protekcionizmus erősödésére lehet következtetni az elmúlt öt évre vonatkozóan.

5.3. Magyarország számára levonható következtetések

Magyarország egy kis, nyitott gazdaság, így a világ-kereskedelmet érintő tendenciák nagyban meghatározzák a magyar export és import alakulását. A válság előtti évek átlagosan 20 százalékos exportbővülése a válságból való kilábalás időszakában közel 8 százalékra mérséklődött (5-5. ábra). **Magyarországon az erős külkereskedelmi integráltság okán a gazdaság teljesítményét jellemzően meghaladta az export dinamikája, azonban az elmúlt években a különbség mérséklődött, amely egybevág a nemzetközi folyamatokkal.**

5-5. ábra
Az export és a GDP éves változása Magyarországon

Forrás: KSH

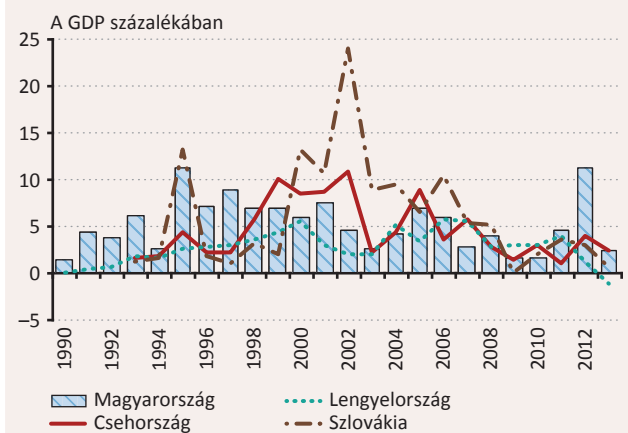
A szakirodalom alapján a külkereskedelem bővülésének ütemében meghatározó szerepet játszanak a ciklikus tényezők, így a konjunktúra élénkülésével emelkedhet az import dinamikája a közeljövőben. A kereskedelem jövedelemrugalmasságát befolyásoló strukturális tényezők – elsősorban a globális értéklánccok további kiszélesedésnek korlátokhoz érkezése – következtében azonban a külkereskedelem növekedése a válság előtti dinamika alatt maradhat az elkövetkezendő években.

A külkereskedelem teljesítménye kiemelt jelentőségű, hiszen **a nettó export a magyar gazdaság növekedésének egyik meghatározó tényezője** az elmúlt időszakban. A globális kereskedelem visszafogott dinamikája

lefelé mutató kockázatot hordozhat a magyar növekedésre vonatkozóan, azonban az exportpiaci részesedés növelése és az exporton belüli saját hozzáadottérték-tartalom emelése élénkítheti a külkereskedelmet.

Az exportpiaci részesedés növelése jellemzően az exportkapacitások bővítésén, továbbá a külföldi működő tőke (FDI) bevonásán keresztül lehetséges. A korábbi évtizedekben dinamikus bővülő globális értéklánccok kiszélesedése lelassult az elmúlt időszakban, így az ennek hatására lassuló FDI élesedő versenyt jelenthet a régióban (5-6. ábra). Ez a hazai versenyképességre és az üzleti környezet megbízhatóságának jelentőségére hívja fel a figyelmet.

5-6. ábra
FDI-beáramlás a régió országaiba

Forrás: UNCTAD

A visszafogottabb FDI-áramlás miatt az exportpiaci részesedés növelése is egyre nehezebbé válik, így a magyar export élénkítésének további lehetősége az exporton belüli **hazai hozzáadottérték-tartalom emelése** lehet. Ez elsősorban a helyi beszállítói kapcsolatok erősítésével függ össze, így az elmúlt évek nagy feldolgozóipari beruházásai után fokozatosan betelepülő beszállítók megerősödése pozitívan befolyásolhatta a magyar exportdinamikát. Meghatározó eleme lehet a folyamatnak a hazai kkv-szektor egyre jelentősebb bevonása is.

5.4. Összegzés

Jelen kiemelt téma a világkereskedelem historikus átlagához viszonyított dinamikavesztésével foglalkozik, amely Magyarország nyitottságán keresztül a hazai gazdasági teljesítményt is befolyásolhatja. A szakirodalom alapján a világkereskedelem növekedési ütemének mérséklődése és jövedelemrugalmasságának megváltozása ciklikus és strukturális tényezőkhez egyaránt kötődik. A világgazdasági válság okozta átmeneti keresletcsökkenés a kilábalás szakaszában ugyan negatívan hathatott a külkereskedelempre, a ciklikus hatások kifutása után a világkereskedelem dinamikája előrete-

kintve is elmaradhat a válság előtti átlagától. Ezt olyan strukturális tényezők magyarázhatják, mint az elmúlt évtizedek meghatározó geopolitikai eseményei, a globális értékláncok kiszélesedésének korlátokhoz érkezése, az importigényes GDP-tételek relatív fontosságának megváltozása, továbbá a protekcionista kereskedelem-politika. Magyarország a világkereskedelem esetleges lassulásából fakadó lefelé mutató kockázatokat elsősorban az exportpiaci részesedés növelésén, valamint az exporton belüli hazai hozzáadottérték-tartalom emelésén keresztül mérsékelheti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ECB (2015): *Understanding the weakness in world trade*, Economic Bulletin, Issue 3, pp. 33-42, European Central Bank.

CONSTANTINESCU, C. – MATTOO, A. – RUTA, M. (2015): *The Global Trade Slowdown: Cyclical or Structural?*, IMF Working Papers 15/6, International Monetary Fund.

HOEKMAN, B. (ed.) (2015): *The Global Trade Slowdown: A New Normal?*, VoxEU.org eBook, CEPR Press.

ABIAD, A. – MISHRA, P. – TOPALOVA, P. (2014): *How Does Trade Evolve in the Aftermath of Financial Crises?*, IMF Economic Review, 62, pp. 213-247.

FREUND, C. (2009): *The Trade Response to Global Downturns: Historical Evidence*, Policy Research Working Paper Series 5015, World Bank, Washington, DC.

DADUSH, U. (2015): *Should We Worry About the Great Trade Slowdown?*, Policy notes & Policy briefs 1520, OCP Policy Center.

Ábrák és táblázatok jegyzéke

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1-1. ábra: Beruházások a GDP százalékában	11
1-2. ábra: A jegybankok irányadó kamatai	11
1-3. ábra: 10 éves USA-állampapír-hozamok, fogyasztói árral deflálva, 7 éves mozgóátlag	11
1-4. ábra: A munkaképes korú lakosság változásának hozzájárulása a GDP növekedéséhez	13
1-5. ábra: Munkaképes korú lakosság	13
1-6. ábra: Egy munkaóra jutó kibocsátás	14
1-7. ábra: Minőséggel módosított relatív árindex	15
1-8. ábra: A legmagasabb jövedelmű 1 százalék részesedése a nemzeti jövedelemből, USA	17
1-9. ábra: Termelékenységkiesés a nem optimális allokáció miatt	21
1-10. ábra: USA-iparvállalatok: kiadások és források a nettó értékesítési bevételek százalékában	25
1-11. ábra: Európai ipari vállalatok: kiadások és bevételek a nettó értékesítés százalékában	25
1-12. ábra: A kockázati tőkebefektetés szakaszai	25
1-13. ábra: A befektetés veszteségességének kockázatai a fejlesztési fázis függvényében	25
1-14. ábra: Az alap kutatások finanszírozási forrása, 2008	26
1-15. ábra: USA kutatási-fejlesztési források, 2008	26
2-1. ábra: A 65 éven felüliek népességen belüli aránya a világ egyes országcsoportjaiban	31
2-2. ábra: A magyar népesség korcsoportok szerinti létszáma Magyarországon, 1960–2060	31
2-3. ábra: A magyar népesség létszámváltozásának dekompozíciója, 1990–2014	32
2-4. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása az Európai Unió országaiban	32
2-5. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása az egyes országcsoportokban, 2000–2013	32
2-6. ábra: 60 éves korban várható élettartam az Európai Unió országaiban 2000-ben és 2013-ban	33
2-7. ábra: 30 éves korban hátralévő várható életek száma iskolai végzettség szerint Magyarországon 2012-ben	33
2-8. ábra: A felsőfokú és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők 30 éves korban hátralévő várható életei közötti különbség 2012-ben	33
2-9. ábra: A nettó migráció egyenlegére vonatkozó hivatalos adat és a becsült érték Magyarországon	35
2-10. ábra: A magyar kivándorlók és a hazai népesség korcsoportok szerinti megoszlása, 1989–2013 közötti kivándorlók	35
2-11. ábra: A külföldön dolgozó magyar munkavállalók jövedelmei	35
2-12. ábra: A 65 évnél idősebbek népességen belüli aránya az Európai Unió országaiban 2015-ben és 2060-ban	36
2-13. ábra: Az időskori függőségi ráta várható alakulása az Európai Unió országaiban 2015-ben és 2060-ban	36
2-14. ábra: Függőségi mutatók várható alakulása Magyarországon, 2015–2060	36
2-15. ábra: A munkaképes korú népesség létszámának várható alakulása 2015 és 2060 között Magyarországon különböző népesség-előrevetítések alapján	37
2-16. ábra: Az elöregedés gazdasági növekedésre gyakorolt hatásai	39
2-17. ábra: A munkaképes korú népesség létszámváltozásának növekedési hatása 2000–2009-hez képest	39
2-18. ábra: Születéskor várható élettartam és az egy főre jutó GDP Magyarország megyéiben	40
2-19. ábra: Születéskor várható élettartam Magyarország megyéiben	40
2-20. ábra: Természetes szaporodás, öregedési index és a belföldi és külföldi vándorlási különbözet, 2014	41

2-21. ábra: Természetes szaporodás, öregedési index, a belföldi és külföldi vándorlási különbözet, 2014	41
2-22. ábra: Az egy főre jutó GDP 2014-ben és a humántőkeindex értéke 2015-ben	42
2-23. ábra: A munkaerő-állományon belül felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának változása és a GDP növekedése 1994 és 2007 között	42
2-24. ábra: A 15–64 éves népesség aktivitási rátája képzettségi szintek szerint	43
2-25. ábra: A 15–34 éves népesség foglalkoztatási rátája képzettségi szintek szerint a legmagasabb iskolai végzettség megszerzését követő 5 éven belül	43
2-26. ábra: A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátája képzettségi szintek szerint	44
2-27. ábra: A foglalkoztatottakon és önfoglalkoztatottakon belül a magukat a betöltött munkakörhöz képest túlképzettnek vagy alulképzettnek vallók aránya	44
2-28. ábra: A 18–64 éves népesség eltérő iskolai végzettséggel rendelkező csoportjainak nettó relatív jövedelme	44
2-29. ábra: A felsőfokú végzettségűek népességen belüli aránya és relatív bérelőny	45
2-30. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–64 éves népességen belül	45
2-31. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–34 éves népességen belül 2000-ben és 2013-ban	46
2-32. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az egyes korcsoportokban, 2014	46
2-33. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–64 éves népességen belül Magyarország régióiban	46
2-34. ábra: A 20–29 éves népességen belül műszaki és természettudományi diplomával rendelkezők száma, 1000 főre jutó létszám	47
2-35. ábra: A 25–64 éves népességen belül azok aránya, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége középfokú végzettség, 2014	47
2-36. ábra: Középfokú végzettségűek aránya a 25–64 éves népességen belül Magyarország régióiban, 2014	47
2-37. ábra: Beszélt idegen nyelvek számának megoszlása, 2011	47
2-38. ábra: Beszélt idegen nyelvek számának megoszlása, 2011	48
2-39. ábra: A középfokú oktatás szerkezete az Európai Unió országaiban	48
2-40. ábra: A PISA-teszt eredményei matematikából	49
2-41. ábra: Jól és rosszul teljesítő diákok aránya a 2012. évi PISA-teszten, matematika	49
2-42. ábra: A PISA-teszt eredményeinek alakulása 2003 és 2012 között a visegrádi országokban, matematika	49
2-43. ábra: A korai iskolaelhagyók aránya a 18–24 éves korosztályban az Európai Unió országaiban	50
2-44. ábra: Az élethosszig tartó tanulásban való részvétel az Európai Unió országaiban	50
2-45. ábra: Az élethosszig tartó tanulásban való részvétel az Európai Unió országaiban	50
2-46. ábra: Oktatásban vagy képzésben részt vevők aránya életkor és iskolai végzettség szerinti csoportosításban	51
2-47. ábra: A PISA-teszten elért átlagos eredmények és az egy főre jutó kiadás az alap- és középfokú oktatásban	51
2-48. ábra: Oktatásra fordított költségvetési kiadások 2011-ben	52
2-49. ábra: Az oktatásra fordított költségvetési kiadások alakulása 2005 és 2012 között	52
2-50. ábra: Az egyes képzési szintekre fordított költségvetési kiadások változása 2005 és 2011 között	52
2-51. ábra: Az oktatásra fordított költségvetési kiadások megoszlása képzési szintek között	53
2-52. ábra: Az oktatási intézmények által az egy főre fordított oktatási kiadások és az oktatásra fordított GDP-arányos költségvetési kiadások, 2011	53
2-53. ábra: Egy főre jutó kiadás oktatási szintenként, 2011	54
2-55. ábra: Preston-görbe az OECD-országok adatain, 2012	55
2-56. ábra: Születéskor várható élettartam az Európai Unió országaiban, 2013	56
2-57. ábra: A születéskor várható élettartam alakulása Magyarországon és az EU28-országokban, 2002–2013	56
2-58. ábra: A születéskor egészségesen várható élettartam az Európai Unió országaiban, 2013	57
2-59. ábra: A potenciálisan elvesztett életévek száma, 2012	57

2-60. ábra: Egészségügyre fordított költségvetési és privát kiadások	59
2-61. ábra: Születéskor várható élettartam és GDP-arányos egészségügyi kiadások az OECD-országokban	59
2-62. ábra: Aktivitási ráta az Európai Unió országaiban	60
2-63. ábra: Aktivitási ráta képzettség szerint az Európai Unió országaiban, 2014	60
2-64. ábra: Aktivitási ráta korosztály szerint az Európai Unió országaiban, 2014	60
2-65. ábra: Aktivitási ráta a 15–49 éves nők körében az Európai Unió országaiban, 2014	61
2-66. ábra: Az aktivitási ráta alakulásának összevetése a visegrádi országokkal	61
2-67. ábra: Aktivitási ráta egyes társadalmi csoportokban a visegrádi országokban	61
2-68. ábra: Inaktívak aránya a 15–64 éves népességben az inaktivitás okai szerint, 2014	62
2-69. ábra: Az aktivitás eltéréseiből eredő csoportonkénti hozzájárulások, 2014	62
2-70. ábra: Az egyes csoportok populációs aránya a magyar lakosságban, 2014	62
2-71. ábra: Adóék az átlagbér 67 százalékát kereső, egyedülálló, gyermektelen/kétgyermekes munkavállaló esetén nemzetközi összehasonlításban, 2014	63
2-72. ábra: A Kaitz-index 2014-ben nemzetközi összehasonlításban	63
2-73. ábra: Az inaktívak aránya a 15–24 éves népességben az inaktivitás okai szerint, 2014	64
2-74. ábra: NEET-arány az OECD országaiban, 2013	64
2-75. ábra: A fiatalok aktivitási rátájának alakulása	64
2-76. ábra: Az 50 év feletti korosztály aktivitási rátájának alakulása	65
2-77. ábra: Hozzájárulás a magyar nők aktivitási rátájának az EU28-tól vett teljes eltéréséhez, 2014	65
2-78. ábra: Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya az Európai Unió országaiban, 2014	66
3-1. ábra: A reál GDP alakulása a környező országokkal összevetve	70
3-2. ábra: A szektorális GDP alakulása a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta	70
3-3. ábra: A feldolgozóipari szektorok százalékpontos szektoron belüli növekedési hozzájárulása	71
3-4. ábra: A piaci szolgáltató szektorok százalékpontos szektoron belüli növekedési hozzájárulása	71
3-5.a. ábra: A foglalkoztatottság alakulása 2004-hez képest, létszám szerint	72
3-5.b. ábra: A foglalkoztatottság alakulása az átlagos munkaóra alapján 2004-hez képest	72
3-6.a. ábra: Szektorális foglalkoztatás a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, létszám szerint	73
3-6.b. ábra: Szektorális foglalkoztatás a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, munkaóraban	73
3-7.a. ábra: Az egy munkavállalóra eső reál munkatermelékenység alakulása	74
3-7.b. ábra: Az egy órára jutó reál munkatermelékenység alakulása	74
3-8.a. ábra: Szektorális termelékenység a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, létszám szerint	74
3-8.b. ábra: Szektorális termelékenység a visegrádi országok átlagához képest 2004 óta, munkaóraban mérve	74
3-9. ábra: Az aggregált nemzetgazdasági hozzáadott érték növekedésének felbontása regionális összehasonlításban	75
3-10. ábra: A feldolgozóipari hozzáadott érték növekedésének felbontása regionális összehasonlításban	75
3-11. ábra: A piaci szolgáltatások szektor hozzáadottérték-növekedésének felbontása regionális összehasonlításban	75
3-12.a. ábra: Az aggregált TFP alakulása a régióban	76
3-12.b. ábra: Az aggregált TFP alakulása a régióban	76
3-13. ábra: Feldolgozóipari GDP-növekedés és az aggregált teljes tényezőtermelékenység alakulása	77
3-14. ábra: Feldolgozóipari növekedés felbontása	77
3-15.a. ábra: A GDP-arányos beruházási ráta alakulása és dekompozíciója a régióban	78
3-15.b. ábra: A kkv-k által benyújtott hitelkérelmek eredménye 2014-ben	78
3-16.a. ábra: Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–14) a válaszadók százalékában	79
3-16.b. ábra: Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–14) a válaszadók százalékában	79
3-16.c. ábra: Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–14) a válaszadók százalékában	80
3-16.d. ábra: Innovációs tevékenység az elmúlt három évben (2011–14) a válaszadók százalékában	80
3-17. ábra: A kutatási-fejlesztési kiadások mértéke a GDP százalékában, szektorok szerint	80
3-18.a. ábra: Munkatermelékenység-különbség a magyar vállalatok legjobb és legrosszabb 10 százaléka között	81
3-18.b. ábra: Munkatermelékenység-különbség a magyar vállalatok legjobb és legrosszabb 10 százaléka között	81

3-19. ábra: Statikus reallokáció nemzetgazdasági ágazatok között	82
3-20.a ábra: Foglalkoztatás vállalatméret szerint	82
3-20.b ábra: Hozzáadott érték vállalatméret szerint	82
3-21. ábra: Átlagos vállalatok munkatermelékenysége a nagyvállalatokhoz viszonyítva	83
3-22. ábra: Feldolgozóipari termelékenységi reallokáció felbontása	83
3-23.a ábra: Áruexport termékcsoportok szerinti koncentrációja	85
3-24. ábra: A legfontosabb árucsoportok értékaránya a termékexportban 2007–2014	85
3-23.b ábra: Szolgáltatásexport termékcsoportok szerinti koncentrációja	85
3-25. ábra: A szolgáltatásexport értékének megoszlása szolgáltatáscsoportonként, 2010–2014 átlag	86
4-1. ábra: Magyarország relatív globális pozíciója eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségi rangsorok alapján	89
4-2. ábra: A Legatum Prosperity Index (LPI) globális rangsorában elfoglalt relatív pozíció változása	92
4-3. ábra: A Legatum Prosperity Index (LPI) dimenzióiban elért relatív pozíció Magyarországon és a régióban	92
4-4. ábra: Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított humán fejlettségi mutató (IHDI) globális rangsorában elfoglalt relatív pozíció változása	93
4-5. ábra: Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított Humán Fejlettségi Mutató (IHDI) dimenzióinak értéke és a GDP változása Magyarországon	93
4-6. ábra: Az egyenlőtlenség tényezőjével módosított Humán Fejlettségi Mutató (IHDI) dimenzióinak értéke Magyarországon és a régióban	93
4-7. ábra: A WEF rangsorban betöltött relatív pozíciók változása a Club Med, valamint a visegrádi négyek országaiban és Romániában	94
4-8. ábra: Magyarország és a régió versenyképességi részindexértékei a WEF versenyképességi pillérei szerint	94
4-9. ábra: Magyarország és a régió relatív pozíciója az IMD-mutató dimenzióiban, 2015	95
4-10. ábra: Magyarország és a régió relatív pozíciója a Doing Business (DB) 2015. évi rangsorában	95
4-11. ábra: Budapest relatív pozíciója különböző városi indexek rangsorában	97
5-1. ábra: A világimport és a GDP alakulása	101
5-2. ábra: Világkereskedelem a GDP százalékában	101
5-3. ábra: Az import éves változása	102
5-4. ábra: A kínai import éves változása	102
5-5. ábra: Az export és a GDP éves változása Magyarországon	105
5-6. ábra: FDI-beáramlás a régió országaiba	105

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1-1. táblázat: A mérlegválság és a tartós stagnálás összehasonlítása	19
2-1. táblázat: A magyar népesség várható létszáma 2060-ig az egyes népesség-előrevetítések alapján	34
2-2. táblázat: A magyar népesség-előreszámítás hipotézisei	34
2-3. táblázat: A munkaképes korúak létszámának alakulása, 1960–2009	37
2-4. táblázat: A munkaképes korúak létszámának várható alakulása, 2010–2059	38
2-5. táblázat: A munkaképes korúak népességen belüli arányának várható alakulása, 2010–2059	38
2-6.a táblázat: Standardizált halálozási ráták Magyarországon és a visegrádi országokban, férfiak, 2012	58
2-6.b táblázat: Standardizált halálozási ráták Magyarországon és a visegrádi országokban, nők, 2012	58
3-1. táblázat: Exportőrök létszám- és termelékenységaránya a belföldön kereskedőkhöz képest	86
4-1. táblázat: Magyarország helyezése az IMD versenyképességi dimenzióiban 2011–2015-ben	95
4-2. táblázat: A fővárosok súlya a visegrádi országokban	96

Gróf Széchenyi István

(1791. szeptember 21. - 1860. április 8.)

Politikus, közíró, közgazdász, a Batthyány-kormány közlekedési minisztere, akit Kossuth Lajos a „legnagyobb magyarnak” nevezett. Apja Széchenyi Ferenc gróf, a Magyar Nemzeti Múzeum és Könyvtár alapítója, anyja Festetich Julianna, a Georgikont alapító, Festetich György gróf leánya.

Széchenyi István máig érvényes üzeneteket hordozó eszméivel, közírói és politikai tevékenységével megvetette a modern Magyarország alapjait. A gróf a magyar politika egyik legkiemelkedőbb és legjelentősebb alakja, akinek nevéhez a magyar gazdaság, a közlekedés és a sport megreformálása fűződik. Számos közhasznú intézmény alapítója és névadója, beutazta Európát, megismerte az akkoriban a gazdasági és politikai fejlődés élén járó Angliát. Széchenyi István felismerte, hogy a felemelkedés érdekében Magyarországnak reformokra van szüksége és életcéljának tekintette az iparosodó, polgárosodó Magyarország alapjainak megvetését.

1830-ban megjelent „Hitel” című munkája Magyarország polgári átalakulásának, gazdasági-társadalmi programjának összefoglalása. Az írással Széchenyi gróf célja az volt, hogy rádöbentse a nemességet az ország társadalmi-gazdasági átalakításának fontosságára. Hasonlóan nagy jelentőségű műve a „Stádium” (1833), amelyben 12 pontba szedett javaslatba foglalta reformprogramjának sarokpontjait, köztük az önkéntes és kötelező örökváltságot; az ősiség eltörlését; a parasztság szabad birtoklási jogát; az ipar és kereskedelem szabadságát. Széchenyinek ebben a művében már megjelent a jogegyenlőség és a közteherviselés gondolata is.

Az 1848-as forradalom után Széchenyi István részt vállalt a Batthyány-kormány munkájában, miniszterként nagy energiával látott hozzá közlekedési programjának megvalósításához.

NÖVEKEDÉSI JELENTÉS

2015

Nyomda: Prospektus–SPL konzorcium

8200 Veszprém, Tartu u. 6.

